

ISSN 2412-9135

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

НАУКОВИЙ ЧАСОПИС

УКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ МИХАЙЛА ДРАГОМАНОВА

Серія 18

Право

Випуск 44

Видавничий дім
«Гельветика»
2025

Витяг з реєстру суб'єктів у сфері медіа-реєстрантів. Ідентифікатор медіа R30-01419
(рішення № 932 від 28.09.2023 року)

Журнал включено до категорії «Б» Переліку наукових фахових видань України
зі спеціальностей 081 – Право, 262 – Правоохоронна діяльність, 293 – Міжнародне право
на підставі Наказу МОН України від 09.02.2021 № 157 (додаток 4)

Науковий журнал включено до міжнародної наукометричної бази
Index Copernicus International (Республіка Польща)

Статті у виданні перевіряються на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення
StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiát.pl.

Офіційний сайт видання: www.chasopys.law.npu.kiev.ua

Мова видання: українська, англійська, іспанська, італійська, німецька, польська, словацька, угорська,
французька, чеська

Рекомендовано рішенням Вченої ради Українського державного університету імені Михайла Драгоманова
(протокол № 10 від 27 лютого 2025 року)

Головний редактор:

В. Ю. Стеценко – доктор юридичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України, професор кафедри правознавства та галузевих юридичних дисциплін, Український державний університет імені Михайла Драгоманова.

Редакційна колегія:

- Б. І. Андрусишин** – доктор історичних наук, професор; заслужений діяч науки і техніки України, завідувач кафедри теорії та історії держави і права, Український державний університет імені Михайла Драгоманова;
- В. В. Белєвцева** – доктор юридичних наук, старший науковий співробітник, завідувач науково-дослідної лабораторії правових проблем та юридичної відповідальності у сфері цифровізації, Державна наукова установа «Інститут інформації, безпеки і права Національної академії правових наук України»;
- К. І. Беляков** – доктор юридичних наук, професор, завідувач науково-дослідного відділу, Державна наукова установа «Інститут інформації, безпеки і права Національної академії правових наук України»;
- С. В. Білозьоров** – кандидат юридичних наук, доцент, заступник директора навчально-наукового інституту № 2, Національна академія внутрішніх справ;
- М. Ю. Віхляєв** – доктор юридичних наук, професор, заступник директора, Видавничий дім «Гельветика»;
- П. В. Горінов** – кандидат юридичних наук, доцент, директор Навчально-наукового інституту права та політології, Український державний університет імені Михайла Драгоманова;
- О. С. Дніпров** – доктор юридичних наук, професор, ректор, Київський національний університет будівництва та архітектури;
- Ярослав Добковскі** – габілітований доктор права, професор, завідувач кафедри адміністративного права та науки про адміністрацію Факультету права та адміністрації, Вармінсько-Мазурський університет в Ольштині (Республіка Польща);
- О. Д. Довгань** – доктор юридичних наук, професор, радник при дирекції інституту, Державна наукова установа «Інститут інформації, безпеки і права Національної академії правових наук України»;
- І. В. Зогуля** – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри правоохоронної діяльності, Харківський національний університет внутрішніх справ;
- О. О. Золотар** – доктор юридичних наук, старший науковий співробітник, завідувач науково-дослідного сектору прав і безпеки людини в інформаційній сфері, Державна наукова установа «Інститут інформації, безпеки і права Національної академії правових наук України»;
- І. Ф. Корж** – доктор юридичних наук, старший науковий співробітник, завідувач науково-дослідної лабораторії військового права, права національної та міжнародної безпеки, Державна наукова установа «Інститут інформації, безпеки і права Національної академії правових наук України»;
- М. О. Ларкін** – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального права та правоохоронної діяльності, Запорізький національний університет;
- А. О. Монаєнко** – доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України, головний науковий співробітник Інституту правотворчості та науково-правових експертиз Національної академії наук України;
- С. І. Москаленко** – доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри правознавства та галузевих юридичних дисциплін, Український державний університет імені Михайла Драгоманова;
- Н. М. Опольська** – доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри публічно-правових дисциплін, Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського;
- В. Г. Пилипчук** – доктор юридичних наук, професор, академік Національної академії правових наук України, заслужений діяч науки і техніки України, директор, Державна наукова установа «Інститут інформації, безпеки і права Національної академії правових наук України»;
- В. В. Тильчик** – доктор юридичних наук, професор, проректор з наукової роботи, Київський університет інтелектуальної власності та права Національного університету «Одеська юридична академія»;
- О. В. Токарчук** – доктор юридичних наук, професор, провідний науковий співробітник Інституту правотворчості та науково-правових експертиз Національної академії наук України.

Н 34 **НАУКОВИЙ ЧАСОПИС** Українського державного університету імені Михайла Драгоманова. Серія 18. Право. Журнал / М-во освіти і науки України, Український державний університет імені Михайла Драгоманова – Випуск 44. – Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2025. – 60 с.

УДК 06

У статтях розглядаються актуальні проблеми наукових досліджень докторантів, аспірантів, викладачів вищих навчальних закладів та співробітників наукових установ України, у яких висвітлюються актуальні теоретичні, наукові та науково-методичні проблеми правових наук.

© Автори статей, 2025
© Редакційна рада, 2025

УДК 340.12:347.62]:27-555+316.361

DOI <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series18.2025.44.01>

Андрусишин Б. І., Мирончук К. Ю.

ХРИСТИЯНСЬКЕ ВЧЕННЯ ПРО ШЛЮБ : СУЧАСНІ ВИКЛИКИ

Метою дослідження є аналіз еволюції християнського вчення про шлюб на основі Старого і Нового Заповітів, а також впливу цього вчення на формування християнської традиції. Статтю присвячено дослідженню біблійного розуміння шлюбу як священного союзу між чоловіком і жінкою, що має моральне, духовне та соціальне значення. Наголошено на вплив глобалізації, яка зробила глибинні зміни як всіх аспектів людського життя так і зачепила інтереси окремих індивідів, цілих народів, держав, цивілізацій. Нинішнє законодавство держав Європи має здебільшого світський характер. Водночас у канонічному праві європейськими країнами у власне національне світське законодавство був запозичений, скажемо, інститут шлюбу, у якому проявляється глибинний зв'язок західної (за С. Гантінгтон) цивілізації з християнством. Розкрито роль канонічного права у необхідності вибудовування нової концепції державно-церковних відносин стосовно регулювання шлюбно-сімейного законодавства з врахуванням сучасних викликів (гендерна рівність, міграція, небажання мати дітей, цивільні шлюби тощо), а особливо військової небезпеки, що виникла в результаті повномасштабного вторгнення росії в Україну, загрози життю і здоров'ю батьків і дітей, необхідність захистити дітей, вимушена еміграція жінок та дітей, еміграція закордон, мільйони біженців та ВПО, падіння економічного рівня життя (бідність сімей), скорочення кількості укладання шлюбів, зменшення народжуваності, соціальне сирітство, нестабільність шлюбів тощо. Дослідження демонструє, що інститут шлюбу розглядається через різне, зумовлене історичними соціально-культурними умовами, бачення правової реальності не тільки юристами, але й звичайними людьми, що дає можливість майбутнім правникам формувати цілісне бачення права. У роботі використано методи порівняльного аналізу та історико-богословського підходу. Результати показують, що концепція шлюбу еволюціонувала від патріархальної моделі до ідеї рівноправності партнерів у християнському подружжі. Висновки підкреслюють значення біблійного вчення про шлюб як основи сучасного християнського розуміння сімейних відносин.

Ключові слова: шлюб, Старий Заповіт, Новий Заповіт, християнське вчення, подружжя, гендерна рівність, християнська традиція, шлюбно-сімейне право, церковний шлюб, канонічне право, державно-церковні відносини, війна, західна цивілізація.

Актуальність теми дослідження. Шлюб є однією з найдавніших соціальних інституцій, що відіграє ключову роль у формуванні духовних і суспільних відносин. Сімейний кодекс України, у статті 21 зазначає, що шлюбом є сімейний союз жінки та чоловіка, зареєстрований у органі державної реєстрації актів цивільного стану. Проживання однією сім'єю жінки та чоловіка без шлюбу не є підставою для виникнення у них прав та обов'язків подружжя. Релігійний обряд шлюбу не є підставою для виникнення у жінки та чоловіка прав та обов'язків подружжя, крім випадків, коли релігійний обряд шлюбу відбувся до створення або відновлення органів державної реєстрації актів цивільного стану [11]. У "Малій енциклопедії канонічного права" зазначено, що шлюб – це Божа інституція, заснована самим Богом, а не людиною. Подружжя є священним сімейним союзом чоловіка і жінки, укладеним відповідно до канонічного права, яке надає йому статус Таїнства. Єдина форма здійснення церковного шлюбу – це вінчання, яке звершує священник. Під час цього Таїнства Бог благословляє подружнє життя для народження і виховання дітей, а наречені дають обіцянку взаємної вірності перед Богом і Церквою. Християнське богослов'я наголошує, що усі суттєві риси подружжя – заснування, мета, закони та благословення – визначені самим Богом [12, с. 327–328]. Церква твердо дотримується принципу

нерозривності шлюбу та його святого характеру. Водночас існують чітко визначені умови для укладання церковного шлюбу: добровільність, досягнення шлюбного віку, відсутність кровної спорідненості, розірвання попередніх шлюбів та інші канонічні вимоги. Церква також вела боротьбу з хибними вченнями, які вважали подружжя злом, наприклад, гностицизм чи маніхейство. Згідно з вченням, кожне правосильне подружжя між хрещеними автоматично стає Таїнством, незалежно від місця чи обставин укладання. Християнське богослов'я відкидає можливість відокремлення Таїнства від подружнього контракту, підкреслюючи його сакраментальний і нерозривний характер. Таким чином, подружжя – це не лише формальний союз, але й священний нерозривний зв'язок, заснований на божественному встановленні, який має ключову роль у духовному і суспільному житті [22, с. 292, с. 298]. Християнська концепція шлюбу, побудована на біблійних основах, значно вплинула на розвиток моралі, етики та соціальних цінностей. Вивчення історичної еволюції вчення про шлюб у християнській традиції дозволяє глибше зрозуміти його значення для сучасного суспільства, яке стикається з новими викликами та трансформаціями. Мета цієї роботи полягає у висвітленні еволюції християнського вчення про шлюб, починаючи з його витоків у Старому Заповіті та до сучасного часу. Статтю присвячено аналізу ключових ідей та цінностей, які формували християнське розуміння шлюбу, висвітленню тих викликів, які загрожують шлюбно-сімейним стосункам українців в умовах сучасного глобалізованого світу та загостренні російсько-українською війною. Методи дослідження включають аналіз біблійних текстів, історичних джерел і богословських праць, сучасного законодавства, юридичної практики, історичних джерел, богословських та юридичних праць, сучасного законодавства та юридичної практики, що дозволяє систематизувати інформацію про розвиток цього вчення.

Стан дослідження. Методологічну основу статті склали праці та світоглядні концепції Ф. Вовка, Г. Кельзена, І. Луцького, С. Мудрого, Н. Оніщенко, Л. Костенко, Н. Пархоменко, М. Шашкевича, Г. Сковороди, О. Скрипнюка, Ю. Шемшученка, П. Юркевича та інших у яких закладені основи, що сприяють осмисленню сучасних процесів теорії та філософії права. Серед сучасних юридичних наукових праць з канонічного права загалом та з проблем шлюбно-сімейного права зокрема, слід відзначити праці українських дослідників, серед яких М. Гримич, Т. Федоренко, Ю. Цветкова, С. Місевич, Р. Достар, О. Волощенко, М. Левчук, О. Васянович, Ю. Задорожний, Д. Вовк, І. Міма, С. Сливка, Є. Харитонов, Л. Ярмол, Л. Геращенко, Л. Дубчак, Л. Присяжна, С. Шимон, І. Желінкова, І. Петренко. Проблема державно-церковних відносин присвятили свої праці Б. Андрусин, В. Бондаренко, В. Єленський, А. Юраш, О. Саган, Олександр (Драбинко), А. Колодний, Л. Филипович, І. Бальжик, В. Ореховський, О. Бучма, В. Ульяновський, А. Киридон, Б. Совенко, О. Токарчук, Д. Лук'янов. Вплив війни на шлюбно-сімейні відносини у своїх публікаціях висвітлюють Л. Слюсар, І. Ясточкіна, І. Шинкаренко, Е. Лібанова, А. Коваленкова, І. Пінчук та ін. Результати дослідження показують, що шлюб у християнській традиції поступово еволюціонував, зберігаючи основні принципи любові, вірності та духовної єдності. Водночас він набув нових аспектів, таких як рівноправність подружжя і визнання шлюбу як Таїнства. Висновки свідчать про те, що християнське вчення про шлюб залишається актуальним і сьогодні, надаючи моральну основу для сучасних сімейних стосунків.

Виклад основного матеріалу. Шлюб є однією з найважливіших соціальних і духовних інституцій, які протягом століть впливали на формування суспільних відносин та релігійних поглядів. Християнське вчення про шлюб має глибоке коріння у біблійній традиції і пройшло значний шлях еволюції від ранніх уявлень, закладених у Старому Заповіті, до комплексного вчення, яке утвердилось у період Середньовіччя. Витоки християнського розуміння шлюбу лежать у моральних і духовних засадах, закладених у Біблії, де шлюб описується як священний союз між чоловіком і жінкою, що символізує любов і вірність. Про значимість шлюбно-канонічних норм для сучасної української людності говорить релігійна статистика України, згідно з якою 74,1% громадян вважають себе віруючими людьми, а, отже, укладання шлюбу для них є Таїнством, а не просто красивою церковною церемонією (хоч трапляються й такі), бо лише 10% віруючих відносяться до релігійних громад. Наведені дані оприлюднені у лютому

2023 р. згідно досліджень церковно-релігійної ситуації у нашій країні, проведених Центром Разумкова спільно з Представництвом Фонду Конрада Аденауера в Україні [с. 13–14, 18]. У контексті нашого дослідження варто звернути увагу на зростання серед віруючих з початком повномасштабної агресії росії проти України частки саме молоді (18–24 роки) з 48,2% “довоєнних” до 60,6%, а серед 25–29-річних з 56,1% до 65,1%, а це переважно та частина громадян, яких питання створення сім’ї, шлюбу торкається найбільше. [20] На 18 грудня 2024 р. релігійна карта України виглядала наступним чином: до православ’я відносили себе 69,3%, просто християн 9,6%, католиків 1,2%, протестантів 1,2%, сповідують іслам 1%, юдаїзм 0,4%, свідками Єгови вважаються 2%, не визначилися 2,7% [21]/

Шлюб у християнському розумінні має глибокі корені, які сягають аж Старого Заповіту. Цей аспект є надзвичайно важливим для розуміння основ християнської моралі та соціальних цінностей. Старий Заповіт дає, так би мовити, базові уявлення про шлюб як божественну установу, що формує фундамент для християнської концепції шлюбу, його мети та значення. Важливе місце у Старому Заповіті займає опис створення людини та встановлення інституту шлюбу. У книзі Буття йдеться про те, як Бог створив Адама та Єву і благословив їх на шлюб [1, Бут. 2:18-24]. Це є першим виразним свідченням того, що шлюб є частиною божественного плану. У вірші 24 читаємо: *“Тому залишить чоловік батька свого та матір свою, і прилучиться до жінки своєї, і стануть вони одним тілом”*. Цей текст підкреслює важливість єдності чоловіка і жінки, яку встановив Бог, що лягло в основу християнського розуміння шлюбу як святого союзу між двома людьми. У Старому Заповіті шлюб часто зображується у контексті патріархальних відносин, де полігамія була поширеною практикою. Багато видатних постатей Старого Заповіту, таких як Авраам, Яків і Давид, мали кілька дружин або наложниць. Проте, незважаючи на це, біблійна розповідь демонструє, що полігамія часто призводила до конфліктів у сім’ях. Наприклад, у стосунках між Яковом, Рахіль та Лією виникали суперечки і заздрощі. Хоча Старий Заповіт не прямо засуджує полігамію, він все ж вказує на ідеал моногамії, закладений ще в історії Адама і Єви. У християнському вченні ця моногамічна концепція була підтверджена і отримала остаточне затвердження як норма шлюбу. Шлюб у Старому Заповіті часто описується як заповіт, що ілюструє глибокий духовний та моральний зв’язок між чоловіком і жінкою. Пророки часто порівнювали стосунки Бога з народом Ізраїлю зі шлюбом. Наприклад, у книзі Осії [1, Ос. 2:19-20] Бог обіцяє, що «заручиться з Ізраїлем навіки», підкреслюючи важливість вірності та відданості. Ця концепція заповіту також відображена у християнському розумінні шлюбу, де шлюб розглядається не лише як соціальний контракт, але як духовний союз, у якому чоловік і жінка перебувають у єдності під Божим благословенням. Старий Заповіт, відображаючи культуру патріархату, визначав певну ієрархію у відносинах між чоловіком і жінкою. Чоловік був головою сім’ї, а жінка – його помічницею. У книзі Буття [1, Бут. 2:18] сказано: *“Не добре, щоб чоловік був сам; створю йому помічника, відповідного для нього”*. Однак, хоча жінка сприймалася як помічниця, важливо зазначити, що її роль не була вторинною. Вона грала ключову роль у продовженні роду та збереженні сімейних цінностей. У книзі Приповістей Соломонових [1, Прип. 31:10-31] описується ідеальна дружина як мудра, працьовита і добродісна жінка. У християнстві ця модель патріархальних відносин еволюціонувала до ідеї рівноправності у шлюбі, де чоловік і жінка є рівноправними партнерами, об’єднаними у Христі. Якщо говорити про основні цілі, котрі були у Старому Заповіті, то варто зазначити перш за все – продовження роду, захист та взаємну підтримку. Як всім відомо, саме продовження роду, можна сказати, було головним обов’язком шлюбу. Безпліддя вважалося прокляттям, як це можна побачити в історіях Сари, Рахілі та Анни. Але не варто забувати, що шлюб також забезпечував певну соціальну стабільність та безпеку для обох партнерів. Чоловік та жінка у шлюбі повинні бути доповнювати один одного, працювати разом для блага сім’ї та громади в загальному. Ці цілі залишилися важливими і в християнському розумінні шлюбу, де продовження роду, підтримка та взаємна любов є фундаментальними. Шлюб у Старому Заповіті заклав фундамент для християнського розуміння цієї установи. Він сприймався як священний заповіт, створений Богом для чоловіка і жінки, з акцентом на єдності, вірності та продовженні роду. Християнська концепція шлюбу, заснована на вченні Старого Заповіту, еволюціонувала, підкреслюючи ідею рівності і партнерства у стосунках між

чоловіком і жінкою, що залишається важливою частиною християнської етики і сьогодні.

Новий Заповіт вносить нові підходи до розуміння шлюбу, збагачуючи та уточнюючи старозаповітні уявлення про шлюб як божественну установу. Вчення Ісуса Христа та апостолів додає глибші духовні виміри шлюбного союзу, підкреслюючи його священний і нерозривний характер, любов, вірність і рівність між чоловіком і жінкою. У той час як шлюб у Старому Заповіті був зосереджений на продовженні роду та патріархальних стосунках, у Новому Заповіті шлюб набуває нових моральних та етичних вимірів, пов'язаних із любов'ю, взаємною підтримкою та духовною єдністю. Одним із центральних аспектів Нового Заповіту є те, що шлюб розглядається не просто як соціальний чи економічний договір, а як символічний союз, подібний до стосунків Христа і Церкви. У Посланні апостола Павла до Ефесян [2, Еф. 5:22-33] апостол порівнює відносини між чоловіком і дружиною з відносинами між Христом і Церквою. Він стверджує: *“Чоловіки, любіть своїх дружин, як і Христос полюбив Церкву і віддав Себе за неї...”*. Цей уривок підкреслює ідею самопожертви та любові, яка лежить в основі християнського шлюбу. Від чоловіка і дружини очікується взаємна любов і турбота, що відповідає духовним принципам християнства. Новий Заповіт ставить особливий акцент на нерозривності шлюбного союзу. Ісус Христос під час своїх проповідей підкреслював, що шлюб є нерозривним і вічним союзом між чоловіком і жінкою. В Євангелії від Матвія [2, Мт. 19:6] Ісус говорить: *“Отже, що Бог з'єднав, того людина нехай не розлучає”*. Ця заява відображає новий підхід до шлюбу, який ставить перед чоловіком і жінкою високе моральне зобов'язання залишатися разом у будь-яких життєвих обставинах. Ісус також відкидає старозаповітний звичай розлучення, яке було допустимим у певних випадках. Новий Заповіт вводить новий підхід до відносин між чоловіком і жінкою у шлюбі. У посланнях апостола Павла неодноразово згадується про рівність чоловіка і жінки перед Богом. Хоча Павло визнає, що у шлюбі чоловік є “головою” родини, він також вказує, що чоловіки повинні любити своїх дружин так, як Христос любить Церкву, тобто з любов'ю і самопожертвою. У Посланні до Галатів [2, Гал. 3:28] сказано: *“Немає вже юдея, ані грека; немає раба, ані вільного; немає чоловіка й жінки, бо всі ви одно в Христі Ісусі”*. Цей вірш підкреслює рівність усіх людей перед Богом, включаючи рівність чоловіків і жінок, що лягло в основу сучасного християнського розуміння шлюбу як партнерства, заснованого на любові та взаємній повазі. Новий Заповіт також вводить важливий аспект целібату (безшлюбності) як альтернативи шлюбу. Апостол Павло у своєму Першому посланні до Коринтян [2, 1 Кор. 7:7-9] стверджує, що безшлюбність є гідним вибором для тих, хто хоче повністю присвятити себе служінню Богу. Однак він також визнає, що шлюб є благословенним і необхідним для тих, хто не має дару безшлюбності: *“Коли ж не можуть стримуватися, нехай одружуються, бо краще одружитися, ніж розпалитися”*. Таким чином, шлюб і безшлюбність у Новому Заповіті розглядаються як два різні, але рівноцінні шляхи життя, що є новим викликом для віруючих, які повинні вибрати свій шлях відповідно до покликання. Новий Заповіт також зіштовхується з викликами, пов'язаними з практичними аспектами шлюбних відносин у ранніх християнських громадах. Одним із таких викликів було питання шлюбів з невіруючими. Павло радить християнам, які перебувають у шлюбі з язичниками або невіруючими, не розлучатися, якщо обидві сторони можуть жити в мирі [2, 1 Кор. 7:12-14]. Це вказує на те, що шлюб розглядався не лише з точки зору релігійної спільноти, а й як соціальна інституція, що мала бути стабільною, навіть у змішаних релігійних сім'ях. Пізніше, у християнській традиції шлюб став розглядатися як одне з головних Таїнств. Хоча Новий Заповіт прямо не називає шлюб Таїнством, багато теологів (зокрема, у Католицькій церкві) на основі текстів Павла та вчення Христа вважають шлюб священним актом, у якому чоловік і жінка об'єднуються перед Богом для взаємної любові, підтримки і продовження роду. Новий Заповіт приніс нові аспекти до розуміння шлюбу, підкресливши його нерозривність, духовну глибину і рівність між чоловіком і жінкою. Шлюб стає символом стосунків Христа з Церквою, а також важливою соціальною інституцією, яка забезпечує порядок і моральну основу суспільства. Християнське вчення про шлюб у Новому Заповіті створило основу для сучасного розуміння шлюбу як священного, морального союзу, що базується на любові, вірності та повазі.

Шлюб завжди займав важливе місце в християнській традиції, і його розуміння поступово

розвивалося під впливом біблійного вчення, богословської думки та церковної практики. Католицька церква розглядає шлюб як одне з семи Таїнств, що має не лише соціальне, але й глибоке духовне значення. Процес еволюції цього вчення охоплює різні етапи розвитку церкви: від перших століть християнства до сучасного часу. На ранніх етапах християнства шлюб ще не вважався Таїнством у сучасному розумінні, хоча вже тоді визнавався його духовний характер. Ранні християнські громади сприймали шлюб як священний союз, укладений перед Богом, підкреслюючи його нерозривність. В основі ранньохристиянського розуміння шлюбу лежало вчення Ісуса Христа про нерозривність цього союзу [2, Євангеліє від Матвія 19:6] та настанови апостола Павла щодо любові та взаємоповаги між подружжям [2, Еф. 5:22-33]. У той же час, церква визнавала і вибір на користь безшлюбності (целібату) для тих, хто бажав цілковито присвятити своє життя служінню Богу, що підтверджується посланнями апостола Павла [2, 1 Кор. 7:7-9]. Протягом Середньовіччя християнське вчення про шлюб зазнало значних змін. У цей період шлюб був офіційно визнаний Таїнством. Це відбулося на основі праць великих теологів, одним із них був Августин Аврелій, який обґрунтував духовний і сакраментальний характер шлюбу. Августин Аврелій (354–430 рр.) наголошував на трьох важливих аспектах шлюбу: Proles (нащадки) – шлюб служить для продовження роду; Fides (вірність) – подружжя вірність є обов'язковою частиною шлюбу; Sacramentum (святість) – шлюб має символічне значення і відображає нерозривний зв'язок між Христом і Церквою [3].

Офіційне визнання шлюбу як Таїнства відбулося на Тридентському соборі (1545–1563 рр.). Це було важливим моментом у становленні католицької доктрини, яка визначила, що шлюб є нерозривним, встановленим Богом і повинен бути укладений перед священником. Після Тридентського собору Католицька церква зміцнила свою роль у регулюванні шлюбних відносин. Була введена вимога укладення шлюбу перед священником і двома свідками, що закріпило церковний контроль над цим процесом і гарантувало його сакраментальний статус. Церква продовжувала пропагувати ідеали подружньої вірності, духовної єдності і відкритості до народження дітей. Шлюб розглядався не тільки як особистий вибір, але як духовне зобов'язання, що має вічний характер. Розлучення було заборонене, а шлюб розглядався як нерозривний союз до смерті одного з подружжя [4, с. 86, с. 92, с. 97]. У ХХ столітті Католицька церква зіткнулася з новими викликами, пов'язаними із соціальними змінами, підвищенням ролі жінок у суспільстві та змінами у поглядах на шлюб і сім'ю. Другий Ватиканський собор (1962–1965 рр.) вніс важливі зміни у вчення про шлюб. Другий Ватиканський собор переглянув ставлення до подружжя, підкресливши рівноправність чоловіка і жінки у шлюбі, взаємну відповідальність за виховання дітей і духовний розвиток. Собор визнав, що шлюб має не тільки функцію продовження роду, але й служить для взаємної любові та підтримки подружжя. Особлива увага була приділена духовній єдності, відкритості до діалогу і підтримці особистого зростання кожного з партнерів. Також Другий Ватиканський собор підтвердив принцип нерозривності шлюбу, але дозволив процедуру анулювання (визнання шлюбу недійсним), якщо виявляються серйозні обставини, що вказують на його неукладеність [5, с. 181-194].

Сучасні соціальні зміни, такі як підвищення кількості розлучень, зміни у сімейних структурах, зростання індивідуалізму та виклики щодо визначення шлюбу на державному рівні, створили нові виклики для Католицької церкви. Папа Франциск у своїй апостольській адгортації "Amoris Laetitia" (2016 р.) наголошує на важливості милосердя, розуміння та співчуття в пастирській роботі з сім'ями, що стикаються з труднощами. Франциск визнає реальні проблеми сучасних подружжів, зокрема питання розлучень, повторних шлюбів та ролі Церкви у допомозі сім'ям, які переживають кризу. Він закликає до більш гнучкого та індивідуалізованого підходу до кожної конкретної ситуації, зокрема до тих, хто живе у повторних шлюбах після розлучення [6]. Еволюція вчення про шлюб у Католицькій церкві пройшла довгий шлях – від ранньохристиянського розуміння духовної єдності подружжя до визнання шлюбу Таїнством у Середньовіччі та сучасних спроб пристосування цього вчення до соціальних змін. У християнстві шлюб розглядається як Таїнство і як договір. Як Таїнство – це видимий і діючий знак Божої благодаті (саме через це у Кодексі кананічного права від 1983 р. законодавство про шлюб викладається у частині, присвяченій церковним Таїнствам). Як договір – це шлюбна угода, оскільки він може

виникнути, з одного боку, за наявності волевиявлення обох сторін; а з іншого – шлюб породжує правові наслідки щодо осіб, які його уклали. З невіддільності шлюбу-договору від шлюбу-Таїнства випливає, що цей інститут з давніх-давен перебував у центрі уваги як світської, так і духовної влади в державі і регулювався як світськими, та і церковними нормами [13, с. 209].

Основні принципи католицького вчення про шлюб залишаються незмінними: це нерозривний, священний союз між чоловіком і жінкою, заснований на любові, взаємній підтримці і відкритості до продовження роду. Однак Церква, зокрема через працю Папи Франциска, прагне відповідати на виклики сучасності, зберігаючи баланс між традиційними цінностями і пастирським милосердям. Шлюб у канонічному праві християнських церков розглядається як священний і нерозривний союз між чоловіком та жінкою, встановлений Богом для спільного життя, взаємної підтримки та народження дітей. Цей союз піднесений до рівня Таїнства, що символізує єдність Христа і Церкви [7]. Для укладення шлюбу необхідно дотримуватися певних умов. Насамперед, шлюб укладається на основі вільної і свідомої згоди обох осіб без будь-якого зовнішнього примусу. Шлюбний вік у Католицькій Церкві встановлено на рівні 16 років для чоловіків і 14 років для жінок, хоча інші християнські традиції можуть визначати свої межі. Крім того, важливою умовою є відсутність канонічних перешкод, які можуть зробити шлюб недійсним або незаконним [8]. Серед перешкод для укладення шлюбу виділяється постійна і непереборна імпотенція, яка унеможливує статевий акт. Особи, які вже перебувають у дійсному шлюбі, не можуть укласти новий союз, доки попередній не буде анульований або розірваний [9]. Чернечий постриг також є перешкодою для шлюбу, оскільки особи, які прийняли чернечі обітниць, зобов'язуються до життя у безшлюбності. Канонічне право забороняє шлюб між близькими родичами, причому ступінь споріднення, який вважається перешкодою, чітко регулюється церковними нормами. Також перешкодою можуть стати відносини духовного споріднення, які виникають через хрещення, наприклад, між хрещеним батьком і хрещеницею. Нарешті, різниця у віросповіданнях може створювати перешкоду для шлюбу, хоча в деяких випадках церковна влада може видати спеціальний дозвіл [9]. Додатково, канонічне право визначає невід'ємні елементи для укладення шлюбу, без яких цей союз не може бути визнаний дійсним. Важливим елементом є свобода волевиявлення, що означає добровільну і свідому згоду обох осіб на укладення шлюбу. Шлюб також передбачає єдність, тобто союз між одним чоловіком і однією жінкою, і виключає будь-які інші форми спільного життя. Нерозривність є ще одним ключовим елементом, оскільки шлюб вважається постійним союзом, який не може бути розірваний, окрім визнання його недійсним Церквою. Шлюб має бути відкритим до народження і виховання дітей, що відображає його природне та духовне покликання. Рівність партнерів є важливою засадою, яка підкреслює взаємну повагу і моральну відповідальність подружжя перед Богом, Церквою та один перед одним [10]. Онлайн-участь у богослужіннях та духовне спілкування стали поширеними під час пандемії, але Церква зберігає чітке розмежування між духовним життям онлайн і Таїнствами, які вимагають фізичної присутності. Вінчання є одним із семи Таїнств, як уже зазначено у статті, які передбачають особисту присутність наречених, священника та свідків. Представники Православної Церкви України та Католицької Церкви наголошують, що Таїнства онлайн не проводяться. Це обумовлено необхідністю особистого спілкування, яке неможливо забезпечити дистанційно, і глибоким символізмом фізичної участі [15]. У виняткових ситуаціях, коли одна з осіб не може бути присутньою, Церква може призначити представника, який виступатиме від імені відсутнього нареченого чи нареченої, але це вимагає спеціального дозволу і не стосується онлайн-формату. Вінчання залишається актом духовної єдності, що передбачає фізичну присутність подружжя у храмі, адже тільки так можна повноцінно здійснити цей важливий обряд [14]. Розірвання церковного шлюбу, відоме як "розвінчання", є складним процесом, який вимагає особистої участі та не може бути здійснений онлайн. Церковні канони передбачають, що Таїнства, зокрема сповідь та розірвання шлюбу, повинні відбуватися за особистої присутності, оскільки дистанційні засоби комунікації не гарантують конфіденційності та повноти обряду [15]. Для ініціювання процесу розвінчання необхідно звернутися до церковного трибуналу (церковного суду) тієї конфесії, в якій було укладено шлюб. Наприклад, у Львівській архієпархії УГКЦ

діє церковний трибунал, який розглядає такі справи [16]. Варто зазначити, що розвінчання можливе лише за наявності вагомих підстав, таких як зрада, насильство або інші серйозні причини. Кожен випадок розглядається індивідуально, і рішення приймається після ретельного вивчення обставин [17]. Отже, для розвінчання необхідно особисто звернутися до відповідної церковної інстанції, оскільки онлайн-процедура визнання недійсності церковного шлюбу не передбачена.

Спираючись на статтю Л. Слюсар, можна сказати, що найбільшим викликом для сімей (шлюбів) за останні роки стала збройна агресія російської федерації. Війна певним чином деформувала умови життєдіяльності української родини. Також слід і зазначити вимушену міграцію в середині країни та за її межі, котра завдала чималої шкоди сім'ям (демографічної, соціально-економічної, тощо). Найбільш гострими проблемами української сім'ї упродовж двох останніх десятиліть були: нестабільність шлюбу, високий рівень розлучення населення; масова одностаттєвість українських сімей; невиконання частиною сімей своїх батьківських обов'язків, що спричинило появу проблеми соціального сирітства; велика кількість однобатьківських сімей (у 2021 р. у 17,9% сімей з дітьми діти не мали одного чи обох батьків); не вирішені гендерні проблеми сімейного життя [22, с. 4-5]. Війна справила значний вплив на всю гаму шлюбно-сімейних відносин, виявила перешкоди для здійснення Таїнства шлюбу, водночас спростивши його цивільну процедуру. В умовах війни державно-церковні відносини потребують докорінної перебудови, першим кроком до чого "має стати систематизація церковного права" [18, с. 18].

Висновки. Становлення християнської віри про шлюб є тривалим і багатограним процесом, який відображає еволюцію моральних та духовних цінностей в історії християнства. Від старозаповітних уявлень про шлюб як засіб продовження роду та підтримання соціальної стабільності до Нового Заповіту, де шлюб набув нового, глибшого духовного значення, цей інститут поступово став символом єдності, любові та вірності. Християнське вчення про шлюб, закріплене в богословських працях, рішеннях церковних соборів і пастирських настановах, утвердило його як священний і нерозривний союз між чоловіком і жінкою [10]. Упродовж століть Церква розвивала і доповнювала своє розуміння шлюбу, підкреслюючи його значення як Таїнства, заснованого на взаємній любові, повазі та відповідальності. Важливим аспектом цього вчення стало поєднання духовної та моральної природи шлюбу, де він розглядається не лише як соціальний контракт, але як відображення стосунків між Христом і Церквою. Сучасне християнське бачення шлюбу зберігає ці фундаментальні принципи, адаптуючи їх до нових викликів часу, зберігаючи баланс між традицією та відповіддю на соціальні зміни. Еволюція християнського вчення про шлюб демонструє його багатограний розвиток, починаючи від біблійних основ у Старому Заповіті до сучасних уявлень, що враховують зміни в суспільстві. У Старому Заповіті шлюб розглядався як союз, укладений Богом, основою якого є заповіді та моральний закон. Новий Заповіт поглиблює це розуміння, акцентуючи на любові, взаємній підтримці та духовному єднанні, що стає символом союзу Христа та Церкви. У ранньохристиянський період акцент зміщується на моральні аспекти шлюбу, де центральним є поняття чистоти, святості та вірності. Середньовічне християнство утверджує шлюб як Таїнство, надаючи йому сакрального значення. Реформація, в свою чергу, переосмислює шлюб, зберігаючи його духовну основу, але наголошуючи на його соціальній та практичній ролі. У сучасний період християнське вчення про шлюб адаптується до нових викликів, таких як гендерна рівність, свобода вибору та етика стосунків. Проте незмінними залишаються головні принципи: вірність, любов, взаємоповага та духовна єдність. Таким чином, історія християнського вчення про шлюб свідчить про його здатність інтегрувати нові суспільні тенденції, зберігаючи фундаментальні моральні та духовні цінності. Це робить християнське розуміння шлюбу актуальним для формування гармонійних сімейних стосунків у сучасному світі.

Використана література:

1. Українська Біблія. Старий Заповіт. Переклад Івана Хоменка. URL: https://ukrbible.at.ua/index/ukrajinska_biblija_pereklad_khomenko_starij_zapovit/0-5.

2. Українська Біблія. Новий Заповіт. Переклад Івана Хоменка. URL: https://ukrbible.at.ua/index/ukrajinska_biblija_pereklad_khomenko_starij_zapovit/0-5.
3. Святий Августин. Сповідь / Переклад з латини Юрія Мушака; Післямова С. Здіорука. Київ: Основи, 1999. 319 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Augustinus_Aurelius/Spovid.pdf.
4. Богачевська І.В. Міжрелігійні та міжконфесійні сімейно-шлюбні відносини в Авраамічних релігіях (релігійнознавчо-правові аспекти): дис. ... канд. юрид. наук. – Житомир, 2016. 207 с. URL: http://eprints.zu.edu.ua/20991/1/dys_Mullokanova.pdf.
5. Лінтнер М.М. Духовність шлюбу в Римо-католицькій Церкві після Другого Ватиканського собору / Переклад з англійської мови Роман Скакун. Новий Завіт теології. – 2018. С. 181–194. URL: https://nz-theology.ucu.edu.ua/wp-content/uploads/2018/01/lintner_181-194.pdf.
6. Радість любові (“Amoris Laetitia”) / Апостольська адгортація. Переклад о. Олега Кривобочока ТІ. 127 с. URL: <https://synod.ugcc.ua/pub/files/7a378e0f36c2a85c.pdf>.
7. Про добрий шлюб – все, що варто знати. Дата публікації: 24.07.2017. URL: <https://dyvensvit.org/statti/1009220/?utm>.
8. Туманевич Ф. Статеве безсилля є перешкодою до укладення шлюбу, але також і причиною для визнання шлюбу недійсним. Катехиза. – 09.11.2018. URL: <https://radiomaria.org.ua/stateve-bezsillya-impotenciya-u-shlyubi-pereshkodoyu-do-ukladennya-shlyubu-ale-takoj-i-prichinoyu-dlya-viznannya-shlyubu-nediisnim-6776?utm>.
9. Таїнство шлюбу та перешкоди до нього. Документ ухвалено на Великому і Святому Соборі Православної Церкви (Крит, 2016). URL: https://risu.ua/tajinstvo-shlyubu-ta-pereshkodi-do-nogo_n80688?utm.
10. Лубський В.І., Харьковченко А.Є., Лубська М.В., Горбаченко Т.Г. Церковне (канонічне) право. URL: https://pidru4niki.com/1598022362818/pravo/znachennya_shlyubu.
11. Сімейний кодекс України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2002, № 21–22, ст. 135. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text> (дата звернення: 19.12.2024).
12. Мала енциклопедія канонічного права / За заг. ред. Ю.Л. Бошицького, О.М. Волощенко-Віслобокової. – Київ: Талком, 2017. 360 с.
13. Трофанчук Г.І. Канонічне право: Курс лекцій: навч. посібник. 2-ге вид., стереотип. Київ: Юрінком Інтер, 2023. 272 с.
14. У ПЦУ розповіли, чи можна сповідатися в онлайн режимі. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/2021/04/7/244472/>.
15. Які таїнства можна прийняти онлайн? URL: <https://credo.pro/2021/05/290858>.
16. Церковний Трибунал Львівської Митрополії. URL: <https://ugcc.lviv.ua/tserkovnyj-trybunal/?utm>.
17. Церковне розлучення: як розвінчатися? Причини та правила. URL: <https://liza.ua/relationships/family/tserkovnyiy-razvod-vozmozhno-li-tserkovnoe-rastorzhenie-braka/?utm>.
18. Андрусин Б.І. Сучасний стан та проблеми модернізації нормативно-правового регулювання взаємин держави і церкви. Вісімнадцяті юридичні читання. Людина, закон і право у державно-владній парадигмі: матеріали міжнар. наук. конф., 24 травня 2023 р. – Київ: Вид-во УДУ ім. Михайла Драгоманова, 2023. 122 с.
19. За час війни в Україні стало більше віруючих, особливо серед молоді. URL: <https://credo.pro/2023/02/339846>.
20. Релігія в Україні. Вікіпедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Релігія_в_Україні.
21. Слюсар Л. Українська сім'я в умовах війни. Демографія та соціальна економіка. 2023. № 2 (52). С. 4–20. DOI: <https://doi.org/10.15407/dse2023.02.003>.
22. Поспішл В.Д. Східне католицьке церковне право: згідно з Кодексом Канонів Східних Церков: вид. друге. – Львів: Свічадо, 2006. 614 с.

References:

1. Khomenko I. Ukrainska Bibliia. Staryi Zapovit [Ukrainian Bible. Old Testament]. URL: https://ukrbible.at.ua/index/ukrajinska_biblija_pereklad_khomenko_starij_zapovit/0-5 [in Ukrainian].
2. Khomenko I. Ukrainska Bibliia. Novyi Zapovit [Ukrainian Bible. New Testament]. URL: https://ukrbible.at.ua/index/ukrajinska_biblija_pereklad_khomenko_starij_zapovit/0-5 [in Ukrainian].
3. Avhustyn S. (1999). Spovid [Confessions]. Kyiv: Osnovy, 319 p. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Augustinus_Aurelius/Spovid.pdf [in Ukrainian].
4. Bohachevska I.V. (2016). Mizhrelihiini ta mizhkonfesiini simeyno-shlyubni vidnosyny v Avraamichnykh relihiakh (relihiyznavcho-pravovi aspekty): dys. ... kand. yuryd. nauk [Interfaith and

- Interdenominational Family-Marriage Relations in Abrahamic Religions (Religious-Legal Aspects): PhD Dissertation]. Zhytomyr, 207 p. URL: http://eprints.zu.edu.ua/20991/1/dys_Mullokovandova.pdf [in Ukrainian].
5. Lintner M.M. (2018). Dukhovnist shliubu v Rymo-katolytskii Tserkvi pislia Druhoho Vatykanskooho Soboru [The Spirituality of Marriage in the Roman Catholic Church after the Second Vatican Council]. *Novyi Zavit Teolohii*, pp. 181–194. URL: https://nz-theology.ucu.edu.ua/wp-content/uploads/2018/01/lintner_181-194.pdf [in Ukrainian].
 6. Apostolska Adhortatsiia (2016). Radist liubovi (“Amoris Laetitia”) [The Joy of Love (“Amoris Laetitia”)]. Translation by O. Kryvobochok. 127 p. URL: <https://synod.ugcc.ua/pub/files/7a378e0f36c2a85c.pdf> [in Ukrainian].
 7. Pro dobryi shliub – vse, shcho varto znaty [About a Good Marriage – Everything Worth Knowing]. URL: <https://dyvensvit.org/statti/1009220/?utm> [in Ukrainian].
 8. Tumanevych F. (2018). Stateve bezsilya ie pereshkodoiu do ukladennia shliubu, ale takozh i prychnoiu dlia vyznannia shliubu nediisnym [Impotence Is an Obstacle to Marriage but Also a Reason for Annulment]. *Katekhiza*, November 9. URL: <https://radiomaria.org.ua/stateve-bezsillya-impotenciya-u-shlyubi-pereshkodoyu-do-ukladennya-shlyubu-ale-takoj-i-prichinoyu-dlya-viznannya-shlyubu-nediisnim-6776?utm> [in Ukrainian].
 9. Tainstvo shliubu ta pereshkody do noho. Dokument, ukhvalenyi na Velykomu i Sviatomu Sobori Pravoslavnoi Tserkvy (Kryt, 2016) [The Sacrament of Marriage and Obstacles to It. Document Adopted at the Great and Holy Council of the Orthodox Church (Crete, 2016)]. URL: https://risu.ua/tajinstvo-shlyubu-ta-pereshkody-do-nogo_n80688?utm [in Ukrainian].
 10. Lubskii V.I., Kharkivshchenko A.Ye., Lubaska M.V., Horbachenko T.H. (n.d.). Tserkovne (kanonichne) pravo [Church (Canonical) Law]. URL: <https://pidru4niki.com/1598022362818/pravo/znachennya-shlyubu> [in Ukrainian].
 11. Verkhovna Rada Ukrainy (2002). Simeinyi kodeks Ukrainy [Family Code of Ukraine]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, no. 21–22, art. 135. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text> [in Ukrainian].
 12. Boshytskyi Y.L., Voloschenko-Vislobokova O.M. (Eds.) (2017). Mala entsyklopediia kanonichnoho prava [Small Encyclopedia of Canon Law]. Kyiv: Talkom, 360 p.
 13. Trofanchuk H.I. (2023). Kanonichne pravo: Kurs lektsii: navch. posibnyk [Canonical Law: Course of Lectures: Textbook]. 2nd ed. Kyiv: Yurinkom Inter, 272 p.
 14. U PTSU rozpovily, chy mozna spovidatysia v onlain-rezhymi [The OCU Explained Whether Confession Can Be Conducted Online]. URL: <https://lifepravda.com.ua/society/2021/04/7/244472/> [in Ukrainian].
 15. Yaki tainstva mozna pryiniaty onlain? [Which Sacraments Can Be Received Online?]. URL: <https://credo.pro/2021/05/290858> [in Ukrainian].
 16. Tserkovnyi Trybunal Lvivskoi Mytropolii [Church Tribunal of the Lviv Metropolis]. URL: <https://ugcc.lviv.ua/tserkovnyj-trybunal/?utm> [in Ukrainian].
 17. Tserkovne rozluchennia: yak rozvinchatsia? Prychyny ta pravyla [Church Divorce: How to Obtain Church Dissolution of Marriage? Reasons and Rules]. URL: <https://liza.ua/relationships/family/tserkovnyj-razvod-vozmozhno-li-tserkovnoe-rastorzhenie-braka/?utm> [in Ukrainian].
 18. Andrusyshyn B.I. (2023). Suchasnyi stan ta problemy modernizatsii normatyvno-pravovoho rehuliuвання vzaemyn derzhavy i tserkvy [Current Status and Issues of Modernizing Normative-Legal Regulation of State-Church Relations]. *Liudyna, zakon i pravo u derzhavno-vladnii paradyhmi: Materialy mizhnar. nauk. konf.*, May 24, 2023. Kyiv: UDU imeni M. Drahomanova, 122 p.
 19. Za chas viiny v Ukraini stalo bilshе viruiuchykh, osoblyvo sered molodi [During the War in Ukraine, the Number of Believers Increased, Especially Among the Youth]. URL: <https://credo.pro/2023/02/339846> [in Ukrainian].
 20. Relihiia v Ukraini [Religion in Ukraine]. Wikipedia. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Релігія_в_Україні [in Ukrainian].
 21. Sliusar L. (2023). Ukrainaska simia v umovakh viiny [Ukrainian Family in Wartime]. *Demohrafiia ta sotsialna ekonomika*, no. 2 (52), pp. 4–20. DOI: <https://doi.org/10.15407/dse2023.02.003> [in Ukrainian].
 22. Pospishil V.D. (2006). Skhidne katolytske tserkovne pravo: zghidno z Kodeksom Kanoniv Skhidnykh Tserkov [Eastern Catholic Church Law: According to the Code of Canons of the Eastern Churches]. 2nd ed. Lviv: Svichado, 614 p.

Andrusyshyn B. I., Myronchuk K. Yu. Christian Teaching on Marriage: Modern Challenges

The purpose of the study is to analyze the evolution of Christian teaching on marriage based on the Old and New Testaments, as well as the influence of this teaching on the formation of Christian tradition. The article is dedicated to the exploration of the biblical understanding of marriage as a sacred union between a man and a woman, which has moral, spiritual, and social significance. It emphasizes the influence of globalization, which has caused profound changes in all aspects of human life and impacted the interests of individuals, entire nations, states, and civilizations. The current legislation of European countries is predominantly secular. At the same time, in canon law, European countries have adopted, let's say, the institution of marriage into their own national secular legislation, demonstrating the deep connection between Western civilization (according to S. Huntington) and Christianity. The study reveals the role of canon law in the necessity of building a new concept of state-church relations regarding the regulation of marriage and family law, taking into account modern challenges (gender equality, migration, reluctance to have children, civil marriages, etc.), and especially the military danger arising from Russia's full-scale invasion of Ukraine, the threat to the lives and health of parents and children, the need to protect children, forced migration of women and children, emigration abroad, millions of refugees and internally displaced persons (IDPs), the decline in economic living standards (family poverty), the decrease in marriage rates, declining birth rates, social orphanhood, marriage instability, and more. The research demonstrates that the institution of marriage is viewed through different lenses, shaped by historical and socio-cultural conditions, and the perception of legal reality is held not only by lawyers but also by ordinary people, which provides future legal professionals the opportunity to form a holistic view of the law. The work employs methods of comparative analysis and historical-theological approach. The results show that the concept of marriage has evolved from a patriarchal model to the idea of equality of partners in Christian marriage. The conclusions highlight the importance of biblical teaching on marriage as the foundation of modern Christian understanding of family relationships.

Key words: *marriage, Old Testament, New Testament, Christian teaching, spouses, gender equality, Christian tradition, marriage and family law, church marriage, canon law, church-state relations, war, Western civilization.*

УДК 341.384:355.01(470+571:477)

DOI <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series18.2025.44.02>

Дідус Д. О.

СУДОВА ПРАКТИКА ЩОДО ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ ЖЕРТВАМ ВІЙНИ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ

У статті досліджено судову практику щодо відшкодування шкоди жертвам війни, зокрема у порівняльному контексті міжнародного та національного досвіду. Автор аналізує ефективність існуючих правових механізмів компенсації, звертаючись до прецедентів роботи Міжнародного кримінального трибуналу для колишньої Югославії (ICTY), Міжнародного кримінального трибуналу для Руанди (ICTR) та інших юрисдикцій. Дослідження висвітлює обмеженість мандатів цих судових органів у питаннях безпосередньої компенсації жертвам воєнних злочинів, що змушувало потерпілих звертатися до національних судів із вимогами про відшкодування. Особливу увагу приділено аналізу рішення у справі *Filártiga v. Peña-Irala* (1980, США), яке створило правовий прецедент щодо можливості подання позовів за порушення міжнародного права в іноземних юрисдикціях. Наведено також розгляд судових справ у Європі, зокрема позову "Матері Сребрениці" проти уряду Нідерландів та подальшого правового врегулювання щодо відповідальності держав за дії миротворчих контингентів.

Автор розглядає ситуацію в Україні, де через збройну агресію Російської Федерації запроваджено механізм фіксації збитків (Реєстр RD4U) та створено національні правові механізми для захисту прав жертв війни. Досліджуються рішення українських судів, зокрема практика Верховного Суду та районних судів, які ухвалюють рішення про компенсацію шкоди громадянам України за рахунок держави-агресора. Стаття підкреслює необхідність подальшого розвитку національних та міжнародних юридичних механізмів для забезпечення ефективного судового захисту жертв війни, їхнього права на компенсацію, а також механізмів примусового виконання таких рішень у міжнародному правовому просторі.

Одним із ключових аспектів механізму компенсації є оцінка завданої шкоди, яка здійснюється відповідно до методики, затвердженої наказом Міністерства соціальної політики України за погодженням з Міністерством з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України. Автором досліджується також позиція Верховного Суду, яка полягає у тому, що Україна, в особі Міністерства соціальної політики, взяла на себе позитивний обов'язок щодо забезпечення прав потерпілих, у тому числі шляхом встановлення правил компенсації у випадку загибелі цивільних осіб.

Ключові слова: *судова практика, компенсація жертвам війни, міжнародне право, репарації, міжнародний трибунал, RD4U, національні суди.*

Постановка проблеми. Збройна агресія росії проти нашої держави, що триває вже понад десять років, підриває основи міжнародної безпеки в Східній Європі, руйнує основи світового порядку та завдає непоправної шкоди долям українських громадян та іноземцям. В правовій площині триваюча війна «оголила» низку есенційних проблем, з якими стикаються звичайні громадяни, які стали жертвами війни ХХІ століття: хоча на практичному рівні порушення питання відшкодування шкоди таким особам є поширеним та актуальною темою, яка час від часу з'являється в правовому науковому дискурсі (особливо у повоєнний період), станом на зараз немає чіткого розуміння щодо порядку діяльності органів судочинства у питаннях компенсації завданої шкоди.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ретроспективним аналізом судової практики у питаннях відшкодування шкоди, завданої жертвам війни займалися закордонні вчені А. Фовлер, Осборн С. Тереза, К. Гордон, Р. Лійвова. Крім того, українські дослідники, зокрема, М. Р. Степчук, С. С. Шрамко, С. В. Клименко, І. Ю. Стрілець у своїх наукових працях досліджували проблему дієвості міжнародних юрисдикційних механізмів у питаннях відшкодування шкоди жертвам війни, потерпілим від воєнних злочинів особам тощо. Водночас, вважаємо за доцільним здійснити порівняльний аналіз роботи судових органів у питаннях відшкодування

шкоди жертвам війни, окреслюючи особливості діяльності таких інституцій та проблем, з якими зіштовхувалися позивачі та їхні законні представники.

Формулювання завдання дослідження. Метою цієї наукової роботи є комплексний аналіз судової практики щодо відшкодування шкоди жертвами війни, в тому числі визначення ключових юридичних характеристик проблемних аспектів, що виникають під час та/або у процесі розгляду судових справ зі стягнення компенсаційних виплат на користь таких осіб.

Виклад основного матеріалу. Світовий досвід аналітичного огляду правових механізмів відшкодування шкоди жертвами війни нерозривно пов'язаний з військовими конфліктами в різних куточках земної кулі, що принесли руйнування економіки, знищення державних інституцій, мільйони біженців і сотні тисяч жертв серед цивільного населення. Для прикладу, можна принагідно згадати про діяльність Міжнародного кримінального трибуналу для колишньої Югославії (1993) (The International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia, ICTY). Погоджуємося з позицією А. Фовлер, що участь потерпілих осіб у судових процесах під час діяльності ICTY відіграло другорядну роль: здебільшого цих осіб використовували в якості свідків обвинувачення, однак питання компенсації жертвам не порушувалося [1, с. 2]. Як слушно зазначає авторка, даний трибунал має статус «піонера» у галузі міжнародного кримінального правосуддя – судова інституція ухвалила обвинувальні вирoki по відношенню до більше ніж 160 особам, серед яких глави держав, прем'єр-міністри, генерали та високопосадовці служби безпеки з різних сторін конфлікту [1, с. 2].

Застосовуючи ретроспективний аналіз діяльності даної судової інституції стає зрозумілим, що ICTY не досягнув результатів у питанні відшкодування шкоди, завданої жертвам війни. Так, на момент створення цього трибуналу, міжнародна спільнота зосередила увагу переважно на кримінальному переслідуванні винних, що спричинило відсутність у його мандаті положень про створення компенсаційного фонду для жертв. Внаслідок цього трибунал не мав юридичних повноважень присуджувати репарації окремим особам, за винятком випадків повернення майна.

У цьому контексті чимало потерпілих осіб у порядку Правила 106 «Правил процедури та доказування» Міжнародного кримінального трибуналу по колишній Югославії (МТКЮ) зверталися за компенсацією до національних судів [2].

Відповідно до цього правила, після винесення обвинувального вирoku, Секретаріат Трибуналу передає компетентним органам держави, де було винесено вирок, та держави, громадянином якої є засуджений, текст вирoku та відповідні матеріали справи. Це робиться для того, щоб потерпілі могли, якщо вони цього бажають, порушити цивільний позов у національних судах або інших відповідних органах з метою отримання компенсації. Таким чином, Правило 106 надає можливість жертвам використовувати рішення МТКЮ як підставу для вимоги компенсації через національні правові механізми, однак сам МТКЮ не мав практики реалізації механізмів задля захисту прав жертв збройного конфлікту.

Обмеженість застосування Правила 106 пояснюється, на наше переконання, кількома причинами: а) механізм мав дуже обмежений потенціал сам по собі; б) офіс прокурора МТКЮ не проявляв достатньої активності у питанні розширення можливостей жертв звертатися до цього механізму. Фактично, через дані обставини жертви та їхні законні представники (в тому числі адвокати) були позбавлені можливості отримати компенсацію, навіть коли справа вигравалася. Окрім того, рідкісні індивідуальні та колективні позови про компенсацію, які були успішними в національних судах, стикалися з проблемами виконання рішень.

Іншим цікавим прикладом є діяльність Міжнародного кримінального трибуналу для Руанди (МКТР, англ. International Criminal Tribunal for Rwanda, ICTR) [3]. Так само як і у випадку з МТКЮ, Статут МКТР не передбачав створення фонду репарацій, який міг би покривати компенсаційні виплати жертвам війни. Національна судова система даної країни була представлена судами гасаса, які забезпечували судочинство на місцевому рівні та розглядали заяви жертв війни за наслідками геноциду 1994 року [4, с. 5]. Якщо рішення Міжнародного кримінального трибуналу для Руанди стосувалися відповідальності держави та політичної верхівки країни, національні суди своїми рішеннями зобов'язували осіб, які були звинувачені у скоєні

злочинів під час геноциду, сплачувати значну грошову компенсацію жертвам війни та їхнім законним представникам. Хоча на декларативному рівні жертви отримували позитивні для себе рішення національних судів, якими покладалися обов'язки до винуватців здійснити компенсацію, у практичній площині (так само як і в історії з діяльністю МКТР) виконання судових рішень зіштовхувалося з відсутністю можливостей виплатити ці кошти винними особами або через відмову держави платити замість винуватців. Трибунал час від часу ухвалював рішення про те, що уряд Руанди має компенсувати жертвам замість неплатоспроможного злочинця, але уряд відмовився це робити.

Попри іноді хаотичні та турбулентні зміни, зокрема рішення чинної влади США щодо припинення фінансування міжурядових некомерційних організацій і виходу країни з Ради ООН з прав людини [5], судова система Сполучених Штатів Америки залишається однією з найбільш розвинених та вважається зразковим прикладом захисту прав людини і громадянина.

Так, у своїй науковій статті щодо ретроспективного аналізу позовів про компенсацію за військові злочини жертвами військових конфліктів, британська вчена А. Фовлер наводить приклад рішення у судовій справі «*Filártiga v. Peña-Irala*» [1, с. 15]. Правовою основою подання позову став акт – Alien Tort Statute (ATS), або Закон про делікти іноземців 1789 року, який надає право іноземним громадянам подавати позови до судів США за порушення міжнародного права.

За фабулою справи, громадяни Парагваю подали позов проти Пенья-Ірала, генерального інспектора поліції Асунсьйона, через вбивство сімнадцятирічного підлітка – родича позивачів. Родина жертви вважала, що вбивство було політично вмотивованим, оскільки батько загиблого був відомим критиком диктатури парагвайського генерала Альфредо Стресснера. Національний уряд Парагваю відмовився притягнути Пенья-Іралу до відповідальності. Однак під час його перебування в США, де він проживав з 1978 року, порушуючи візовий режим, родина загиблого, дізнавшись про його місцеперебування, подала проти нього цивільний позов до федерального суду США на підставі Закону про делікти іноземців (ATS), звинувативши його у тортурах як порушенні міжнародного права. Апеляційний суд другого округу США ухвалив, що тортури є порушенням міжнародного права (*jus cogens norm*) і вважаються серйозним злочином, який засуджується всіма націями.

Окрім цього, у судовому рішенні було вказано, що закон про делікти іноземців (ATS) дозволяє судам США розглядати справи про порушення прав людини, навіть якщо вони сталися за межами США. У свою чергу Пенья-Іралу визнано відповідальним за злочин, і суд зобов'язав його виплатити 10,4 мільйона доларів компенсації родині Філартіга. Дане судове рішення створило прецедент, що дозволив подавати позови проти винних у злочинах проти людяності в іноземних юрисдикціях.

Аналізуючи європейську правову площину щодо судової практики застосування компенсаційних механізмів, можна проаналізувати рішення Верховного суду Королівства Нідерланди від 2019 року у справі відповідальності держави за дії своїх миротворців під час геноциду в Сребрениці 1995 року. Так, боснійським мусульманським чоловікам і хлопчикам, які шукали порятунку на території бази нідерландських миротворців від розправи з боку армії боснійських сербів, було відмовлено в захисті, що, фактично, означало їхню скору загибель.

Позивачем проти нідерландського уряду виступила організація «Матері Сребрениці», що представляла інтереси родичів жертв. Так, у позовній заяві було зазначено, що представники нідерландського миротворчого контингенту не виконали свій обов'язок а саме: не чинили опору боснійським сербам, відмовили у захисті біженцям, не дозволивши їм перебувати на території бази миротворців під мандатом ООН, не здійснювали жодних спроб щодо запобігання геноциду, хоча знали про можливу загрозу знищення людей на етнічній основі [7, с. 116].

Гаазький трибунал 2014 року визнав Королівство Нідерланди відповідальним за загибель 300 боснійських чоловіків, яких вигнали з бази миротворчого контингенту цієї країни. Цікавим є те, що дане рішення називають важливим прецедентом, який встановив можливість притягнення до відповідальності державу за дії представників їхнього миротворчого контингенту. На виконання даного рішення нідерландський уряд офіційно вибачився перед родинами загиблих, а також запусив механізм відшкодування грошової компенсації.

Повертаючись до національних судів, то нагадаємо, що у 2022 році через збройну агресію російської федерації Уряд України створив спеціальний механізм визначення збитків, які завдала держава-агресор (постанова Кабінету Міністрів України від 20 березня 2022 року № 326 «Про затвердження Порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії російської федерації» (далі – Постанова № 326)) [8].

Визначення шкоди та збитків здійснюється окремо, зокрема, за таким напрямом, як людські втрати та пов'язані з ними, які включають всі людські втрати (смерть або каліцтво цивільних осіб), що виникли в результаті збройної агресії російської федерації, а також витрати, пов'язані з призначенням різних видів державної соціальної допомоги та наданням соціальних послуг (підпункт 1 пункту 2 Постанови № 326).

Одним із основних показників, які оцінюються в межах цього напрямку, є кількість цивільних осіб, загиблих внаслідок збройної агресії російської федерації (абзац третій підпункту 1 пункту 2 Постанови № 326). Визначення шкоди та обсягу соціальних виплат, які забезпечуються відповідно до законодавства, у грошовій формі здійснюється згідно з методикою, затвердженою наказом Мінсоцполітики, за погодженням Мінреінтеграції. Відповідальним за визначення шкоди та збитків за наведеним напрямом є Мінсоцполітики (абзаци 8 і 9 підпункту 1 пункту 2 Постанови № 326).

Беручи до уваги все вищенаведене, у Постанові Верховного Суду України від 02.02.2024 року у справі № 242/2367/21 окремо зазначено, що Україна в особі Мінсоцполітики взяла на себе позитивний матеріальний обов'язок визначити правила, спрямовані на відновлення прав потерпілих унаслідок, зокрема, загибелі цивільних осіб через збройну агресію російської федерації. Його невиконання чи неналежне виконання може бути окремою підставою для позову про відшкодування Україною шкоди, завданої затримкою виконання цього обов'язку [9].

Розмір такого відшкодування залежить від складності проблеми, яку має вирішити держава, умов (воєнних, соціально-економічних, політичних), у яких цю проблему слід вирішити, тривалості невиконання чи неналежного виконання відповідного обов'язку, важливості вирішення відповідної проблеми для конкретної особи тощо. Проте таке відшкодування не може бути пов'язаним і співмірним із розміром тієї шкоди, яка завдана загибеллю людини самою Росією [9].

Станом на зараз можна констатувати, що українські вітчизняні суди ухвалюють судові рішення на користь громадян України щодо відшкодування шкоди Росією. Так, наприклад, рішенням Солом'янського районного суду міста Києва від 27.02.2023 року у справі 760/17232/20, що набрало законної сили, покладений обов'язок з держави Російська Федерація відшкодувати моральну шкоду на користь позивача у розмірі 1 000 000 гривень 00 копійок (один мільйон гривень 00 копійок) [10].

Ані наявність напрацьованої судової практики у світі та в Україні, ані політична воля української влади наразі не є ключовими чинниками впливу на державу-агресора, яка поки що не має наміру виконувати рішення українських юрисдикційних органів.

У цьому контексті важливим є подальший розвиток і стабільне функціонування Реєстру збитків, завданих агресією Російської Федерації проти України (Register of Damage for Ukraine, RD4U), який з 2025 року прийматиме заявки за всіма категоріями. Попри те, що на сьогодні російська влада категорично відмовляється сплачувати будь-які компенсації та виконувати рішення національних судів, демонстративно ігноруючи покладені на неї зобов'язання, так звана «прокуратура» країни-агресора наприкінці січня 2025 року визнала Реєстр RD4U «небажаною організацією».

Висновки. Здійснивши порівняльний аналіз судової практики у питаннях компенсацій жертвам війни, можна стверджувати, що генеза сучасних міжнародних правових механізмів компенсації жертвам війни походить з другої половини ХХ століття та в теперішній час вже є приклади успішних кейсів стягнення збитків у даному типі судових справ (наприклад, рішення Верховного Суду Королівства Нідерланди). Водночас, важливо зазначити, що російсько-українська війна за інтенсивністю, масштабністю є значно більшою та в цій довго триваючій збройній агресії росія демонстративно ігнорує базові приписи міжнародного права, нехтуючи рішеннями міжнародних правових інституцій.

Важливо розуміти, що навіть в умовах нехтування російською владою вимог національних судів, напрацювання в цій сфері потрібно продовжувати бо такі судові рішення можуть бути використані в майбутньому для стягнення компенсацій як на рівні міжнародних інституцій, так і через національні механізми правосуддя інших держав. Окрім того, накопичення судової практики в питаннях компенсацій жертвам війни сприяє посиленню міжнародного тиску на державу-агресора та створенню механізмів, які унеможливають ухилення від відповідальності. Так, попри системне ігнорування рішень міжнародних судів російською владою, їхня юридична значимість не зменшується. Вони є основою для подальших політичних, дипломатичних та економічних кроків, спрямованих на притягнення агресора до відповідальності та забезпечення відшкодування постраждалим.

Використана література:

1. Fowler A. War crimes compensation claims: charting the challenges faced by civilian victims and their advocates. *Social activism – new challenges in a (dis)connected world*. 2023. Vol. 1, no. 1. P. 1–27. URL: <https://doi.org/10.5772/intechopen.1002725> (date of access: 04.02.2025).
2. Statute of the International Tribunal for the Prosecution of Persons Responsible for Serious Violations of International Humanitarian Law Committed in the Territory of the Former Yugoslavia since 1991 (International Tribunal for the Former Yugoslavia) : Resolution of 25.05.1993 no. 827 : as of 14 August 2002. URL: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/statute-international-tribunal-prosecution-persons-responsible> (date of access: 01.02.2025).
3. Statute of the International Tribunal for Rwanda : Resolution of 08.11.1994 no. 955. URL: https://legal.un.org/avl/pdf/ha/ictr_ef.pdf (date of access: 06.02.2025).
4. Brewer B. Women and the Rwandan gacaca courts: gender, genocide and justice. *The journal of modern african studies*. 2023. Vol. 61, no. 1. P. 1–22. URL: <https://doi.org/10.1017/S0022278X22000404> (date of access: 08.02.2025).
5. Withdrawing the United States from and Ending Funding to Certain United Nations Organizations and Reviewing United States Support to All International Organizations : Executive Order of 03.02.2025 no. 14199. URL: <https://www.whitehouse.gov/presidential-actions/2025/02/withdrawing-the-united-states-from-and-ending-funding-to-certain-united-nations-organizations-and-reviewing-united-states-support-to-all-international-organizations/> (date of access: 10.02.2025).
6. Court decision of United States Court of Appeals, Second Circuit. of 30.06.1980 in no. 79-6090. URL: <https://www.uniset.ca/other/cs5/630F2d876.html> (date of access: 05.02.2025).
7. Ryngaert C., Istrefi K. Introduction: special issue ‘the legacy of the mothers of srebrenica case’. *Utrecht journal of international and european law*. 2021. Vol. 36, no. 2. P. 114–117. URL: <https://utrechtjournal.org/articles/10.5334/ujiel.552> (date of access: 04.02.2025).
8. Про затвердження Порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації : Постанова від 20.03.2022 № 326. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/326-2022-п#Text> (дата звернення: 05.02.2025).
9. Постанова Верховного Суду у складі колегії судів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 02.02.2024 у справі № 242/2367/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116731841> (дата звернення: 05.02.2025).
10. Рішення Солом'янського районного суду м. Києва від 27.02.2023 у справі № 760/17232/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114824738> (дата звернення: 01.02.2025).

References:

1. Fowler, A. (2023). War crimes compensation claims: Charting the challenges faced by civilian victims and their advocates. In S. Serpa & D. C. Kelly (Eds.), *Social Activism – New Challenges in a (Dis)connected World*. IntechOpen. P. 1-27. URL: <https://www.intechopen.com/chapters/1148542> [in English].
2. United Nations. (2015). Rules of procedure and evidence. International Tribunal for the Prosecution of Persons Responsible for Serious Violations of International Humanitarian Law Committed in the Territory of the Former Yugoslavia since 1991. The Hague, Netherlands.
3. United Nations Security Council. (1994). Resolution no 955 and the first Statute of the International Criminal Tribunal for Rwanda. United Nations. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/198038?ln=en&v=pdf> [in English].

4. Bernard, F. (2023). Women and the Rwandan Gacaca Courts: Gender, Genocide, and Justice. *The Journal of Modern African Studies*, 61(1), P. 1–22. URL: <https://doi.org/10.1017/S0022278X22000404> [in English]
5. The White House (2025). Withdrawing the United States from and ending funding to certain United Nations organizations and reviewing United States support to all international organizations. URL: <https://www.whitehouse.gov/presidential-actions/2025/02/withdrawing-the-united-states-from-and-ending-funding-to-certain-united-nations-organizations-and-reviewing-united-states-support-to-all-international-organizations/> [in English].
6. United States Court of Appeals, Second Circuit (1980). *Filártiga v. Peña-Irala*, 630 F.2d 876 (2nd Cir. 1980). URL: <http://www.uniset.ca/other/cs5/630F2d876.html> [in English].
7. Ryngaert, C., & Istrefi, K. (2021). Introduction: Special Issue “The Legacy of the Mothers of Srebrenica Case”. *Utrecht Journal of International and European Law*, 36(2), P. 114–117. URL: <https://doi.org/10.5334/ujel.552> [in English].
8. Kabinet Ministriv Ukrainy (2022). Pro zatverdzhennia Poriadku vyznachennia shkody ta zbytkiv, zavdanykh Ukraini vnaslidok zbroinoi ahresii Rosiiskoi Federatsii vid 20.03.2022 № 326 [On approval of the Procedure for determining damage and losses caused to Ukraine as a result of the armed aggression of the Russian Federation]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/326-2022-п#Text> [in Ukrainian].
9. Verkhovnyi Sud (2024). Postanova Verkhovnoho Sudu u skladi kolehii suddiv Pershoi sudovoi palaty Kasatsiinoho tsyvilnoho sudu vid 02.02.2024 u spravi № 242/2367/21 [Resolution of the Supreme Court composed of the panel of judges of the First Judicial Chamber of the Civil Court of Cassation dated 02.02.2024 in case No. 242/2367/21]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116731841> [in Ukrainian].
10. Solomyanskyi District Court of Kyiv (2023). Rishennia Solomianskoho raionnoho sudu m. Kyieva vid 27.02.2023 u spravi № 760/17232/20. [Resolution of the Solomian District Court of Kyiv dated 27.02.2023 in case No. 760/17232/20]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114824738> [in Ukrainian].

Didus D. Judicial practice on compensation for war victims: a comparative analysis

*The article examines the judicial practice of compensation for war victims, in particular in the comparative context of international and national experience. The author analyses the effectiveness of the existing legal mechanisms of compensation, referring to the precedents of the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia (ICTY), the International Criminal Tribunal for Rwanda (ICTR) and other jurisdictions. The study highlights the limited mandate of these judicial bodies to provide direct compensation to victims of war crimes, which forced victims to apply to national courts for reparations. Special attention is paid to the analysis of the judgement in *Filártiga v. Peña-Irala* (1980, USA), which set a legal precedent for the possibility of filing claims for violations of international law in foreign jurisdictions. The author also describes court cases in Europe, in particular, the lawsuit filed by the "Mother of Srebrenica" against the Government of the Netherlands and the subsequent legal settlement regarding the responsibility of states for the actions of peacekeeping contingents.*

The author examines the situation in Ukraine, where, due to the armed aggression of the Russian Federation, a mechanism for fixing damages (RD4U Register) has been introduced and national legal mechanisms for protecting the rights of war victims have been established. The article examines the decisions of Ukrainian courts, in particular the practice of the Supreme Court and district courts, which make decisions on compensation for damage to Ukrainian citizens at the expense of the aggressor state. The article emphasises the need for further development of national and international legal mechanisms to ensure effective judicial protection of war victims, their right to compensation, as well as mechanisms for enforcement of such decisions in the international legal space.

One of the key aspects of the compensation mechanism is the assessment of the damage caused, which is carried out in accordance with the methodology approved by the order of the Ministry of Social Policy of Ukraine in agreement with the Ministry for Reintegration of Temporarily Occupied Territories of Ukraine. The author also examines the position of the Supreme Court, which is that Ukraine, represented by the Ministry of Social Policy, has assumed a positive obligation to ensure the rights of victims, including by establishing rules for compensation in the event of the death of civilians.

Key words: *judicial practice, compensation for war victims, international law, reparations, international tribunal, RD4U, national courts.*

УДК 347.73

DOI <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series18.2025.44.03>*Жмудінський В. П.*

ПРАВОВА ПРИРОДА ПОДАТКОВИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ ПРИ ПРОДАЖІ МАЙНА НА ЕЛЕКТРОННИХ АУКЦІОНАХ

У статті досліджено правову природу податкових зобов'язань з податку на додану вартість, які виникають при продажі майна на електронних аукціонах.

Проаналізовано наукові підходи щодо визначення поняття «податкове зобов'язання».

Аргументовано, що Податковим кодексом України визначено дату виникнення податкових зобов'язань з постачання товарів/послуг, зокрема це дата зарахування коштів від покупця на банківський рахунок продавця або дата відвантаження товарів, надання послуг.

В той же час, встановлено відсутність законодавчо визначеної норми, яка б передбачала дату виникнення податкових зобов'язань у разі примусової реалізації майна боржника на електронних аукціонах.

Значено, що за наслідками проведення електронного аукціону і визначення переможця торгів, виконавцем складається акт про проведений електронний аукціон, який є документом, що підтверджує виникнення права власності на придбане майно набувачем.

Наголошено, що операції з продажу майна на електронному аукціоні підлягають оподаткуванню податком на додану вартість.

Обґрунтовано, що датою виникнення податкових зобов'язань, які виникають при продажі майна на електронному аукціоні, повинна бути дата отримання боржником від виконавця акту про проведений електронний аукціон, а не будь-яка інша дата.

Звернено увагу на те, що на дату виникнення податкових зобов'язань, боржник зобов'язаний в установлені терміни скласти податкову накладну і зареєструвати її в Єдиному реєстрі податкових накладних.

При цьому, складання боржником такої податкової накладної повинно бути здійснено саме у день отримання від виконавця акту про проведений електронний аукціон, а не датою складання виконавцем такого акту, так як в момент проведення електронного аукціону, боржник може бути необізнаний про дату його проведення та про продаж його майна на прилюдних торгах.

Доведено, що правильне визначення дати складання податкової накладної у таких правовідносинах, призведе до запобігання застосування контролюючим органом штрафних санкцій до боржника за порушення граничного строку, для реєстрації податкової накладної, передбаченого статтею 1201 Податкового кодексу України.

Сформовано пропозиції щодо удосконалення механізму справлення податку на додану вартість.

Ключові слова: податок на додану вартість, податкові зобов'язання, електронний аукціон, податкова накладна.

Актуальність проблеми. Конституцією України закріплено фундаментальний принцип правового регулювання правовідносин, що виникають у сфері оподаткування – принцип загальності оподаткування, яким регламентовано, що кожен зобов'язаний сплачувати податки і збори в порядку і розмірах, встановлених законом.

Питання законодавчого регулювання оподаткування, безсумнівно, має важливе конституційне значення: «податок – необхідна умова існування держави» [1, с. 127].

Оскільки податкові надходження являють собою основне джерело доходів бюджетів в Україні, побудова та ефективне функціонування податкової системи є пріоритетним завданням влади. Виконати це завдання неможливо без удосконалення законодавчої бази у сфері оподаткування, знаходження ефективних рішень, що найкраще відповідали б сучасним реаліям та базувалися на ретельному науковому розробленні вихідних податково-правових категорій. Одним із таких категорій є податкове зобов'язання, зокрема непростим питанням видається визначення його правової природи та характеристик [2, с. 27].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Визначенню правової природи податкових зобов'язань приділяли увагу низка науковців, серед яких такі: В.Л. Андрущенко,

О.В. Білоскурська, А.Г. Васильєва, О.М. Дуванський, О.А. Журавський, В.В. Кириченко, О.В. Кухар, М.П. Кучерявенко, Т.В. Панченко, І.Л. Самсін, Л.К. Царьова та інші. При цьому, ними досліджувались, як правило, окремі аспекти юридичної природи податкових зобов'язань платників податків, а саме визначення поняття, розкриття змісту та ознак, характеристика податкових зобов'язань. Проте, питання правової природи податкових зобов'язань при продажі майна на електронних аукціонах, залишається малодослідженим, що й визначає його актуальність.

Метою даної статті є розкриття правової природи податкових зобов'язань при продажі майна на електронних аукціонах, а також внесення пропозицій щодо законодавчого врегулювання даних правовідносин.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відповідно до п. 36.1 ст. 36 ПК України податковим обов'язком визнається обов'язок платника податку обчислити, задекларувати та/або сплатити суму податку та збору в порядку і строки, визначені Податковим і Митними кодексами України. Обов'язок зі сплати податку чи збору виникає, змінюється чи припиняється за наявності підстав, установлених податковим законодавством, тому найважливішим питанням під час регулювання відносин із приводу сплати податків і зборів є з'ясування моменту, з якого виникає такий обов'язок [3, с. 105].

Згідно ст. 38 Податкового кодексу України (надалі – ПК України) передбачено, що виконанням податкового обов'язку визнається сплата в повному обсязі платником відповідних сум податкових зобов'язань у встановлений податковим законодавством строк [4].

Законодавче визначення поняття податкове зобов'язання, зазначено у ст. 14 ПК України і його зміст полягає в наступному, податкове зобов'язання – сума коштів, яку платник податків, у тому числі податковий агент, повинен сплатити до відповідного бюджету або на єдиний рахунок як податок або збір на підставі, в порядку та строки, визначені податковим законодавством (у тому числі сума коштів, визначена платником податків у податковому векселі та не сплачена в установленій законом строк), та/або сума коштів, сформована за рахунок податкових пільг, що були використані платником податків не за цільовим призначенням чи з порушенням порядку їх надання, встановленим цим Кодексом та/або Митним кодексом України.

В наукових публікаціях вчених зустрічаються різні думки щодо змісту даного поняття та проводяться різні його визначення.

Як вважає Л.К. Царьова, податкове зобов'язання виникає не з волі зобов'язаної особи – платника податків, а згідно з покладеним на платника обов'язком, встановленим імперативними приписами норм податкового законодавства. Отже, це зобов'язання з обов'язку, тому його не можна вважати за зобов'язання як таке, а лише як обов'язок здійснити певні активні дії грошового характеру на користь відповідного публічного фонду – бюджету певного рівня [5, с. 77].

На думку І.Л. Самсіна, податкове зобов'язання слід розглядати як податкові правовідносини, в яких одна особа (зобов'язана особа, платник) зобов'язана вчинити на користь іншої особи (уповноваженої особи – держави в особі податкового органу) певну дію або утриматись від виконання певної дії, а уповноважена особа має право вимагати від зобов'язаної особи виконання її обов'язку [2, с. 28].

З урахуванням наведених особливостей визначення поняття податкове зобов'язання слід зазначати, що податкові зобов'язання виникають, змінюються, припиняються за наявності підстав, визначених ПК України. До загальних підстав їх виникнення можна віднести: а) наявність об'єкта податку як складової його механізму; б) наявність зобов'язаного суб'єкта податкових правових відносин – платника податку, у якого виникає цей об'єкт податку; в) вплив податкового періоду, коли сума податку або збору має бути обчислена та сплачена до бюджету [6, с. 77].

Обчислення та сплата податку до бюджету безпосередньо залежить від дати виникнення податкових зобов'язань.

Статтею 187 ПК України визначено, що датою виникнення податкових зобов'язань з постачання товарів/послуг вважається дата, яка припадає на податковий період, протягом якого відбувається будь-яка з подій, що сталася раніше:

а) дата зарахування коштів від покупця/замовника на банківський рахунок платника податку як оплата товарів/послуг, що підлягають постачанню, а в разі постачання товарів/послуг за готівку – дата оприбуткування коштів у касі платника податку, а в разі відсутності такої – дата інкасації готівки у банківській установі, що обслуговує платника податку;

б) дата відвантаження товарів, а в разі експорту товарів – дата оформлення митної декларації, що засвідчує факт перетинання митного кордону України, оформлена відповідно до вимог митного законодавства, а для послуг – дата оформлення документа, що засвідчує факт постачання послуг платником податку [4].

Отже, чинним податковим законодавством України прямо передбачено дату виникнення податкових зобов'язань з податку на додану вартість у разі здійснення господарських операцій з постачання товарів (робіт, послуг), що проводяться на підставі укладених цивільно-правових договорів, проте жодної норми, яка б визначала дату виникнення податкових зобов'язань у разі примусової реалізації майна боржника на електронних аукціонах, діючий ПК України не містить.

Так, згідно статті 48 Закону України «Про виконавче провадження» зазначено, що звернення стягнення на майно боржника полягає в його арешті, вилученні (списанні коштів з рахунків) та примусовій реалізації [7].

Порядок здійснення примусової реалізації майна визначено Наказом Міністерства юстиції України від 29.09.2016 року № 2831/5 «Про затвердження Порядку реалізації арештованого майна» (надалі – Порядок № 2831/5).

Пунктом 2 Порядку № 2831/5 передбачено, що реалізація майна здійснюється шляхом проведення електронних аукціонів або аукціонів за фіксованою ціною [8].

За результатами проведення електронного аукціону та після повного розрахунку переможця за придбане майно на підставі протоколу про проведення електронного аукціону, виконавець протягом п'яти робочих днів складає акт про проведений електронний аукціон.

Акт про проведений електронний аукціон є документом, що підтверджує виникнення права власності на придбане майно, у випадках, передбачених законодавством [8].

У зв'язку з цим важливим видається момент, з якого переможець торгів стає власником придбаного за результатами прилюдних торгів майна. Для визначення моменту переходу права власності на майно, придбане з торгів, до набувача істотне значення має вид майна (рухоме чи нерухоме), що відчужується в такий спосіб. Чинне законодавство України передбачає, що моментом переходу права власності на рухоме майно є момент фактичного передання речі у володіння набувача (ст. 334 ЦК України). Наведена норма має диспозитивний характер, тому момент переходу права власності і момент передання речі набувачеві може не збігатися [9, с. 187].

Стосовно питання переходу права власності на нерухоме майно, придбане з торгів, то в законодавстві відсутнє чітке регулювання даного питання та не існує уніфікованої практики щодо його правозастосування. Наукові думки з приводу моменту переходу права власності на нерухоме майно можна умовно розділити на дві основні. Відповідно до першої, право власності на майно набувається покупцем не раніше передання йому відповідного документа, так званої «купчої відомості». Друга ж думка полягає в тому, що майно стає власністю покупця незалежно від отримання ним документа, а безпосередньо в момент визначення переможця торгів, що пов'язується з моментом «удару молотком» ліцитатором [10, с. 73].

Встановлення моменту набуття права власності на майно, придбане на електронному аукціоні покупцем, безпосередньо впливає на майновий стан боржника (продавця), оскільки в момент вибуття майна із власності боржника, в останнього виникають податкові зобов'язання з податку на додану вартість так як продаж майна на публічних торгах вважається оподаткованою операцією.

Проте, спірним залишається питання щодо дати виникнення податкових зобов'язань, які виникають при продажі майна на електронному аукціоні, зокрема позиція контролюючих органів полягає в тому, що у боржника (продавця) датою виникнення податкових зобов'язань, тобто першою подією в розумінні статті 187 ПК України є дата складання виконавцем акту про

проведений електронний аукціон, яким підтверджується виникнення права власності на придбане майно набувачем.

Однак, на нашу думку, таке твердження не зовсім є правильним, оскільки боржнику (продавцю) може бути не відомо про факт реалізації на електронних торгах його майна, адже продаж такого майна здійснюється без відома та згоди останнього, відповідно датою виникнення податкових зобов'язань, які виникають при продажі майна на електронному аукціоні, повинна бути дата отримання боржником від виконавця акту про проведений електронний аукціон.

Необхідність встановлення першої події саме датою отримання боржником акту про проведений електронний аукціон, а не датою складання виконавцем зазначеного акту пояснюється тим, що момент отримання боржником акту і момент складання такого акту може не збігатися в часі.

Однак зазначимо, що будь-яка операція що підлягає оподаткуванню ПДВ супроводжується обов'язковим формуванням податкових накладних та їх реєстрації в Єдиному реєстрі податкових накладних (ЄРПН) з урахуванням граничних термін [11].

Відповідно до пункту 201.1 статті 201 ПК України на дату виникнення податкових зобов'язань платник податку зобов'язаний скласти податкову накладну в електронній формі з дотриманням умови щодо реєстрації у порядку, визначеному законодавством, електронного підпису уповноваженої платником особи та зареєструвати її в Єдиному реєстрі податкових накладних у встановлений цим Кодексом термін.

Пунктом 201.10 статті 201 ПК України визначено, що при здійсненні операцій з постачання товарів/послуг платник податку продавець товарів/послуг зобов'язаний в установлені терміни скласти податкову накладну, зареєструвати її в Єдиному реєстрі податкових накладних та надати покупцю за його вимогою [4].

Податкова накладна – це документ, який складається в електронній формі та використовується продавцем (постачальником) для обліку податкового зобов'язання та податкового кредиту з ПДВ [12, с. 162].

Отже, згідно вимог ПК України, продавець товарів на дату виникнення податкових зобов'язань, зобов'язаний в установлені терміни скласти податкову накладну, відповідно з цього приводу виникає запитання, а на яку дату боржник зобов'язаний скласти податкову накладну при продажі його майна на електронному аукціоні, на дату складання виконавцем акту про проведений електронний аукціон чи на дату отримання боржником зазначеного акту?

Правильне визначення дати складання податкової накладної має важливе значення для боржника, адже від такої дати починається відлік терміну реєстрації податкової накладної в Єдиному реєстрі податкових накладних і у разі порушення такого терміну, на боржника буде накладено штраф за порушення граничного строку, для реєстрації податкової накладної, передбаченого статтею 120¹ ПК України або в реєстрації такої податкової накладної буде відмовлено з підстав неможливості підтвердження дати виникнення податкових зобов'язань як першої події.

Позиція окремих контролюючих органів зводиться до того, що оскільки електронний аукціон завершується складанням виконавцем акту про проведений електронний аукціон, то дата складання такого акту вважається першою подією в розумінні п. 187.1 ст. 187 ПК України, тобто постачанням товару, з якою податкове законодавство пов'язує право платника на складання податкової накладної.

Проте, ми вважаємо, що зазначена вище позиція є хибною, так як вже згадувалося раніше, на момент проведення електронного аукціону та складання виконавцем акту про його проведення, боржнику може бути не відомо про примусовий продаж його майна на прилюдних торгах у той чи інший день, що виключає можливість складання ним податкової накладної саме у такий день.

На нашу думку, у даних правовідносинах, боржник зобов'язаний скласти податкову накладну саме у день отримання ним від виконавця акту про проведений електронний аукціон і зареєструвати її в Єдиному реєстрі податкових накладних у встановлений термін.

Однак, відсутність законодавчо визначеної норми, яка б визначала дату складання податкової накладної на дату виникнення податкових зобов'язань у разі примусової реалізації майна боржника на електронних аукціонах, призводить до постійних судових спорів між платниками податків та контролюючими органами.

Висновки. Підсумовуючи результати проведеного дослідження, з метою вдосконалення механізму справлення податку на додану вартість, пропонуємо внести доповнення до п. 187.1. ст. 187 ПК України наступного змісту: «Датою виникнення податкових зобов'язань з продажу майна на електронних аукціонах вважається дата отримання продавцем документів, які підтверджують продаж майна».

Законодавче визначення дати виникнення податкових зобов'язань з продажу майна на електронних аукціонах, урегулює і порядок складання податкових накладних при здійсненні операцій з продажу майна на прилюдних торгах.

Використана література:

1. Худик А.М. Конституційний принцип встановлення податків і зборів виключно законами України. *Часопис Київського університету права*. 2020. № 2020/1. С. 126-131.
2. Самсін І.Л. Зміна податкового зобов'язання: підстави та наслідки за Податковим кодексом України. *Журнал «Адвокат»*. 2011. № 8. С. 27-31.
3. Покатаєва О.В. Виконання податкового обов'язку: правові проблеми та шляхи вирішення. *Право та державне управління*. 2020. № 1 том 1. С. 104-109.
4. Податковий кодекс України від 02.12.2010р. № 2755-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011., № 13-14, № 15-16, № 17. Ст. 556. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.
5. Царьова Л.К. Проблеми визначення правової природи деяких зобов'язань у сучасний період розвитку фінансового права. *Фінансове право у XXI сторіччі: здобутки та перспективи: збірник наукових праць за матеріалами Міжнародної науково-практичної конференції (5-6 жовтня 2011 р.) / НДІ фінансового права*. – К.: Алерта, 2011. – 287 с.
6. Хатнюк Н.С. Правова природа податкових зобов'язань платника податків. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2016. Випуск 41. Том 2. С. 76-80.
7. Про виконавче провадження : Закон України від 02.06.2016р. № 1404-VIII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1404-19#Text> (дата звернення: 08.01.2025).
8. Про затвердження Порядку реалізації арештованого майна : наказ Міністерства юстиції України від 29.09.2016р. № 2831/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1301-16#Text> (дата звернення: 08.01.2025).
9. Луценко Д.С. Добровільна та примусова реалізація майна на публічних торгах. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2015. Випуск 35. Частина II. Том 1. С. 184-188.
10. Енгельман І.Є. Підручник цивільного судочинства. 1899. – 73 с.
11. Подоляничук О.А. Облікове забезпечення розрахунків з податку на додану вартість. *Електронне наукове фахове видання «Ефективна економіка»*. 2020. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7667> (дата звернення: 08.01.2025).
12. Жмудінський В.П. Правовий аналіз механізму виправлення помилково складеної податкової накладної. *Київський часопис права*. 2024. № 1. С. 160-166.

References:

1. Khudyk A.M. (2020). Konstytutsiyni pryntsyp vstanovlennia podatktiv i zboriv vykliuchno zakonamy Ukrainy [The constitutional principle of establishing taxes and fees exclusively by the laws of Ukraine]. *Chasopys Kyivskoho universytetu prava [Journal of the Kyiv University of Law]* 2020. № 2020/1. S. 126-131 [in Ukrainian].
2. Samsin I.L. (2011). Zmina podatkovoho zoboviazannia: pidstavy ta naslidky za Podatkovym kodeksom Ukrainy [Change of tax liability: grounds and consequences under the Tax Code of Ukraine]. *Zhurnal «Advokat» [Journal "Lawyer"]* 2011. № 8. S. 27-31 [in Ukrainian].
3. Pokataieva O.V. (2020). Vykonannia podatkovoho oboviazku: pravovi problemy ta shliakhy vyrishennia [Fulfilling tax obligations: legal problems and solutions]. *Pravo ta derzhavne upravlinnia [Law and public administration]* 2020. № 1 tom 1. S. 104-109 [in Ukrainian].
4. Verkhovna Rada of Ukraine (2011). Podatkovyi kodeks Ukrainy vid 02.12.2010 № 2755-VI [Tax Code of Ukraine of December 02, 2010 № 2755-VI]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. no. 13-17, art. Retrieved from: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> [in Ukrainian].

5. Tsarova L.K. (2011). Problemy vyznachennia pravovoi pryrody deiakykh zoboviazan u suchasnyi period rozvytku finansovoho prava [Problems of determining the legal nature of certain obligations in the modern period of development of financial law]. Finansove pravo u XXI storichchi: zdobutky ta perspektyvy: zbirnyk naukovykh prats za materialamy Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii [Financial Law in the 21st Century: Achievements and Prospects: Collection of Scientific Papers Based on the Materials of the International Scientific and Practical Conference] 2011. S. 287 [in Ukrainian].
6. Khatniuk N.S. (2016). Pravova pryroda podatkovykh zoboviazan platnyka podatkov [Legal nature of a taxpayer's tax obligations]. Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu [Scientific Bulletin of Uzhhorod National University] 2016. Vypusk 41. Tom 2. S. 76-80 [in Ukrainian].
7. Verkhovna Rada of Ukraine (2016). Zakon Ukrainy Pro vykonavche provadzhennia [Law of Ukraine On Enforcement Proceedings] vid 02.06.2016 № 1404-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1404-19#Text> [in Ukrainian].
8. Nakaz Ministerstva yustytysii Ukrainy. 2016. Pro zatverdzhennia Poriadku realizatsii areshтованого maina : Nakaz Ministerstva yustytysii Ukrainy vid 29.09.2016. № 2831/5 [On approval of the Procedure for the sale of seized property : Order of the Ministry of Justice of Ukraine of September 29, 2016. No. 2831/5]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1301-16#Text> [in Ukrainian].
9. Lutsenko D.S. (2015). Dobrovilna ta prymusova realizatsiia maina na publichnykh torhakh. [Voluntary and compulsory sale of property at public auction]. Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu [Scientific Bulletin of Uzhhorod National University] 2015. Vypusk 35. Chastyna II. Tom 1. S. 184-188 [in Ukrainian].
10. Enhelman I.Ie. (1899). Pidruchnyk tsyvilnoho sudochynstva [Civil Procedure Textbook] 1899. S. 73 [in Ukrainian].
11. Podolianchuk O.A. (2020). Oblikove zabezpechennia rozrakhunkiv z podatku na dodanu vartist [Accounting support for value added tax payments]. Elektronne naukove fakhove vydannia «Efektyvna ekonomika» [Electronic scientific professional publication "Effective Economy"] 2020. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7667> [in Ukrainian].
12. Zhmudynskiy V.P. (2024). Pravovyi analiz mekhanizmu vypravlennia pomylkovo skladenoї podatkovoi nakladnoi [Legal analysis of the mechanism for correcting an erroneously prepared tax invoice]. Kyivskiy chasopys prava [Kyiv Law Journal] 2024. № 1. S. 160-166 [in Ukrainian].

Zhmudynskiy V. P. Legal nature of tax liabilities when selling property at electronic auctions

The article examines the legal nature of tax liabilities on value added tax arising from the sale of property at electronic auctions.

The article analyses scientific approaches to the definition of the concept of "tax liability".

The author argues that the Tax Code of Ukraine defines the date of occurrence of tax liabilities for the supply of goods/services, in particular, the date of crediting funds from the buyer to the seller's bank account or the date of shipment of goods or provision of services.

At the same time, there is no statutory provision that would stipulate the date of occurrence of tax liabilities in the event of the forced sale of debtor's property at electronic auctions.

It is noted that following the results of an electronic auction and the determination of the winner of the auction, the contractor draws up a certificate on the electronic auction, which is a document confirming the acquisition of ownership of the acquired property by the acquirer.

It is noted that transactions on sale of property at an electronic auction are subject to value added tax.

The author substantiates that the date of occurrence of tax liabilities arising from the sale of property at an electronic auction should be the date of receipt by the debtor of the certificate on the electronic auction from the performer, and not any other date.

It is noted that as of the date of occurrence of tax liabilities, the debtor is obliged to draw up a tax invoice within the established time limits and register it in the Unified Register of Tax Invoices.

At the same time, the debtor must prepare such a tax invoice on the day of receipt of the certificate on the electronic auction from the performer, and not on the date of the performer's preparation of such a certificate, since at the time of the electronic auction, the debtor may be unaware of the date of the auction and the sale of its property at a public auction.

It is proved that correct determination of the date of tax invoice in such legal relations will prevent the supervisory authority from imposing penalties on the debtor for violation of the deadline for registration of a tax invoice provided for in Article 1201 of the Tax Code of Ukraine.

Proposals for improving the mechanism of value added tax collection were formulated.

Key words: value added tax, tax liabilities, electronic auction, tax invoice.

УДК 351:352:340.13

DOI <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series18.2025.44.04>

Кім К. В., Продащук С. М., Шапатіна О. О.

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОМПЕНСАЦІЇ ПІЛЬГОВИХ ПЕРЕВЕЗЕНЬ ПАСАЖИРІВ ЗАЛІЗНИЧНИМ ТРАНСПОРТОМ В УКРАЇНІ: АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ

У статті досліджено низку актуальних проблем щодо правового забезпечення компенсації пільгових перевезень пасажирів залізничним транспортом в Україні крізь призму виконання ним соціальної функції у межах та на підставі державної соціальної політики. Такий аналіз здійснений шляхом виявлення наслідків законодавчої бюджетної реформи в Україні у контексті децентралізації та з опорою на найсучаснішу судову практику та нормотворчість органів місцевого самоврядування в сфері договірно-правової взаємодії з управлінськими структурами залізничного транспорту стосовно здійснення компенсаційних виплат за перевезення окремих категорій пасажирів – членів громад, яким державою надано і гарантовано право на пільгове перевезення транспортом загального користування.

Зазначено специфіку державного регулювання та правового забезпечення основних напрямків функціонування і розвитку залізничного транспорту в Україні, зокрема, соціального напрямку, який є логічним продовженням соціальної політики держави. Описано нормативно-правову основу пільгового перевезення громадян залізничним транспортом в Україні та зазначено основні правові джерела щодо цього. Проаналізовано феномен і поняття пільгових пасажирських перевезень крізь призму різних аспектів.

Особлива увага приділена характеристиці правового механізму здійснення компенсаційних виплат за перевезення залізничним транспортом окремих категорій громадян, зокрема, у порівнянні його складових до здійснення бюджетної реформи 2016 року та після того. Окремо досліджено проблему стану, передумов і наслідків правової невизначеності та правових (у тому числі, судових) спорів стосовно визначення суб'єкту, відповідального за забезпечення і здійснення компенсаційних виплат залізничному транспорту за пільгові перевезення громадян в Україні. В результаті такого аналізу виявлено і додатково аргументовано, що саме українська держава в особі своїх органів (а не органи місцевого самоврядування) є тим суб'єктом, який є відповідальним за здійснення таких компенсацій, що пояснюється офіційним взяттям державою на себе соціальної функції загалом і, зокрема, гарантування громадянам певних пільг.

Ключові слова: соціальна функція, державна соціальна політика, залізничний транспорт, правове забезпечення, соціальні пільги, пільгові перевезення пасажирів, компенсаційні виплати, місцеве самоврядування.

Постановка проблеми. Залізничний транспорт в Україні є не лише однією з ключових і системоутворюючих галузей національної економіки, від якої залежить стійкість і ефективність промисловості, але й важливою складовою механізму соціальної держави, елементом забезпечення соціально-економічної стабільності в суспільстві. Це пояснюється наявністю зв'язку між його функціонуванням та досягненням певного соціального ефекту, обумовленого реалізацією українською державою соціальної політики у межах виконання соціальної функції, яка передбачає, у тому числі, гарантування пільгового перевезення окремих категорій громадян.

При цьому залізничний транспорт відчуває на собі всі негативні наслідки тривалих трансформаційних процесів в правовій, політичній та економічній сферах України, включаючи недосконалість правової системи та непередбачуваність розвитку українського законодавства, а також відсутність сталої практики безумовної компенсації збитків від пільгового перевезення ним громадян. Такий стан речей позначається не лише на рівні фінансової стійкості залізничного транспорту та ефективності його функціонування, але закономірно породжує появу пов'язаних із цим негативних наслідків соціального і політико-правового характеру, викриваючи справжню природу держави та ставлячи під сумнів її неспроможність здійснити задекларовану у Конституції України соціальну функцію та належним чином реалізувати закріплену на законодавчому рівні соціальну політику.

Аналіз досліджень. Різним аспектам проблематики державно-правового регулювання залізничного транспорту України, забезпечення його ефективності і розвитку в сучасних умовах присвячені дослідження багатьох учених, включаючи Ю.С. Бараша, І.С. Беседіна, Н.І. Богомолу, В.Г. Галабурду, В.Л. Диканя, О.В. Диканя, Г.Д. Ейтутіса, Н.М. Колесникову, М.В. Корінь, О.О. Кравченка, Б.М. Лапідуса, Л.А. Мазо, М.В. Макаренка, Г.В. Обруч, В.О. Овчиннікової, Г.Є. Островерх, О.М. Полякову, Н.П. Терьошину, І. В. Токмакову, М.Ф. Трихункову, Ю.М. Цветову, О.В. Шраменко та інших. Питання пасажирських перевезень залізничним транспортом розкриті у працях А.А. Авдовського, І.М. Аксьонова, О.М. Громової, О.М. Гудкова, В.П. Гудкової, О.С. Гулай, В.О. Котик, В.В. Котик, Л.О. Позднякової, Є.М. Сича, О.М. Якименко, П.О. Яновського тощо, а компенсації за пільгові перевезення – О. Бутової та О. Ковшової.

Водночас актуальність заявленої тематики у контексті проблемного характеру підкреслюється необхідністю здійснення даного дослідження з огляду на найсучаснішу судову практику та нормотворчість органів місцевого самоврядування в цій сфері.

Метою статті є виявлення та дослідження актуальних проблемних питань правового забезпечення компенсації пільгових перевезень пасажирів залізничним транспортом в Україні.

Виклад основного матеріалу. Згідно статті 1 Закону України «Про транспорт», транспорт є однією з найважливіших галузей суспільного виробництва, покликаний задовольняти потреби населення та суспільного виробництва в перевезеннях. Розвиток і вдосконалення транспорту здійснюється відповідно до державних цільових програм з урахуванням його пріоритету і забезпечується державою [20]). В числі завдань державного управління в галузі транспорту встановлено забезпечення захисту законних інтересів підприємств і організацій транспорту та споживачів транспортних послуг і передбачено, що державне управління діяльністю транспорту здійснюється шляхом проведення та реалізації економічної (податкової, фінансово-кредитної, тарифної, інвестиційної) та соціальної політики, включаючи надання дотацій на пасажирські перевезення (стаття 3 зазначеного Закону).

Пасажирський залізничний транспорт загального користування, у свою чергу, має велике соціально-економічне значення, призначення якого у соціальній сфері держави розкривається у статті 2 Закону України «Про залізничний транспорт», згідно норм якої «залізничний транспорт... забезпечує ...потреби населення в перевезеннях...сприяє ...соціальному і економічному розвитку...» [16]. Соціальна функція залізниць України закріплена й у Статуті залізниць України, у статті 100 якого встановлено, що «залізниці повинні забезпечувати потреби населення у пасажирських перевезеннях» [25].

На сьогодні єдиним оператором, перевізником та природним монополістом на ринку залізничних перевезень в Україні є Акціонерне товариство «Українська залізниця», власником якого є Кабінет Міністрів України, і яке складається з низки відокремлених філій. 30 травня 2018 року урядом України було прийнято розпорядження «Про схвалення Національної транспортної стратегії України на період до 2030 року», якою передбачаються певні реформістські заходи [20]. Однак, за спостереженнями учених, незважаючи на наявність такої стратегії, діяльність АТ «Укрзалізниця» супроводжує низка проблем, включаючи повільне реагування на виникаючі проблеми й реалізацію заходів щодо їх подолання [22].

Позитивні очікування щодо реформування залізничного транспорту в Україні пов'язуються з державною підтримкою та регулюванням, що має передбачати, у тому числі, бюджетне субсидювання пасажирського комплексу; тарифне регулювання перевезень; розвиток спільного фінансування перевезень з місцевими бюджетами тощо [Цит.за: 8, с. 3]. При цьому «модель державного регулювання стратегічного розвитку залізниць має враховувати пріоритетні напрями розвитку транспортної галузі, розкриваючи інструменти формування стратегічних переваг за такими складовими розвитку, як інноваційно-виробнича, інвестиційна, соціальна, енергетична, екологічна та міжнародна складова» [26, с. 121]. У контексті тематики дослідження саме соціальна складова розвитку залізничного транспорту нас цікавить найбільше, оскільки вона є логічним продовженням соціальної політики держави.

Учені відзначають наявність специфіки втручання держави в процеси розвитку залізничного транспорту, з огляду на його вагомий статус в економіці країни, у тому числі, у вигляді

податкового внеску до державного бюджету [26, с. 115]. При цьому наукою розроблено достатньо підходів до структурування методів, інструментів і меж необхідного втручання держави в економічні процеси, зокрема, в сферу функціонування залізничного транспорту. Так, наприклад, І.Й. Плікус виділяє три групи таких методів, а саме: адміністративні (у вигляді регламентування (законодавство та ліцензійні умови) та нормування), економічні (примусові та заохочувальні) та соціально-психологічні [9], в числі яких - пільгові пасажирів. Відповідно, наявність великої чисельності пільгових категорій населення, яким надано право безоплатного користування транспортом загального призначення, учена позначає в якості “інструменту впливу”, піклування про соціально незахищені верстви населення, складова загальної соціальної політики - як “передбачуваний вплив на підприємства та споживачів”, а неотримання підприємствами повної компенсації - як “реальний вплив на підприємства”, який оцінюється нею як такий, що не узгоджується з регулюванням тарифу та примусом з боку держави на виконання безоплатних послуг [там само].

Соціальна політика держави складається з багатьох елементів, одним із яких виступає забезпечення пільгових перевезень населення транспортом загального призначення. Право пільгового проїзду залізничним транспортом в Україні гарантується Законом України «Про залізничний транспорт», частиною 6 статті 9 якого закріплено, що для захисту інтересів окремих категорій громадян на пасажирських перевезеннях, у тому числі приміських, можуть передбачатися пільгові тарифи.

Феномен пільгових пасажирських перевезень дослідники характеризують з різних позицій. Так, він пов'язується зі змогою розвивати та розширювати економічну, соціальну та культурну активність регіонів, областей, міст, забезпечувати перевезення пасажирів до місць роботи, навчання, лікування, відпочинку [3]; із забезпеченням пільгових тарифів на низькому соціальному рівні, меншими за собівартість відповідних перевезень, для населення протягом усього часу існування перевезень [27]; з гарантіями стабільної економічної, політичної ситуації в країні [7], тобто з впевненістю та довірою громадян до держави та в її керівництва, з почуттям захищеності з боку держави [6].

Пільгові перевезення пасажирів залізничним транспортом в наукових джерелах розглядаються як основа соціальної політики держави, що має велике значення для суспільства та держави в цілому і визначаються як «складний процес, який відображає політику держави суспільного соціального спрямування, що базується на підтримці життєвого рівня населення країни та формуванні довіри серед населення до держави і дозволяє безкоштовно або зі встановленою знижкою, на підставі пільгового проїзного документа, здійснювати проїзд тій чи іншій особі, згідно з діючим законодавством» [6, с. 352].

Нормативно-правова основа пільгового перевезення громадян залізничним транспортом охоплює собою велике коло правових актів загальнодержавного і місцевого рівнів, включаючи низку Законів України щодо визначення правового статусу окремих категорій населення (у тому числі, ветеранів війни, військовослужбовців та членів їх сімей, ветеранів військової служби, осіб з інвалідністю, постраждалих від Чорнобильської катастрофи, дітей тощо [наприклад: 19]), постанов Кабінету Міністрів України стосовно специфіки і порядку надання пільг щодо проїзду у залізничному транспорті територією України окремим категоріям населення, включаючи учасників бойових дій, ветеранів війни, дітей, студентів і учнів професійно-технічних навчальних закладів [наприклад: 14], Наказів Міністерства транспорту та зв'язку України щодо правил перевезення пасажирів залізничним транспортом України [наприклад: 12], Статут залізниць України та нормативно-правових актів органів місцевого самоврядування тощо.

Так, у Статуті залізниць України закріплено, що тарифи на перевезення пасажирів залізничним транспортом (за винятком приміських пасажирських перевезень) встановлюються у порядку, що визначає Кабінет Міністрів України. Тарифи на перевезення пасажирів і багажу у приміському сполученні встановлюються відповідними залізницями за погодженням з місцевими органами виконавчої влади. У разі застосування тарифів, що не забезпечують рентабельності цих перевезень, збитки залізниць компенсуються з місцевих бюджетів (стаття 57).

Відповідно до пункту 5.1. розділу 5 Правил перевезення пасажирів, багажу, вантажобагажу та пошти залізничним транспортом України, затверджених Наказом Міністерства транспорту та зв'язку України від 27.12.2006 р. № 1196 [12], до пільгових перевезень належить безплатний проїзд та проїзд зі знижкою вартості проїзду, що надаються відповідно до міжнародних угод, законів України, постанов Кабінету Міністрів України тощо. Конкретний перелік категорій громадян, які користуються пільгами на залізничному транспорті, наведений в додатку 2 до зазначених Правил.

Проведення компенсаційних виплат за проїзд окремих категорій громадян залізничним транспортом здійснюється відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 16 грудня 2009 року № 1359 «Про затвердження Порядку розрахунку обсягів компенсаційних виплат за пільгові перевезення залізничним транспортом окремих категорій громадян» [17]. Нормами цього порядку передбачено, що компенсаційні виплати залізницям за пільгові перевезення окремих категорій громадян, яким таке право надано законом, здійснюється за рахунок коштів державного або місцевих бюджетів, а також субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на зазначені цілі (пункт 1 Порядку).

У цьому зв'язку маємо підкреслити, що правовий механізм здійснення відшкодування збитків за перевезення залізничним транспортом пільгових категорій громадян до 2016 року базувався на основі інституту цільових субвенцій з державного бюджету України на підставі відповідних державних програм соціального захисту окремих категорій громадян, зокрема, в частині щодо компенсаційних виплат за пільговий проїзд. Водночас Законом України «Про державний бюджет України на 2016 рік» [15] вперше не було передбачено субвенції місцевим бюджетам для виплати компенсації залізничному транспорту за перевезення пільгових категорій громадян. Окрім цього, з 1 січня 2017 року у контексті здійснення в Україні бюджетної децентралізації у межах реформи місцевого самоврядування з Бюджетного кодексу України (стаття 102) була вилучена норма, щодо здійснення компенсаційних виплат за пільговий проїзд окремих категорій за рахунок субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на здійснення державних програм соціального захисту [13]. Тим самим на той час відбулося погіршено стан законодавчої визначеності механізму компенсації витрат перевізникам внаслідок перевезення пільгових категорій населення.

Отже, відшкодування витрат на перевезення пільгових категорій населення залізничним транспортом може бути здійснено за рахунок місцевих бюджетів на договірній основі, що узгоджується з вимогами статті 7 Закону України «Про залізничний транспорт». Водночас згідно частини 6 статті 9 Закону «Про залізничний транспорт», збитки залізничного транспорту загального користування від їх використання відшкодовуються за рахунок державного або місцевих бюджетів залежно від того, яким органом прийнято рішення щодо введення відповідних пільг. На думку деяких дослідників, це означає, «що у випадку, коли орган місцевого самоврядування не приймає рішення про встановлення пільг деяким категоріям громадян, які мають право відповідно до чинного законодавства на безкоштовний проїзд залізничним транспортом, та не передбачає виплату компенсації за проїзд таких пільговиків АТ «Укразалізниця» (її регіональним відділенням), остання може відмовляти пільговикам у пільговому проїзді (якщо прийме відповідне рішення)» [1].

Статтею 91 Бюджетного кодексу України визначено, що до видатків місцевих бюджетів, що можуть здійснюватися з усіх місцевих бюджетів, належать видатки, зокрема на: місцеві програми соціального захисту окремих категорій населення (пункт б); компенсаційні виплати за пільговий проїзд окремих категорій громадян (пункт г) [2]. Таким чином, органи місцевого самоврядування у межах своїх повноважень на підставі норм ст. ст. 26, 27 і 59 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» [18] можуть передбачати видатки на компенсацію виплат за пільгове перевезення громадян залізничним транспортом, забезпечуючи при цьому контроль за ефективним і цільовим використанням коштів на зазначену мету.

Здійснення соціальних виплат за пільгове перевезення громадян, у тому числі, залізничним транспортом, відноситься до делегованих повноважень органів місцевого самоврядування. Це означає, що такі повноваження мають забезпечуватися відповідним фінансуванням з боку

держави згідно з вимогами ч. 3 ст. 142 Конституції України, у тому числі, шляхом її участі у формуванні доходів бюджетів місцевого самоврядування, фінансової підтримки місцевого самоврядування, та, зокрема, фінансуванням компенсаційних виплат на пільгове перевезення громадян. Отже, як слушно підкреслюють експерти, видатки на компенсацію пільгового перевезення громадян залізничним транспортом «можуть здійснюватись з бюджетів всіх органів місцевого самоврядування, але не обов'язково мають здійснюватись. Тобто кожна рада сама вирішує, на що саме вона буде витрачати кошти з урахуванням вимог Бюджетного кодексу, зокрема, його статті 91» [1]

Отже, у межах своїх повноважень з цього питання територіальні громади можуть ухвалювати відповідні рішення, зокрема, про здійснення видатків з місцевого бюджету на покриття гарантованих державою пільг, до яких за певними категоріями відноситься й пільгове перевезення залізничним транспортом, визначаючи і перелік осіб, для яких вони передбачають такі видатки на певний період, виходячи з фінансової спроможності свого місцевого бюджету. Відповідно, якщо місцевим самоврядуванням такого рішення не прийнято, «то підстав на укладання договору з АТ «Укрзалізниця» (її регіональними відділеннями) немає, як немає й мови про виплату їй компенсації з місцевого бюджету» [1].

Так, наприклад, рішенням 2 сесії Могилів-Подільської міської ради Вінницької області від 23 грудня 2020 року № 29 «Про затвердження Програми фінансування видатків на компенсаційні виплати за пільговий проїзд окремих категорій громадян в залізничному транспорті приміського сполучення на 2021-2022 роки», враховуючи лист Виробничого підрозділу Жмеринської дирекції залізничних перевезень від 16.10.2019р. №ДН 301-8/506, як зазначено у Рішенні, «з метою забезпечення соціального захисту окремих категорій громадян в частині пільгового проїзду в приміському пасажирському залізничному транспорті та забезпечення компенсаційних виплат виробничому підрозділу «Жмеринська дирекція залізничних перевезень» регіональної філії «Південно-Західна залізниця» ПАТ «Укрзалізниця» за перевезення окремих категорій громадян» у зв'язку «з відсутністю відшкодування компенсаційних виплат за пасажирські перевезення з Державного бюджету», було затверджено важливі і необхідні нормативно-правові акти – «Програму фінансування видатків на компенсаційні виплати за пільговий проїзд окремих категорій громадян в залізничному транспорті приміського сполучення на 2021-2022 роки» та «Порядок проведення компенсаційних виплат за пільгове перевезення в залізничному транспорті приміського сполучення окремих категорій громадян» з покладанням на фінансово-економічне управління міської ради забезпечення фінансування цієї Програми в межах коштів, передбачених бюджетом міста на 2021-2022 роки, а на управління праці та соціального захисту міської ради – її організаційне супроводження [17].

Один із аспектів правової невизначеності щодо компенсації пільгового перевезення громадян залізничним транспортом полягає у тому, що у той час, як спеціальні закони, якими надано право окремим категоріям населення право на пільгове перевезення залізничним транспортом, є чинними, фінансове забезпечення таких пільг державою скасовано.

Згідно з вимогами ч. 2 ст. 3 Конституції України держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Так само держава в особі своїх органів, а також органи місцевого самоврядування несуть відповідальність за свою діяльність перед суб'єктами господарювання. Компенсаторний механізм відшкодування залізничному транспорту збитків, які несе останній внаслідок перевезення пільгового контингенту пасажирів, передбачений законодавцем задля забезпечення правовідновлюваних установок для діяльності суб'єктів-перевізників. Розраховуючи на компенсацію за пільгове перевезення пасажирів, залізничний транспорт відстоює законну можливість позбутися дійсно понесених збитків та запобігти зменшенню майбутньої передбачуваної вигоди [24, с. 83].

Системний аналіз чинного законодавства України дозволяє зробити висновок, що соціальні пільги на пасажирські перевезення мають загальнодержавне, а не місцеве значення. Про це свідчить, зокрема, те, що розроблення і виконання загальнодержавних програм, у тому числі, соціального розвитку належать до основних завдань Кабінету Міністрів України (ст. 116 Конституції України). Однак, як підкреслює Асоціація міст України у своєму Експертному висновку

щодо застосування норм права у сфері бюджетних відносин та порядку фінансування компенсаційних виплат на пільгове перевезення громадян від 20 березня 2023 року, незважаючи на приписи законодавства, Кабінетом Міністрів України державної цільової програми щодо здійснення компенсаційних виплат за пільговий проїзд окремим категоріям громадян не було розроблено. Всупереч вимогам законів держава в особі Кабінету Міністрів України самоусунулась від фінансування з державного бюджету гарантованих нею пільг щодо проїзду окремих категорій громадян, які були встановлені рішенням державних органів [4, с. 4].

Чинним законодавством України не передбачено такої підстави для звільнення від відповідальності, як відсутність у боржника необхідних коштів. Конституційний Суд України неодноразово висловлював правову позицію щодо неможливості поставити гарантовані законом виплати, пільги тощо у залежність від видатків бюджету. Наприклад, у Рішенні у справі про соціальні гарантії громадян від 9 липня 2007 року Суд наголосив, що невиконання державою своїх соціальних зобов'язань щодо окремих осіб ставить громадян у нерівні умови, підриває принцип довіри особи до держави, що закономірно призводить до порушення принципів соціальної, правової держави (підпункт 3.2) [23]. Така позиція відображена і в практиці Європейського Суду з прав людини, яка визнана в Україні джерелом права [наприклад, див.: 5].

Аналогічний підхід відображений і у висновках об'єднаної палати Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду, викладених в Постанові від 09 червня 2023 року у справі № 916/3938/21. в якій остаточно знайшло своє розв'язання питання щодо того, «за рахунок якого бюджету - державного чи місцевого має бути здійснена компенсаційна виплата за пільговий проїзд окремих категорій громадян» (пункт 10.1. Постанови) [11]. Отже, розглянувши касаційну скаргу Акціонерного товариства «Українська залізниця» в особі регіональної філії «Одеська залізниця» акціонерного товариства «Українська залізниця» на постанову Південно-Західного апеляційного господарського суду від 18.10.2022 зі справи № 916/3938/21 за позовом Укрзалізниці до Великодолинської селищної ради Одеського району Одеської області (надалі – Рада) про стягнення компенсації за пільгові перевезення пасажирів у розмірі 253 859,82 грн., Верховний Суд підкреслив, що «стаття 91 БК України передбачає видатки, що можуть здійснюватися з усіх місцевих бюджетів, але не обов'язково мають здійснюватися, тобто кожна рада сама приймає рішення стосовно здійснення витрат з бюджету відповідно до вказаної статті» (пункт 10.3.); що «збитки перевізника на перевезення пасажирів, яким пільги були надані законами України, мають компенсуватися за рахунок державного бюджету, а їх віднесення на видатки місцевих бюджетів може здійснюватися лише в межах субвенції державного бюджету місцевим бюджетам та/або на договірній основі органу місцевого самоврядування з перевізником, та/або у разі прийняття цим органом рішення про здійснення видатків на такі цілі з відповідного бюджету. І цей висновок стосується правовідносин, що виникли після набрання чинності Законом України «Про внесення змін до Бюджетного Кодексу України» від 20 грудня 2016 р № 1789-VIII» (пункт 10.5. Постанови). На цій основі Верховний Суд «дійшов правильного висновку про відсутність підстав для покладення на Раду зобов'язань, боржником яких є держава» (пункт 59 Постанови).

Висновки. Пасажирський залізничний транспорт загального користування в Україні є складовим механізмом соціальної держави, важливим елементом реалізації державної соціальної політики. Одним із проявів виконання ним соціальної функції є здійснення пільгових перевезень окремих категорій громадян, яким законом надано таке право.

Нормативно-правова основа пільгового перевезення громадян залізничним транспортом включає Закони України щодо визначення правового статусу окремих категорій населення, постанови Кабінету Міністрів України в частині специфіки і порядку надання пільг щодо проїзду у залізничному транспорті, Накази Міністерства транспорту та зв'язку України щодо правил перевезення пасажирів залізничним транспортом України, Статут залізниць України, нормативно-правові акти органів місцевого самоврядування тощо. Правовими джерелами в цій сфері є, окрім іншого, рішення Європейського Суду з прав людини і судових органів України, зокрема, Конституційного Суду і Верховного Суду.

Оснoву правовoгo мехaнізмy відшкoдувaння збитків зa перевезення залізничним транспортом пільгових категорій громадян до 2016 року склaдaв інститут цільових субвенцій з державного бюджету України, після того -ухвалення органами місцевого самоврядування рішень про здійснення видатків з місцевого бюджету на покриття гарантованих державою пільг.

Численні правові (і судові) спори щодо отримання залізничним транспортом законних компенсацій за пільгове перевезення громадян породжені недосконалістю чинного законодавства та невиконанням державою в особі своїх органів, зокрема, Кабінету Міністрів України, своїх конституційних обов'язків. Саме українська держава, а не органи місцевого самоврядування, є зобов'язаним суб'єктом щодо забезпечення повної компенсації за пільгове перевезення, невиконання чого є порушенням встановленого правового порядку.

Використана література:

1. Бутова О., Ковшова О. «Залізнична» компенсація: шляхи врегулювання проблеми. Місцеве самоврядування, квітень, 2017. №4. URL: <https://i.factor.ua/ukr/journals/ms/2017/april/issue-4/article-26722.html>
2. Бюджетний кодекс України від 8 липня 2010 р. № 2456-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text>
3. Гудкова В.П. Сфера пасажироперевезень як узагальнююча соціально-економічна категорія. Збірник наукових праць ДЕДУТ. Серія «Економіка і управління». К., 2012. Вип.19. С. 20 – 30.
4. Експертний висновок Асоціації міст України щодо застосування норм права у сфері бюджетних відносин та порядку фінансування компенсаційних виплат на пільгове перевезення громадян від 20.03.2023 р. 5 с. https://auc.org.ua/sites/default/files/ekspertnyy_vysnovok.pdf
5. Кечко проти України: Рішення Європейського Суду з прав людини від 8 листопада 2005 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_025#Text
6. Котик В.В., Гулай О.С. Узагальнення понять «пасажирські залізничні перевезення» та «пільгове пасажирські залізничні перевезення» у контексті соціально-економічних перетворень. БізнесІнформ, № 12/2012. С. 350-353. URL: https://www.business-inform.net/export_pdf/business-inform-2012-12_0-pages-350_353.pdf
7. Котик В. О. Державне регулювання підвищення ефективності функціонування пасажирських перевезень : автореф. дис... канд. екон. наук: 08.00.03. ХНУ ім. В.Н. Каразіна. Х., 2008. 20 с.
8. Мірошник Р., Федак К. Стратегічні напрями розвитку залізничного транспорту в Україні. *Економіка та суспільство*, 2021. № 32. <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/817/784>
9. Плікус І.Й. Державне регулювання діяльності підприємств пасажирського автотранспорту. *Фінанси України*, 2005. №4. С. 133–139. URL: https://www.researchgate.net/publication/332264348_DERZAVNE_REGULUVANNA_DIALNOSTI_PIDPRIEMSTV_PASAZIRSKOGO_AVTOTRANSPORTU
10. Порядок розрахунку обсягів компенсаційних виплат за пільгове перевезення залізничним транспортом окремих категорій громадян: постанова Кабінету Міністрів України від 16 грудня 2009 р. № 1359. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1359-2009-%D0%BF#Text>
11. Постанова об'єднаної палати Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 09 червня 2023 року у справі № 916/3938/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111484356>
12. Правила перевезення пасажирів, багажу, вантажобагажу та пошти залізничним транспортом України: затверджено Наказом Міністерства транспорту та зв'язку України від 27 грудня 2006 року № 1196. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0310-07#Text>
13. Про внесення змін до Бюджетного Кодексу України: Закон України від 20 грудня 2016 р. № 1789-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1789-19#Text>
14. Про встановлення пільгового тарифу на перевезення дітей залізничним транспортом: постанова Кабінету Міністрів України від 28 липня 2004 року № 976. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/976-2004-%D0%BF#Text>
15. Про державний бюджет України на 2016 рік: Закон України від 25 грудня 2015 р. № 928-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/928-19#Text>
16. Про залізничний транспорт: Закон України від 4 липня 1996 р. № 273/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/273/96-%D0%B2%D1%80#Text>

17. Про затвердження Програми фінансування видатків на компенсаційні виплати за пільговий проїзд окремих категорій громадян в залізничному транспорті приміського сполучення на 2021–2022 роки: Рішення 2 сесії Могилів-Подільської міської ради Вінницької області від 23 грудня 2020 р. № 29. URL: <https://data.gov.ua>
18. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21 травня 1997 р. № 280/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text>
19. Про охорону дитинства: Закон України від 26 квітня 2001 р. № 2402-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text>
20. Про схвалення Національної транспортної стратегії України на період до 2030 р.: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 30 травня 2018 р. № 430-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/430-2018-p#n13>
21. Про транспорт: Закон України від 10 листопада 1994 р. № 232/94-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/232/94-%D0%B2%D1%80#Text>
22. Редько В.Є., Кердан О.С., Кердан В.Ю. Формування стратегічних орієнтирів діяльності підприємств залізничного транспорту. *Інноваційна економіка*. 2019. № 81 (7–8). С. 63–68.
23. Рішення Конституційного Суду України від 9 липня 2007 р. у справі про соціальні гарантії громадян (Справа N 1-29/2007). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0a6p710-07#Text>
24. Рубан О. О. Реалізація компенсаційної функції в цивільному праві. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2020. Вип. 61 Т. 1 С. 83.
25. Статут залізниць України: затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 6 квітня 1998 р. N 457. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/457-98-%D0%BF?find=1&text=%D0%BF%D1%96%D0%BB%D1%8C%D0%B3#Text>
26. Токмакова І.В., Овчиннікова В.О., Корінь М.В. Напрямки та інструменти державного регулювання стратегічного розвитку залізничного транспорту. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2020. № 69. С. 114-127. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vetp_2020_69_14
27. Яновський П. О. Пасажирські перевезення : навчальний посібник. Київ: НАУ, 2008. 469 с.

References:

1. Butova O., Kovshova O. (2017). «Zaliznychna» kompensatsiia: shliakhy vrehuliuvannia problemy. Mistseve samovriadiuvannia, kviten, 2017. [Local self-government, April, 2017]. № 4. URL: <https://i.factor.ua/ukr/journals/ms/2017/april/issue-4/article-26722.html> [in Ukrainian].
2. Biudzhetnyi kodeks Ukrainy vid 8 lypnia 2010 r. (2010). [Budget Code of Ukraine dated July 8, 2010]. № 2456-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text> [in Ukrainian].
3. Hudkova V.P. (2012). Sfera pasazhyroperevezen yak uzahalniuiucha sotsialno-ekonomichna katehoriia. Zbirnyk naukovykh prats DETUT [Collection of scientific papers DETUT]. Seriiia «Ekonomika i upravlinnia». K. Vyp.19. S. 20 – 30 [in Ukrainian].
4. Ekspertnyi vysnovok Asotsiatsii mist Ukrainy shchodo zastosuvannia norm prava u sferi biudzhetnykh vidnosyn ta poriadku finansuvannia kompensatsiinykh vyplat na pilhove perevezennia hromadian vid 20.03.2023 r. (2023). [Expert opinion of the Association of Cities of Ukraine regarding the application of legal norms in the field of budgetary relations and the procedure for financing compensatory payments for preferential transportation of citizens dated March 20, 2023]. 5 s. https://auc.org.ua/sites/default/files/ekspertnyy_vysnovok.pdf [in Ukrainian].
5. Kechko proty Ukrainy: Rishennia Yevropeiskoho Sudu z prav liudyny vid 8 lystopada 2005 roku. (2005). [Kechko v. Ukraine: Decision of the European Court of Human Rights of November 8, 2005]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_025#Text [in Ukrainian].
6. Kotyk V.V., Hulai O.S. (2005). Uzahalnennia poniat «pasazhyrski zaliznychni perevezennia» ta «pilhovi pasazhyrski zaliznychni perevezennia» u konteksti sotsialno-ekonomichnykh peretvoren. *BiznesInform* [BusinessInform]. № 12/2012. S. 350-353. URL: https://www.business-inform.net/export_pdf/business-inform-2012-12_0-pages-350_353.pdf [in Ukrainian].
7. Kotyk V. O. (2008). Derzhavne rehuliuвання pidvyshchennia efektyvnosti funktsionuvannia pasazhyrskykh perevezen : avtoref. dys... kand.. ekon. nauk: 08.00.03. KhNU im. V.N. Karazina. [KhNU named after V.N. Karazin]. Kh. 20 s. [in Ukrainian].
8. Miroshnyk R., Fedak K. (2021). Stratehichni napriamy rozvytku zaliznychnoho transportu v Ukraini. *Ekonomika ta suspilstvo* [Economy and society]. № 32. <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/817/784> [in Ukrainian].

9. Plikus I.I. (2005). Derzhavne rehulivannia diialnosti pidpriemstv pasazhyrskoho avtotransportu. *Finansy Ukrainy* [Finances of Ukraine]. № 4. P. 133 –139. URL: https://www.researchgate.net/publication/332264348_DERZAVNE_REGULUVANNA_DIALNOSTI_PIDPRIEMSTV_PASAZIRSKOGO_AVTOTRANSPORTU [in Ukrainian].
10. Poriadok rozrakhunku obsiahiv kompensatsiinykh vyplat za pilhovi perevezennia zaliznychnym transportom okremykh katehorii hromadian: postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 16 hrudnia 2009 r. (2009). [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated December 16, 2009]. № 1359. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1359-2009-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].
11. Postanova ob'iednanoi palaty Kasatsiinoho hospodarskoho sudu u skladi Verkhovnoho Sudu vid 09 chervnia 2023 roku u spravi № 916/3938/21. (2023). [Resolution of the joint chamber of the Commercial Court of Cassation as part of the Supreme Court dated June 9, 2023 in case No. 916/3938/21]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111484356> [in Ukrainian].
12. Pravyla perevezennia pasazhyriv, bahazhu, vantazhobahazhu ta poshty zaliznychnym transportom Ukrainy: zatverdzheno Nakazom Ministerstva transportu ta zviazku Ukrainy vid 27 hrudnia 2006 roku № 1196 (2006). [approved by the Order of the Ministry of Transport and Communications of Ukraine dated December 27, 2006 No. 1196]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0310-07#Text> [in Ukrainian].
13. Pro vnesennia zmin do Biudzhethnoho Kodeksu Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 20 hrudnia 2016 r. № 1789-VIII (2016). [Law of Ukraine dated December 20, 2016 No. 1789-VIII]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1789-19#Text> [in Ukrainian].
14. Pro vstanovlennia pilhovoho taryfu na perevezennia ditei zaliznychnym transportom: postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 28 lypnia 2004 roku № 976. (2004). [Resolution No. 976 of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated July 28, 2004]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/976-2004-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].
15. Pro derzhavnyi biudzheth Ukrainy na 2016 rik: Zakon Ukrainy vid 25 hrudnia 2015 r. № 928-VIII (2015). [Law of Ukraine dated December 25, 2015 No. 928-VIII]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/928-19#Text> [in Ukrainian].
16. Pro zaliznychnyi transport: Zakon Ukrainy vid 4 lypnia 1996 r. № 273/96-VR (1996). [Law of Ukraine dated July 4, 1996 No. 273/96-VR]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/273/96-%D0%B2%D1%80#Text> [in Ukrainian].
17. Pro zatverdzhennia Prohramy finansuvannia vydatkiv na kompensatsiini vyplaty za pilhovyi proizd okremykh katehorii hromadian v zaliznychnomu transporti prymiskoho spoluchennia na 2021-2022 roky: Rishennia 2 sesii Mohyliv-Podilskoi miskoi rady Vinnytskoi oblasti vid 23 hrudnia 2020 r. № 29 (2020). [Decision of the 2nd session of the Mogilev-Podilskyi City Council of the Vinnytsia Region from December 23, 2020. No. 29]. URL: <https://data.gov.ua> [in Ukrainian].
18. Pro mistseve samovriaduvannia v Ukraini: Zakon Ukrainy vid 21 travnia 1997 r. № 280/97-VR (1997). [Law of Ukraine dated May 21, 1997 No. 280/97-VR]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text> [in Ukrainian].
19. Pro okhoronu dytynstva: Zakon Ukrainy vid 26 kvitnia 2001 r. № 2402-III (2001). [Law of Ukraine dated April 26, 2001 No. 2402-III]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text> [in Ukrainian].
20. Pro skhvalennia Natsionalnoi transportnoi stratehii Ukrainy na period do 2030 r.: Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 30 travnia 2018 r. № 430-r (2018). [Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated May 30, 2018 No. 430]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/430-2018-p#n13> [in Ukrainian].
21. Pro transport: Zakon Ukrainy vid 10 lystopada 1994 r. № 232/94-VR (1994). [Law of Ukraine dated November 10, 1994 No. 232/94-VR]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/232/94-%D0%B2%D1%80#Text> [in Ukrainian].
22. Redko V.Ie., Kerdan O.S., Kerdan V.Iu. (2019). Formuvannia stratehichnykh oriientyriv diialnosti pidpriemstv zaliznychnoho transportu. *Innovatsiina ekonomika* [Innovative economy]. № 81 (7–8). S. 63–68. [in Ukrainian].
23. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy vid 9 lypnia 2007 r. u spravi pro sotsialni harantii hromadian (Sprava N 1-29/2007) (2007). [Decision of the Constitutional Court of Ukraine dated July 9, 2007. in the case of social guarantees of citizens (Case No. 1-29/2007)]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0a6p710-07#Text> [in Ukrainian].

24. Ruban O. O. (2020). Realizatsiia kompensatsiinoi funktsii v tsyvilnomu pravi. Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriia «Pravo» [Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University]. Vyp. 61 T. 1 S. 83. [in Ukrainian].
25. Statut zaliznyts Ukrainy: zatverdzheno postanovoiu Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 6 kvitnia 1998 r. N 457 (1998). [approved by the resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated April 6, 1998. No. 457]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/457-98-%D0%BF?find=1&text=%D0%BF%D1%96%D0%BB%D1%8C%D0%B3#Text> [in Ukrainian].
26. Tokmakova I.V., Ovchynnikova V.O., Korin M.V. (2020). Napriamky ta instrumenty derzhavnoho rehuliuвання stratehichnoho rozvytku zaliznychnoho transportu. Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti [Herald of the economy of transport and industry]. № 69. S. 114-127. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vetp_2020_69_14 [in Ukrainian].
27. Yanovskiy P. O. (2008). Pasazhyrski perevezennia: navchalnyi posibnyk. Київ: HAY [Kyiv: NAU]. 469 s. [in Ukrainian].

Kim K. V., Prodashchuk S. M., Shapatina O. O. Legal security of compensation for preferential passenger transportation by rail in Ukraine: current problems

The article examines a number of current problems regarding the legal security of compensation for preferential rail passenger transportation in Ukraine through the prism of its performance of a social function within and on the basis of state social policy. Such analysis was carried out by identifying the consequences of legislative budget reform in Ukraine in the context of decentralization and relying on the most modern judicial practice and rulemaking of local governments in the field of contractual and legal interaction with railway transport management structures regarding the implementation of compensation payments for the transportation of certain categories of passengers - members of communities, who are granted and guaranteed by the state the right to preferential transportation by public transport.

The specifics of state regulation and legal support for the main areas of functioning and development of railway transport in Ukraine are indicated, in particular, the social direction, which is a logical continuation of the state's social policy. The regulatory and legal basis of preferential transportation of citizens by rail in Ukraine is described and the main legal sources for this are indicated. The phenomenon and concept of preferential passenger transportation are analyzed through the prism of various aspects.

Special attention is paid to the characteristics of the legal mechanism for making compensation payments for rail transportation of certain categories of citizens, in particular, in comparing its components before the implementation of the 2016 budget reform and after. The problem of the state, prerequisites and consequences of legal uncertainty and legal (including judicial) disputes regarding the determination of the entity responsible for ensuring and making compensation payments to railway transport for preferential transportation of citizens in Ukraine is separately investigated. As a result of this analysis, it was revealed and further argued that it is the Ukrainian state represented by its bodies (and not local self-government bodies) that is the entity responsible for implementing such compensations, which is explained by the official assumption by the state of the social function in general and, in particular, the guarantee of certain benefits to citizens.

Key words: social function, state social policy, railway transport, legal security, social benefits, preferential passenger transportation, compensation payments, local self-government.

УДК 342.5:342.25

DOI <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series18.2025.44.05>

Рудік Н. В.

ПЕРЕРОЗПОДІЛ ФУНКЦІЙ ТА КОМПЕТЕНЦІЙ У ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ ТА МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ ЯК ПЕРЕДУМОВА ГАРМОНІЙНОГО РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

У статті досліджено питання перерозподілу функцій і повноважень між органами державної влади та місцевого самоврядування в контексті забезпечення збалансованого розвитку регіонів України. У роботі акцентується увага на важливості принципу субсидіарності, прозорості та відкритості як основних засад функціонування місцевого самоврядування. Розглядається децентралізація в контексті розширення повноважень територіальних громад, які отримують можливість самостійно вирішувати питання місцевого значення, управляти ресурсами, формувати бюджети та реалізовувати індивідуальні стратегії розвитку, орієнтовані на задоволення потреб громади.

Висвітлено основні проблеми, які виникають у процесі перерозподілу повноважень, серед яких фінансова нестача, дефіцит кваліфікованих кадрів, а також нерівномірний розподіл ресурсів між регіонами.

Особливу увагу приділено ролі органів місцевого самоврядування у створенні сприятливих умов для економічного зростання регіонів, розвитку інфраструктури, освіти та охорони здоров'я. Зазначено, що ефективність впровадження децентралізації залежить від узгодженості державної та місцевої політики, яка має бути орієнтована на зменшення соціально-економічної нерівності, покращення умов життя громадян та забезпечення соціальної стабільності.

Автор статті наголошує на важливості розробки нових організаційно-правових механізмів, які враховують специфіку сучасних умов та спрямовані на гармонізацію українського законодавства із європейськими стандартами. При цьому автор прийшов висновку, що для забезпечення сталого розвитку територій необхідно чітко визначення компетенцій різних рівнів влади, належне фінансове забезпечення органів місцевого самоврядування та кадрова підтримка.

Ключові слова: *перерозподіл функцій, місцеве самоврядування, регіональний розвиток, децентралізація, «добре врядування».*

Гармонійний регіональний розвиток є одним із ключових завдань державної політики багатьох країн, включаючи Україну. Одним із визначальних аспектів його забезпечення є ефективний розподіл функцій і повноважень між різними рівнями управління. Передача повноважень від державних органів до місцевого самоврядування спрямована на оптимізацію ресурсів, підвищення якості публічних послуг і реалізацію принципу субсидіарності.

Сучасний розвиток України вимагає інноваційних підходів до управління територіями, що дозволять досягти гармонійного розвитку регіонів. Одним із ключових завдань залишається раціональний розподіл функцій і компетенцій між органами державної влади та місцевого самоврядування. Це особливо актуально в умовах децентралізації, яка передбачає передачу значної частини повноважень центральної влади до регіонів та громад.

Взаємодію органів державної влади та місцевого самоврядування переважно регулює Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» [7], який також визначає основу реформування системи публічного управління, встановлюючи принципи, повноваження та механізми для досягнення збалансованого розвитку регіонів. Децентралізація, як одна з головних складових модернізації управління, спрямована на створення гнучкої системи, яка враховує специфічні потреби регіонів і забезпечує рівні можливості для всіх громад. Місцеве самоврядування, згідно з цим законом, є фундаментом демократичного устрою, гарантованого Конституцією України. Воно наділяє територіальні громади правом самостійно вирішувати місцеві питання через обрані органи. Пріоритетними залишаються принципи субсидіарності, прозорості та відкритості, що забезпечують легітимність і результативність діяльності місцевої влади. Утім, під час воєнного стану повноваження органів місцевого самоврядування зазнали істотних змін. Окрім збереження основних функцій, вони отримали низку нових обов'язків, передбачених

Законами України «Про правовий режим воєнного стану» [8], «Про внесення змін до деяких законів України щодо функціонування державної служби та місцевого самоврядування у період дії воєнного стану» [5], «Про внесення змін до деяких законів України щодо народо-владдя на рівні місцевого самоврядування» [4]. Особливу увагу було приділено розширенню повноважень у сферах оборони та безпеки. Зокрема, органи місцевого самоврядування почали активно співпрацювати з військовими адміністраціями та командуванням, організовуючи оборону населених пунктів і забезпечуючи їх необхідними ресурсами.

Особливу роль ці органи відіграють у сфері соціального захисту та гуманітарної допомоги. Вони забезпечують прийом, розміщення та підтримку внутрішньо переміщених осіб, інтегрують їх у життя громад, де вони оселилися, реєструють їхній статус, видають довідки, організують розподіл гуманітарної допомоги та здійснюють виплати. У сфері освіти на місцеві органи було покладено обов'язок створення безпечних умов навчання для дітей, які вимушено змінили місце проживання, а також організації освітнього процесу в належних формах.

Крім того, важливим напрямом роботи стало відновлення інфраструктури, пошкодженої внаслідок бойових дій. Органи місцевого самоврядування проводять обстеження пошкоджених об'єктів, визначають пріоритети для відновлення, організують виконання аварійно-відновлювальних робіт і ліквідацію наслідків руйнувань.

Не менш важливим завданням є інформування населення. Органи місцевого самоврядування відповідають за своєчасне поширення актуальної інформації, яка є критично важливою для забезпечення безпеки громадян і збереження людських життів. Усі ці додаткові функції вимагають від місцевих органів високого рівня мобільності, оперативності та ефективної координації із центральною владою.

Децентралізація відкриває нові можливості для громад, розширюючи їхні повноваження. Зокрема, громади отримують контроль над місцевими бюджетами, освітніми установами, закладами охорони здоров'я та іншою інфраструктурою. Це сприяє кращому розумінню локальних потреб і створенню стратегій розвитку, які враховують специфіку кожного регіону.

Водночас перерозподіл повноважень супроводжується такими викликами як брак фінансових ресурсів, який створює додаткове навантаження на місцеві бюджети, особливо у слабких економічно громадах, дефіцит кваліфікованих кадрів для виконання нових функцій та нерівномірний розподіл ресурсів між регіонами.

Ефективний розподіл функцій між центральними та місцевими органами влади є важливою передумовою гармонійного розвитку регіонів. Це дозволяє покращити управління, активізувати громади у процесі прийняття рішень і стимулювати раціональне використання ресурсів.

Україна, як і більшість європейських країн, стикається з необхідністю впровадження ефективних рішень для забезпечення належного врядування на всіх рівнях. Основний акцент робиться на підвищенні спроможності органів влади, покращенні якості публічних послуг та залученні громадян до активної участі у житті суспільства. Це відповідає демократичним принципам управління, заснованим на прозорості, підзвітності та ефективності.

Розвиток концепції «доброго врядування», заснованої на принципах відкритості, справедливості та взаємодії між державою, громадянським суспільством і бізнесом, залишається важливою складовою сучасної моделі управління. Впровадження цих принципів є необхідною умовою для забезпечення сталого розвитку та зростання добробуту громад.

Згідно з Програмою розвитку ООН, основними складовими «доброго врядування» є участь громадян у прийнятті рішень, забезпечення верховенства права для справедливого та рівного захисту прав людини, прозорість і доступність інформації, відповідність дій влади інтересам суспільства, орієнтація на консенсус та справедливість, ефективність у використанні наявних можливостей, а також підзвітність органів державної влади та місцевого самоврядування перед громадянами. Ці принципи формують основу для досягнення збалансованого розвитку та соціальної стабільності [2, с. 39].

Ефективне врядування сприяє утвердженню демократичних цінностей, забезпечує добробут громадян і базується на таких складових, як верховенство права, прозорість та активна

участь громадян. Це формує систему взаємодії між державою, громадянським суспільством і бізнесом, яка забезпечує сталий розвиток.

Для України, яка перебуває у процесі реформування [1] системи управління, впровадження принципів доброго врядування є ключовим для досягнення високих демократичних стандартів і підвищення якості життя громадян, як головних діючих осіб суспільства.

Оскільки участь громадян є основою демократії, активні громади, які визнають демократичні цінності, виступають основою стабільного суспільства. Місцева демократія залишається ключовим елементом європейської демократії. У цьому контексті у 2001 році Комітет міністрів Ради Європи ухвалив Рекомендацію «Про участь громадян у місцевому публічному житті» [9], яка підкреслює, що активна участь громадян у процесах ухвалення рішень є необхідною передумовою для формування стійкого розвитку громад та забезпечення демократичної стабільності.

Принципи ефективного демократичного управління на місцевому рівні викладені у Європейській стратегії інновацій та доброго врядування (Strategy for Innovation and Good Governance at Local Level). Основною метою цієї стратегії є зміцнення демократичного самоврядування, розвиток місцевої демократії, оптимізація управлінських процесів та покращення якості послуг для громадян. Ця стратегія дозволяє громадянам стати центральною ланкою демократичних процесів, водночас органи місцевого самоврядування забезпечують якісне управління, а національні уряди створюють умови для розвитку місцевої демократії. Ці процеси відповідають нормам Європейської хартії місцевого самоврядування та іншим правовим стандартам у сфері регіонального розвитку. Угода про асоціацію між Україною та ЄС базується на дотриманні прав людини, верховенства права, суверенітету й територіальної цілісності України. Її реалізація спрямована на розвиток громадянського суспільства та впровадження демократичного управління, що вимагає адаптації до європейських норм і підходів [2, с. 40-41].

Міське самоврядування в Україні ґрунтується на принципах демократичного управління, що забезпечують територіальним громадам можливість самостійно вирішувати питання місцевого значення. Згідно із чинним законодавством України, громади можуть діяти безпосередньо або через обрані ради й виконавчі органи. Депутати місцевих рад приймають рішення від імені громади, а виконавчі органи звітують перед ними. Посадовці місцевого самоврядування забезпечують виконання своїх функцій із дотриманням прав і свобод громадян.

Ключовим аспектом діяльності посадовців є наявність громадянських компетентностей – здатності реалізовувати громадянські права та обов'язки відповідально, ефективно й активно. Це передбачає залученість у суспільно-громадські процеси, орієнтацію на консенсус і толерантність.

Громадянська компетентність охоплює:

- знання історії та законів функціонування суспільства;
- розуміння політичної системи та демократії;
- обізнаність про права та механізми їхньої реалізації;
- здатність до участі у політичному, соціальному та економічному житті.

Громадянська компетентність формує основу для взаємодії між громадянами та владою, сприяючи легітимності рішень і розвитку спільноти. Це ключовий елемент демократичного суспільства, що забезпечує активну участь громадян у прийнятті рішень та розбудові суспільства [2, с 43–44].

Посадові особи місцевого самоврядування, розуміючи, що сучасна місцева демократія має адаптуватися до нових викликів, і володіючи громадянськими компетентностями, зобов'язані забезпечити активну участь громадян у суспільно-політичному житті за допомогою таких заходів:

- 1) розробка та впровадження кодексів поведінки;
- 2) публічність ухвалення рішень місцевої ради, включаючи відкритість засідань, оприлюднення порядку денного, проведення сесій для обговорення питань-відповідей, а також публікацію протоколів і рішень;

- 3) залучення громадян до процесу прийняття рішень, поділяючи його на етапи (наприклад, розробка програм, підготовка проєктів, фінансове планування);
- 4) забезпечення доступу до інформації про місцеві питання;
- 5) впровадження ефективної комунікації, включаючи пояснення громадянам актуальних проблем, наслідків рішень органів влади, інформування про можливості участі у житті громади та організацію громадських зборів;
- 6) налагодження зворотного зв'язку між громадянами та органами влади;
- 7) делегування частини повноважень органам самоорганізації населення, включаючи надання консультативної та інформаційної підтримки;
- 8) заохочення громадян до реалізації проєктів, які впливають на місцеве середовище, таких як створення зелених зон, боротьба зі злочинністю, догляд за дітьми чи людьми похилого віку;
- 9) сприяння підвищенню громадянської освіти, щоб забезпечити обізнаність громадян і органів влади щодо взаємодії у процесі прийняття рішень;
- 10) організація інформаційних кампаній про вибори та моніторинг виборчого процесу;
- 11) підтримка участі груп, яким важко брати участь у громадському житті, та активізація молоді через навчальні програми, дитячі та молодіжні ради, а також гнучкі організаційні форми.

До форм залучення громадян належать: підготовка рекомендацій, обговорення громадської думки, відкриті засідання, зустрічі, семінари, слухання, форуми, фокус-групи, консультації, зокрема за допомогою цифрових технологій, і включення до громадських рад [2, с. 44-45].

Збалансований регіональний розвиток є невід'ємною частиною державної стратегії, яка впливає на соціальну стабільність, економічне зростання та політичну єдність. Закон України «Про засади державної регіональної політики» визначає основні напрями регіонального розвитку та розподіл функцій між державними та місцевими органами влади. Перерозподіл цих функцій і повноважень є ключовою умовою для досягнення ефективного управління та розвитку регіонів [6].

Відповідно до положень Закону України «Про засади державної регіональної політики», основною метою державної регіональної політики є забезпечення сталого розвитку територій, зменшення соціально-економічної нерівності між регіонами та створення умов для економічного зростання в кожному з них. Ключовими принципами цієї політики є децентралізація управління, доступ місцевих громад до державних ресурсів і належна координація між центральними органами влади та місцевим самоврядуванням.

Закон передбачає, що держава повинна створювати сприятливі умови для розвитку регіонів через перерозподіл функцій, ресурсів та відповідальності між різними рівнями влади. Одним із головних завдань є передача частини повноважень на місцевий рівень, що дозволяє органам місцевого самоврядування оперативніше реагувати на потреби громадян та покращувати умови їхнього життя.

Розподіл функцій між центральною владою і місцевим самоврядуванням є важливим інструментом для досягнення збалансованого регіонального розвитку. Він сприяє підвищенню ефективності управління на місцях, прозорості та підзвітності системи врядування. Проте для досягнення максимальної ефективності необхідно чітко визначити, які повноваження передаються на місцевий рівень, а які залишаються у компетенції центральної влади.

Важливим завданням є передача місцевим органам повноважень в управлінні інфраструктурою, освітою, охороною здоров'я та розвитком малого й середнього бізнесу. Це дозволяє оптимізувати використання ресурсів, оперативно вирішувати місцеві проблеми та створювати умови для економічного зростання кожного регіону.

Однак цей процес повинен бути контрольованим. Органи місцевого самоврядування повинні бути забезпечені не лише повноваженнями, але й необхідними ресурсами та кадрами. Відсутність належного фінансування, підготовки спеціалістів чи організаційної структури може ускладнити виконання нових завдань. Тому перерозподіл функцій має бути заснований на детальному аналізі конкретних ситуацій та супроводжуватися підтримкою з боку держави.

Розвиток регіонів потребує не лише перерозподілу повноважень, а й фінансової допомоги та стимулювання інвестицій. До важливих інструментів врядування належать субвенції, інвестиційні ресурси та інші фінансові механізми, що сприяють ефективному управлінню на місцях. Додатково для кожного регіону мають розроблятися індивідуальні стратегії розвитку, які враховують специфічні потреби та потенціал.

Професіоналізм публічних службовців, зокрема працівників органів місцевого самоврядування, залишається ключовою умовою ефективності публічного управління. В умовах кризових викликів, запровадження воєнного стану та інших загроз, вимоги до їхньої діяльності значно зростають. Розвиток місцевого самоврядування як механізму реалізації завдань публічного управління потребує ефективного використання людських ресурсів і постійного підвищення професійного рівня службовців [3, с. 80].

Перерозподіл функцій і повноважень між органами державної влади та місцевого самоврядування є ключовою умовою для забезпечення збалансованого розвитку регіонів України. Проте цей процес потребує чіткого планування, достатнього фінансування та підтримки з боку держави, щоб забезпечити сталий розвиток регіонів і скоротити соціально-економічну нерівність у країні.

Розподіл функцій між державними і місцевими органами є основою для побудови ефективної системи управління, яка сприятиме гармонійному розвитку регіонів. Досягнення цієї мети можливе лише за умов взаємодії між різними рівнями влади, належного забезпечення фінансовими і кадровими ресурсами, а також стратегічного планування. Це дозволить забезпечити сталий розвиток і підвищити якість життя громадян у всіх регіонах країни.

Для України ці питання набувають особливої актуальності у контексті реалізації адміністративно-територіальної реформи та вдосконалення системи публічного управління через децентралізацію. Необхідно збалансувати державні інтереси з інтересами територіальних громад. На цьому етапі державотворення важливо оновити державну політику, спрямовану на підтримку та розвиток місцевого самоврядування, а також гармонізувати її з національними і європейськими правовими стандартами та традиціями.

Досягнення цієї мети вимагає створення нових організаційно-правових основ для роботи органів місцевого самоврядування, які враховують специфіку воєнного стану, післявоєнної відбудови України та інші сучасні виклики.

Використана література:

1. Готуємо оновлену Концепцію реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні. *Урядовий портал*. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/hotuiemo-onovlenu-kontseptsiuu-reformuvannia-mistsevoho-samovriaduvannia-ta-terytorialnoi-orhanizatsii-vlady-v-ukraini-oleksii-kuleba> (дата звернення: 02.11.2024).
2. Жабенко Л. В., Сизон В. Г. Громадянські компетентності посадових осіб місцевого самоврядування як інструмент реалізації принципів «доброго врядування» (Good Governance). *Громадянські компетентності у професійній освіті державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування*. Київ, 2016. С. 38–48.
3. Лазор М. О. Принцип професіоналізму, компетентності, ініціативності, чесності, відданості справі: теоретико-правові підходи та реалії сьогодення. *Держава та регіони*. 2023. Т. 79, № 1. С. 79–84.
4. Про внесення змін до деяких законів України щодо народовладдя на рівні місцевого самоврядування : Закон України від 09.05.2024 № 3703-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3703-20#Text> (дата звернення: 20.01.2025).
5. Про внесення змін до деяких законів України щодо функціонування державної служби та місцевого самоврядування у період дії воєнного стану : Закон України від 12.05.2022 № 2259-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2259-20#Text> (дата звернення: 20.01.2025).
6. Про засади державної регіональної політики : Закон України від 05.02.2015 р. № 156-VIII. 2025. 1 січ. (№ 13). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/156-19#Text> (дата звернення: 02.11.2024).
7. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21.05.1997 № 280/97-ВР. 2024. 15 лис. (№ 24). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 02.11.2024).

8. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII . 2025. 8 січ. (№ 28). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 20.01.2025).
9. Рекомендація Комітету міністрів Ради Європи «Про участь громадян у місцевому публічному житті». *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_739#Text (дата звернення: 02.11.2024).

References:

1. Ministerstvo rozvytku hromad ta terytorii Ukrainy (2024). Hotuiemo onovlenu Kontseptsiiu reformuvannia mistsevoho samovriaduvannia ta terytorialnoi orhanizatsii vlady v Ukraini [We are preparing an updated Concept of Reforming Local Self-Government and Territorial Organization of Power in Ukraine]. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/hotuiemo-onovlenu-kontseptsiiu-reformuvannia-mistsevoho-samovriaduvannia-ta-terytorialnoi-orhanizatsii-vlady-v-ukraini-oleksii-kuleba> [in Ukrainian].
2. Zhabenko L. V., Syzon V. H. (2016). Hromadianski kompetentnosti posadovykh osib mistsevoho samovriaduvannia yak instrument realizatsii pryntsyv «dobroho vriaduvannia» [Civic competencies of local government officials as a tool for implementing the principles of Good Governance]. Kyiv, P. 38–48 [in Ukrainian].
3. Lazor M. O. (2023). Pryntsyv profesionalizmu, kompetentnosti, initsiatyvnosti, chesnosti, viddanosti spravi: teoretyko-pravovi pidkhody ta realii sohodennia [The Principle of Professionalism, Competence, Proactivity, Honesty, and Dedication: Theoretical and Legal Approaches and Realities of Today]. Odesa, Vol. 79, no. 1. P. 79–84 [in Ukrainian].
4. Verkhovna Rada of Ukraine (2024). Pro vnesennia zmin do deiakykh zakoniv Ukrainy shchodo narodovladdia na rivni mistsevoho samovriaduvannia vid 09.05.2024 № 3703-IX [On Amendments to Certain Laws of Ukraine on Democracy at the Level of Local Self-Government of 09.05.2024 no. 3703-IX]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3703-20#Text> [in Ukrainian].
5. Verkhovna Rada of Ukraine (2022). Pro vnesennia zmin do deiakykh zakoniv Ukrainy shchodo funktsionuvannia derzhavnoi sluzhby ta mistsevoho samovriaduvannia u period dii voiennoho stanu vid 12.05.2022 № 2259-IX [On Amendments to Certain Laws of Ukraine on the Functioning of the Civil Service and Local Self-Government during the Period of Martial Law of 12.05.2022 no. 2259-IX]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2259-20#Text> [in Ukrainian].
6. Verkhovna Rada of Ukraine (2015). Pro zasady derzhavnoi rehionalnoi polityky vid 05.02.2015 r. № 156-VIII [On the Principles of State Regional Policy of 05.02.2015, no. 156-VIII]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/156-19#Text> [in Ukrainian].
7. Verkhovna Rada of Ukraine (1997). Pro mistseve samovriaduvannia v Ukraini vid 21.05.1997 № 280/97-VR [On Local Self-Government in Ukraine of 21.05.1997 No. 280/97-BP]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр#Text> [in Ukrainian].
8. Verkhovna Rada of Ukraine (1997). Pro pravovyi rezhym voiennoho stanu vid 12.05.2015 № 389-VIII [On the legal regime of martial law of 12.05.2015 No. 389-VIII]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> [in Ukrainian].
9. Verkhovna Rada of Ukraine (2001). Rekomendatsiia Komitetu ministriv Rady Yevropy "Pro uchast hromadian u mistsevomu publichnomu zhytti" [Recommendation of the Committee of Ministers of the Council of Europe "On the Participation of Citizens in Local Public Life"]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_739#Text [in Ukrainian].

Rudik N. V. The redistribution of functions and competencies in the activities of state authorities and local government as a prerequisite for harmonious regional development

The article explores the redistribution of functions and powers between state authorities and local self-government bodies in the context of achieving balanced regional development in Ukraine. It emphasizes the importance of the principles of subsidiarity, transparency, and openness as fundamental bases for the functioning of local self-government. The study examines decentralization in the context of empowering territorial communities, enabling them to independently address local issues, manage resources, develop budgets, and implement individual development strategies tailored to the needs of the community.

The article highlights key challenges arising in the process of redistributing powers, including financial shortages, a lack of qualified personnel, and the uneven allocation of resources among regions.

Particular attention is given to the role of local self-government bodies in creating favorable conditions for regional economic growth, infrastructure development, education, and healthcare. It is noted that

the effectiveness of decentralization implementation depends on the coordination of state and local policies, which should aim to reduce socio-economic disparities, improve living conditions for citizens, and ensure social stability.

The author emphasizes the importance of developing new organizational and legal mechanisms that consider the specifics of contemporary conditions and are aimed at harmonizing Ukrainian legislation with European standards. Meanwhile, the author comes to the conclusion that sustainable territorial development requires a clear delineation of competences among different levels of government, adequate financial support for local self-government bodies, and personnel reinforcement.

Key words: *redistribution of functions, local government, regional development, decentralization, good governance.*

УДК 343.8 (477) (091)

DOI <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series18.2025.44.06>

Супрунчук О. О.

ОРГАНИ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ: ІСТОРИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ

Стаття присвячена аналізу проблематики діяльності органів досудового розслідування Державної кримінально-виконавчої служби України (далі – ДКВС України) у контексті їх функціонування в системі правоохоронних органів. Особлива увага приділяється історико-правовим аспектам створення та розвитку слідчих підрозділів ДКВС України, нормативному регулюванню їх діяльності, а також ключовим проблемам, які виникли на етапі їх становлення.

Окрім того, звертається увага щодо недоречності наділення правом досудового розслідування правоохоронний орган, якому не притаманна відповідна функція. Зазначається, що надання такого права підрозділам юстиції не відповідає принципам справедливості та неупередженості під час досудового слідства. Здійснюється історико-правовий аналіз радянського та вітчизняного законодавства в контексті діяльності органів юстиції. Зазначено історико-правові аспекти та передумови реформування органів юстиції: перехід від системи органів покарання до органів виховання та виправлення, рецепцію правових засад радянської системи до системи виконання покарань самостійної України.

У статті розглянуто законодавчі зміни, що регулюють діяльність слідчих органів ДКВС України, зокрема право на досудове розслідування, надане їм у 2017 році, а також подальше позбавлення цього права відповідно до рішення Конституційного Суду України від 2018 року. Висвітлено проблеми доступу до Єдиного реєстру досудових розслідувань у перші місяці функціонування слідчих підрозділів ДКВС України, відсутність належної співпраці з органами прокуратури, а також організаційні труднощі, пов'язані із затвердженням процесуальних керівників.

Також в статті наголошується на необхідності комплексного підходу до реформування діяльності органів ДКВС України з метою підвищення їх ефективності. Проаналізовано роль ДКВС України як складової правоохоронної системи та визначено особливості їх правового статусу і підслідності. У статті підкреслюється важливість врахування рішень судових органів у процесі реформування системи кримінального правосуддя України.

Ключові слова: органи досудового розслідування, досудове розслідування, ДКВС України, слідчі органи, КПК України, Конституційний Суд України, держава, закон.

Постановка проблеми. Проблематика діяльності органів досудового розслідування Державної кримінально-виконавчої служби України (далі – ДКВС України) пов'язана з їх особливим статусом у системі кримінального провадження, законодавчими змінами та численними організаційними труднощами. На етапі функціонування слідчих підрозділів ДКВС України постала низка проблем, зокрема обмежений доступ до Єдиного реєстру досудових розслідувань (далі – ЄРДР) у перші місяці після їх створення, що унеможливило своєчасний початок розслідувань. Відсутність належної співпраці з органами прокуратури, зокрема через відмову затверджувати процесуальних керівників, додатково ускладнювала виконання завдань слідчими ДКВС України. Рішення Конституційного Суду України від 24 липня 2018 року, яке позбавило органи ДКВС України права здійснювати досудове розслідування, засвідчило необхідність чіткішого визначення їх місця та ролі в системі правоохоронних органів. Усе вищезазначене створює потребу в аналізі історико-правових аспектів діяльності слідчих підрозділів ДКВС України, їх функціональних особливостей, нормативного регулювання та впливу рішень судових органів на їх подальшу правову долю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження порушеного питання знайшло своє відображення в наукових працях таких вчених, як: О.В. Баулін, Р.І. Благута, В.В. Король, А.Г. Нікуліна, М.І. Панов, О.І. Пашинін, О.А. Солдатенко, О.Ю. Татаров, В.М. Тертишник, В.Я. Тація, А.Й. Рогожина, В.Д. Гончаренка та інші.

Постановка завдання. Метою дослідження є аналіз історико-правових засад діяльності органів досудового розслідування Державної кримінально-виконавчої служби України.

Виклад основного матеріалу. У широкому розумінні досудове розслідування – це діяльність, що здійснюється слідчим та органом дізнання відповідно до вимог кримінально-процесуального законодавства. Її метою є збирання, дослідження, перевірка та використання доказів, розкриття кримінальних правопорушень, попередження їх вчинення, встановлення об'єктивної істини, дотримання вимог закону, а також захист прав та інтересів фізичних і юридичних осіб [1, с. 45].

На думку Н.В. Пильгун, Є.В. Бородіна та І.О. Присяжнюка, досудове слідство виступає основною формою попереднього розслідування, яка врегульована кримінально-процесуальним законом. Воно спрямоване на збирання, перевірку та оцінку доказів для всебічного, повного й об'єктивного встановлення обставин кримінального правопорушення, зокрема події кримінального правопорушення, винності конкретних осіб та інших важливих фактів, необхідних для правильного вирішення кримінальної справи. Вчені наголошують, що досудове розслідування має забезпечити або створити умови для суду, щоб виконати найважливіше завдання кримінального процесу – досягнення справедливості та реалізацію його основних цілей [2, с. 136-127].

Згідно з Кримінально-процесуальним кодексом України (далі – КПК України) [3], досудове розслідування є етапом кримінального провадження, який розпочинається з внесення інформації про правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань (далі – ЄРДР) і триває до моменту закриття провадження або направлення обвинувального акта чи клопотання до суду. Інформація, отримана під час досудового розслідування, може бути розголошена лише за дозволом слідчого чи прокурора та в межах, визначених ними. Досудове розслідування – це діяльність правоохоронних органів, спрямована на збирання, всебічне дослідження та оцінку доказів, їх використання для запобігання і розкриття кримінальних правопорушень, а також для забезпечення правильного застосування закону.

Досудове розслідування є першим і найважливішим етапом кримінального процесу. В силу еволюції законодавства, суспільно-політичної ситуації та внаслідок революції 2013-2014 років в Україні розпочалися ґрунтовні правові реформи: реорганізація органів виконавчої влади, створення нових правоохоронних органів, зміна концепцій організації державної влади. В рамках реформування Міністерства юстиції України — посадові особи даного органу без належного суспільного обговорення ініціювали у встановленому порядку законодавчі зміни в частині створення системи «пенітенціарних слідчих органів».

Дана законодавча новела неабияк обурила суспільство, оскільки створення слідчих підрозділів в пенітенціарній системі нагадує «гулагівське минуле». Надання службі виконання покарань відверто «поліцейської» функції слідства стало б першим прецедентом у вітчизняній історії діяльності таких органів.

Слід зазначити, що в період існування СРСР жодного разу не здійснювалась спроба створити при виправно-трудовах закладах підрозділи слідства, оскільки радянська правова школа 1980-х років розмежовувала функціонал і повноваження між підрозділами міліції, Комітету державної безпеки та прокуратури. Відповідні правові реформи, зокрема щодо ролі прокуратури в нагляді за дотриманням законодавства відбулися після прийняття Конституції СРСР 1977 року [4, с. 105-109].

Звісно основною метою виправної системи Радянського Союзу було не перевиховання особи і повернення її до соціуму, а саме кара за суспільно-небезпечне винне діяння, яке було вчинено відповідно до чинного тоді Кримінального кодексу.

Україна розпочала процеси демократизацію, гуманізацію, індивідуалізацію кримінальних покарань з урахуванням сучасних досягнень психології і педагогіки з прийняттям Кримінально-виконавчого кодексу України, який набув чинності 1 січня 2004 року. Основним завданням пенітенціарної системи стало не покарання, а перевиховання осіб, які вчинили злочини.

Відповідно до ст. 4 Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» діяльність Державної кримінально-виконавчої служби України базується на принципах

поваги до прав і свобод людини та громадянина. Персонал служби зобов'язаний дотримуватися норм етики, проявляти повагу до людської гідності та забезпечувати гуманне ставлення до кожної особи. Будь-яке обмеження прав і свобод людини, що не передбачене законодавством, є недопустимим та спричиняє відповідальність відповідно до вимог закону [5].

Згідно з КПК України ДКВС України є важливою частиною системи органів правопорядку, що займаються виконанням покарань, а також забезпеченням нагляду за засудженими. В її складі є різні підрозділи, зокрема були слідчі та оперативні, які виконували важливі функції в контексті кримінального процесу [6, с. 410].

На ДКВС України покладалися завдання щодо здійснення державної політики у сфері виконання кримінальних покарань відповідно до ч. 1 ст. 1 Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» [5]. Статус органу досудового розслідування ДКВС України набув 5 січня 2017 року після набрання чинності Законом України «Про Вищу раду правосуддя». У перехідних положеннях цього Закону було передбачено норму, яка дозволяла слідчим органів ДКВС України виконувати функції органу досудового розслідування. Згідно з КПК України, ДКВС України у своєму складі мало оперативні підрозділи (ч. 1 ст. 41 КПК) та слідчі підрозділи (пп. «г», п. 1 ч. 1 ст. 38 КПК) [3].

Відповідно до редакції 2017 р. ч. 6 ст. 216 КПК України, слідчі органів ДКВСУ здійснювали досудове розслідування злочинів, які були вчинені на території або в приміщеннях установ виконання покарань. Саме дана специфічна підслідність стала основною особливістю діяльності слідчих органів ДКВС України [3].

Слідчі підрозділи ДКВС України були органами досудового розслідування, що виконували процесуальні дії на етапі розслідування кримінальних правопорушень. Розслідування таких злочинів здійснювалося згідно з розподілом підслідності, який чітко визначав коло правопорушень, які повинні бути розслідувані цими підрозділами. Органи досудового розслідування Державної кримінально-виконавчої служби України були складовими Міністерства юстиції України та його територіальних управлінь, що функціонували в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі. Вони виконували функції досудового розслідування кримінальних правопорушень, що віднесені до їх підслідності відповідно до Кримінального процесуального кодексу України [7].

Оперативні підрозділи ДКВС України мали право проводити як гласні, так і негласні слідчі (розшукові) дії. Гласні дії передбачають здійснення розслідування відкрито, з залученням громадськості та відкритістю до засобів масової інформації. Негласні дії включають використання прихованих методів розслідування, таких як прослуховування телефонних розмов, спостереження за підозрюваними, а також інші заходи, що дозволяють отримати доказову інформацію без відома об'єкта розслідування.

Однак важливо зазначити, що, згідно із законодавством України, досудове розслідування може розпочатися лише після внесення відомостей до ЄРДР. У період з 5 січня 2017 р. до 22 травня 2017 р. слідчі органів ДКВС України були позбавлені доступу до ЄРДР, оскільки відповідні зміни до нормативних актів ще не були внесені. Лише 22 травня 2017 р., після внесення змін до наказу Генеральної прокуратури України від 6 квітня 2016 р. №139 [8], було врегульовано порядок доступу слідчих органів ДКВС України до ЄРДР, що дозволило їм розпочати виконання своїх функцій [9].

Проте навіть після вирішення даного питання виникла нова проблема: Генеральна прокуратура України відмовлялася затверджувати процесуальних керівників у межах досудових розслідувань, які проводили органи ДКВС України. Це фактично унеможливило подальше здійснення розслідувань і поставило діяльність слідчих органів ДКВС у глухий кут [10, с. 154—155].

Діяльність ДКВС як органу досудового розслідування тривала трохи більше ніж півтора року і завершилася 24 липня 2018 р., що сталося після того, як Конституційний Суд України (далі – КСУ) прийняв рішення за поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. Суд визнав ч. 6 ст. 216 КПК України такою, що не відповідає Конституції України, що й призвело до припинення слідчих функцій ДКВС України.

Рішення КСУ стало важливим кроком у реформуванні правоохоронної системи країни, оскільки воно визначило межі повноважень ДКВС України в частині кримінальних процесів. Рішення Конституційного суду скасувало наявність підслідності для слідчих ДКВС України щодо розслідування певних злочинів, виводячи їх з-під юрисдикції цієї служби. На сьогодні слідчі підрозділи ДКВС України не мають права проводити досудове розслідування стосовно злочинів, навіть якщо вони були скоєні на території або в приміщеннях, підконтрольних ДКВС України. Рішення мало значний вплив на подальше функціонування кримінального процесу в Україні, оскільки передбачає передачу повноважень щодо розслідування злочинів до інших органів правопорядку, зокрема до Національної поліції, Служби безпеки України та інших органів, що мають відповідні повноваження згідно з законодавством. Таким чином, система правосуддя в Україні, а саме розслідування кримінальних правопорушень, потребує подальшої координації між різними правоохоронними органами для ефективного виконання своїх функцій [11].

У Кодексі України визначено, що слідчим є службова особа органу Служби, уповноважена здійснювати досудове розслідування кримінальних правопорушень у межах компетенції, передбаченої законом. Слідчі підрозділи органів Служби віднесені до органів досудового розслідування. Відповідно до статті 216 Кодексу [3], слідчі органів Служби розслідують кримінальних правопорушень, вчинених на території чи в приміщеннях Служби. Закон України № 2713 визначає [5], що Служба виконує державну політику у сфері виконання кримінальних покарань, а її діяльність ґрунтується на принципі єдиноначальності. Служба складається з центрального органу виконавчої влади, його територіальних підрозділів, установ виконання покарань та інших структур [11].

У 2016 р. Постановою Кабінету Міністрів України функції Державної пенітенціарної служби були передані Міністерству юстиції, яке є правонаступником цієї служби. Відповідно до положення про Міністерство, воно забезпечує досудове розслідування злочинів, вчинених у приміщеннях або на території Служби. Органи досудового розслідування Служби, як структурні підрозділи Міністерства, здійснюють слідство відповідно до Кодексу. Слідчі підрозділи очолюються керівниками, а їхні співробітники є службовими особами, які уповноважені розслідувати злочини [11].

Попри передбачені Кодексом процесуальні гарантії незалежності слідчих, вони ієрархічно підпорядковані вищим посадовим особам Міністерства, що ставить під сумнів їхню інституційну незалежність. Конституційний Суд України наголошує, що ефективне розслідування порушень прав людини, таких як право на життя та гідність, гарантованих Конституцією України, має бути незалежним. Ієрархічне підпорядкування слідчих органів пенітенціарній системі унеможлиблює досягнення такої незалежності, що створює загрозу об'єктивності та неупередженості розслідувань [11].

Конституційний Суд України наголошує, що передбачена частиною шостою статті 216 Кодексу підслідність кримінальних правопорушень, скоєних на території чи в приміщеннях Служби, разом із чинним нормативно-правовим регулюванням роботи слідчих органів Служби не забезпечує ефективного розслідування порушень конституційних прав людини на життя та повагу до її гідності. У свою чергу, унеможлиблює виконання державою її основного конституційного обов'язку – гарантування прав і свобод людини [11].

Таким чином, Конституційний Суд України визнав, що частина шоста статті 216 Кодексу не відповідає статті 3 [3], частинам першій і другій статті 27, частинам першій і другій статті 28 Конституції України [12] та є неконституційною [11].

Таким чином, слід зазначити, що спроба створення даних підрозділів з залежною ієрархією підпорядкування в системі виконання покарань отримала чітку позицію з боку держави. Виважене та обґрунтоване рішення КСУ, щодо неконституційності частини шостої статті 216 КПК України стало правильним правовим рішенням. Оскільки Україна є демократичною, правовою державою та системно працює над інтеграцією в європейський правовий простір, то повинна враховувати, що відповідно до Європейських пенітенціарних правил рекомендується органу державної влади, що відповідальний за пенітенціарну систему, є неприпустимим мати

у безпосередньому підпорядкуванні вузькопрофільні військові підрозділи, поліцейські підрозділи та підрозділи карного розшуку.

В контексті сьогоденних викликів та суспільно-політичної ситуації в Україні слід враховувати історико—правову ситуацію, що склалася із слідчими підрозділами ДКВС України. При створенні нових органів досудового розслідування повинно бути широке суспільне обговорення із залученням юристів-практиків, науковців, кваліфікованих правоохоронців. Органи досудового розслідування повинні бути незалежними та неупередженими в ході здійснення своїх повноважень.

Висновок. Отже, слідчі підрозділи Державної кримінально-виконавчої служби України посідають важливе місце в історико-правовій еволюції кримінальної юстиції України. Їх діяльність мала на меті забезпечення ефективного розслідування кримінальних правопорушень, скоєних на територіях або у приміщеннях, що перебували під юрисдикцією цієї служби. Утворення слідчих підрозділів підрозділи Державної кримінально-виконавчої служби України в 2017 р. стало значним кроком у розширенні компетенції цього органу, хоча реалізація цих повноважень зіткнулася з рядом серйозних правових і організаційних труднощів. Основним проблемним питанням стало обмеження доступу до Єдиного реєстру досудових розслідувань на початковому етапі функціонування, а також складнощі із затвердженням процесуальних керівників Генеральною прокуратурою України. Дані фактори значно ускладнили здійснення повноцінного досудового розслідування, що вказує на недостатність нормативно-правового забезпечення діяльності органів підрозділи Державної кримінально-виконавчої служби України у статусі органів досудового розслідування.

Прийняття Конституційним Судом України рішення від 24 квітня 2018 р., яке скасувало підслідність органів підрозділи Державної кримінально-виконавчої служби України, стало знаковим етапом у реформуванні правоохоронної системи. Рішення позбавило підрозділи Державної кримінально—виконавчої служби України права на здійснення досудового розслідування кримінальних правопорушень та вказало на необхідність удосконалення законодавчої бази, аби уникнути подібних правових колізій у майбутньому. Водночас, оперативні підрозділи підрозділи Державної кримінально-виконавчої служби України зберегли свої функції у проведенні гласних і негласних слідчих дій, що дозволило їм продовжувати роботу в межах, передбачених законом.

Історія органів досудового розслідування підрозділи Державної кримінально-виконавчої служби України є яскравим прикладом динамічного розвитку правової системи України та її адаптації до сучасних викликів. Хоча період діяльності цих органів у сфері досудового розслідування був відносно коротким, він продемонстрував важливість чіткої законодавчої регламентації, міжвідомчої координації та інституційної спроможності для забезпечення ефективного функціонування системи кримінальної юстиції. Подальший розвиток кримінально-виконавчої служби України має враховувати ці уроки, аби сприяти зміцненню верховенства права та захисту прав і свобод людини.

Використана література:

1. Гель А. П., Семаков Г. С., Кондракова С. П. Судові та правоохоронні органи України : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Київ : МАУП, 2004. 272 с.
2. Пильгун Н. В., Бородін Є. В., Присяжнюк І. О. Досудове слідство як основна форма розслідування: питання реформування на сучасному етапі. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. 2012. № 3. С. 135–139
3. Кримінальний процесуальний кодекс України: Кодекс від 13.04.2012 р. № 4651-VI / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–10. № 11–12. № 13. ст. 88. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/conv#Text> (дата звернення: 08.12.2024)
4. Історія держави і права України: Підручник у 2-х т. / за ред. В.Я. Тація, А.Й. Рогожина, В.Д. Гончаренка. Т. 2. К. : Ін Юре, 2003. С. 105–109.
5. Про Державну кримінально-виконавчу службу України : Закон України від 23.06.2005 р. № 2713-IV / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 2005, № 30, ст. 409. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2713-15#Text> (дата звернення: 08.12.2024)

6. Отрошенко П.С., Бісюк О.С. Характеристика органів досудового розслідування. С. 409–413. URL: <https://files.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Inshi67/0049396.pdf#page=409> (дата звернення: 10.12.2024)
7. Про затвердження Положення про органи досудового розслідування Державної кримінально-виконавчої служби України : Наказ Міністерства юстиції України від 04 лип. 2017 р. № 2166/5. БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0822-17> (дата звернення: 10.12.2024)
8. Про затвердження Положення про порядок ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань : Наказ ГПУ від 06.04.2016 р. № 139. Втратив чинність. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0680-16#Text> (дата звернення: 13.12.2024)
9. Старенький С. Слідчі Мін'юсту не мають можливості проводити досудові розслідування. *Вебсайт Закон і Бізнес*. № 44, 2017. URL: http://zib.com.ua/ua/130865-slidchi_minyustu_ne_mayut_zmogi_provoditi_dosudovi_rozsliduv.html (дата звернення: 13.12.2024)
10. Каташинський Є. О., Миколенко О. М. До питання про сучасні тенденції реформування органів досудового розслідування в Україні. *Правова держава*. № 32. 2018. С. 151–158.
11. Рішення КСУ від 25.04.2018 р. № 3-п/2018. URL: <https://web.archive.org/web/20180426023152/http://www.ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/3-p.pdf> (дата звернення: 13.12.2024)
12. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr#Text> (дата звернення: 13.12.2024)

References:

1. Hel A. P., Semakov H. S., Kondrakova S. P. (2004) Sudovi ta pravoohoronni orhany Ukrainy [Judicial and law enforcement bodies of Ukraine] : navch. posib. dlia stud. vyshch. navch. zakl. Kyiv : MAUP, 272 s. [in Ukrainian].
2. Pylhun N. V., Borodin Ye. V., Prysiazhniuk I. O. (2012) Dosudove slidstvo yak osnovna forma rozsliduvannya: pytannia reformuvannya na suchasnomu etapi. Yurydychnyi visnyk [Pre-trial investigation as the main form of investigation: issues of reform at the current stage]. *Povitriane i kosmichne pravo*, № 3. S. 135–139 [in Ukrainian].
3. Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy (2012) [Criminal Procedure Code of Ukraine] : Kodeks vid 13.04.2012 r. № 4651-VI / Verkhovna Rada Ukrainy. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. 2013. № 9-10. № 11-12. № 13. st. 88. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/conv#Text> [in Ukrainian].
4. Istoriia derzhavy i prava Ukrainy (2003) [History of the state and law of Ukraine]: Pidruchnyk u 2- t. / Za red. V.Ia. Tatsiia, A.I. Rohozhyna, V.D. Honcharenka. T. 2. K. : In Yure, С. 105–109. [in Ukrainian].
5. Pro Derzhavnu kryminalno-vykonavchu sluzhbu Ukrainy (2005) [About the State Criminal Enforcement Service of Ukraine]: Zakon Ukrainy vid 23.06.2005 r. № 2713-IV / Verkhovna Rada Ukrainy. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. 2005, № 30, st.409. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2713-15#Text> [in Ukrainian].
6. Otroshchenko P.S., Bisiuk O.S. (2013) Kharakterystyka orhaniv dosudovoho rozsliduvannya [Characteristics of pretrial investigation bodies]. С. 409–413. URL: <https://files.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Inshi67/0049396.pdf#page=409> [in Ukrainian].
7. Pro zatverdzhennia Polozhennia pro orhany dosudovoho rozsliduvannya Derzhavnoi kryminalno-vykonavchoi sluzhby Ukrainy (2017) [On the approval of the Regulation on pre-trial investigation bodies of the State Criminal Executive Service of Ukraine] : Nakaz Ministerstva yustytzii Ukrainy vid 04 lyp. 2017 r. № 2166/5. BD «Zakonodavstvo Ukrainy». VR Ukrainy. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0822-17> [in Ukrainian].
8. Pro zatverdzhennia Polozhennia pro poriadok vedennia Yedynoho reiestru dosudovykh rozsliduvan (2016) [On the approval of the Regulation on the procedure for maintaining the Unified Register of Pretrial Investigations] : Nakaz HPU vid 06.04.2016 r. № 139. Vtratyv chynnist. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0680-16#Text> [in Ukrainian].
9. Starenkyi S. (2017) Slidchi Miniustu ne maiut mozhlyvosti provodyty dosudovi rozsliduvannya [Investigators of the Ministry of Justice do not have the opportunity to conduct pre-trial investigations]. *Vebsait Zakon i Biznes*. № 44. URL: http://zib.com.ua/ua/130865slidchi_minyustu_ne_mayut_zmogi_provoditi_dosudovi_rozsliduv.html [in Ukrainian].
10. Katashynskiy Ye. O., Mykolenko O. M. (2018) Do pytannia pro suchasni tendentsii reformuvannya orhaniv dosudovoho rozsliduvannya v Ukraini. [To the question of modern trends in the reform of pretrial investigation bodies in Ukraine] *Pravova derzhava*. № 32. S. 151-158 [in Ukrainian].

11. Rishennia KSU (2018) [KSU decision] vid 25.04.2018 r. № 3-r/2018. URL: <https://web.archive.org/web/20180426023152/http://www.ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/3-p.pdf> [in Ukrainian].
12. Verkhovna Rada Ukrainy (1996) Konstytutsiia Ukrainy [Constitution of Ukraine]: Zakon Ukrainy vid 28 chervnia 1996 r. № 254k/96-VR. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. 1996. № 30. St. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr#Text> [in Ukrainian].

Suprunchuk O. O. Bodies of pre-judicial investigation of the State criminal and executive service of Ukraine: historical and legal basis of activity

The article is devoted to the analysis of the problems of the pretrial investigation bodies of the State Criminal Enforcement Service of Ukraine (hereinafter referred to as the State Criminal Enforcement Service of Ukraine) in the context of their functioning in the system of law enforcement agencies. Special attention is paid to the historical and legal aspects of the creation and development of the investigative units of the DKVS of Ukraine, the normative regulation of their activities, as well as the key problems that arose at the stage of their formation.

The article examines the legislative changes that regulate the activities of the investigative bodies of the DKVS of Ukraine, in particular the right to a pre-trial investigation granted to them in 2017, as well as the subsequent prohibition of this right in accordance with the decision of the Constitutional Court of Ukraine from 2018. The problems of access to the Unified Register of Pretrial Investigations in the first months of operation of the investigative units of the State Criminal Investigation Department, the lack of proper cooperation with the prosecutor's office, as well as organizational difficulties associated with the approval of procedural heads are highlighted.

Also in the article emphasizes the need for a comprehensive approach to reforming the activities of the DKVS of Ukraine bodies in order to increase their effectiveness. The role of the DKVS of Ukraine as a component of the law enforcement system was analyzed and the peculiarities of their legal status and jurisdiction were determined. The article emphasizes the importance of taking into account the decisions of judicial bodies in the process of reforming the criminal justice system of Ukraine.

Key words: *bodies of pre-trial investigation, pre-trial investigation, DKVS of Ukraine, investigative bodies, KPK of Ukraine, Constitutional Court of Ukraine, state, law.*

УДК 342.922: 351.863:355.01](477)(043.3)

DOI <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series18.2025.44.07>

Ханикін Д. В.

**МІНІСТЕРСТВО З ПИТАНЬ СТРАТЕГІЧНИХ ГАЛУЗЕЙ
ПРОМИСЛОВОСТІ УКРАЇНИ ЯК СУБ'ЄКТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ
(АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ)**

Для забезпечення в країні сталого розвитку промислових галузей економіки, що мають стратегічне значення для держави Уряд ухвалив рішення у формі постанови «Про утворення Міністерства з питань стратегічних галузей промисловості України» від 22.07.2020 №624, якою створив новий центральний орган виконавчої влади – Міністерства з питань стратегічних галузей промисловості України (надалі – Міністерство, установа). Міністерство є відповідальним органом державної влади за забезпечення, формування та реалізацію державної політики в військово-промисловій сфері. Передумовами створення Міністерства стало намагання уряду запровадити сприятливі умови для розвитку оборонних підприємств України, модернізації виробничих потужностей військово-промислового комплексу.

Діяльність новоствореного Міністерства набула особливого значення в забезпеченні економічної безпеки України під час запровадження воєнного стану. Протягом трьох років установа здійснює перерозподіл значної частини фінансових ресурсів на підтримку стійкості національної економіки країни та заходи з підвищення обороноздатності держави. За діяльністю суб'єктів господарювання, що мають стратегічне значення для забезпечення економічної стійкості і захисту держави Міністерство здійснює координація та контроль. Міністерство також покликано забезпечити формування державної політики в промисловій, військово-промисловій, літако-космічній сферах національної економіки.

Функціонування Міністерства вивчали зокрема наступні вчені:

- О.І. Амоша та В.М. Геєць – досліджували питання планування діяльності стратегічних промислових галузей;
- І.І. Залізник з М. Біловим, приділяли увагу модернізації національного оборонно-промислового комплексу, шляхом впровадження нових технологій виробництва, збільшення частини експорту продукції;
- Ю.І. Яковленко і О.М. Коваленко – аналізували співпрацю Міністерства з іншими структурами (державного та приватного сектору) в частині впровадження інноваційного підходу в стратегічних галузях економіки;
- В. Лисенко – вивчав проблеми та ризики, які вирішує Міністерство в умовах політичної кризи та бойових дій. Проблеми браку фінансових ресурсів, бюрократії виділяються серед інших;
- О. Дяченко та інші вчені – досліджували прогалини нормативно-правових актів, що регулюють діяльність Міністерства. Вчені дійшли висновку, що недостатня деталізація законодавчих актів значно ускладнює їх практичне застосування.

Ключові слова: оборонні закупівлі, оборонно-промисловий комплекс, загрози національної безпеки, державне управління, економічна стійкість держави, адміністративно-правове забезпечення (аспект).

Законодавчою базою забезпечення діяльності Міністерства є низька адміністративно-правових актів, що визначають організаційну структуру установи, повноваження, основні завдання, питання співпраці з іншими структурами. Основними нормативно-правовими актами є:

Конституція України [1] – визначає основні принципи державного управління, зокрема Міністерства;

Закон України «Про центральні органи центральної влади» [2] – закріплює основні засади діяльності органів влади центрального рівня;

Закон України «Про національну безпеку України» [3] – охоплює питання державної політики у сфері оборони країни, зокрема діяльності оборонно-промислового комплексу;

Закон України «Про оборонні закупівлі» [4] – здійснює регулювання сфері закупівель товарів, предметів та послуг оборонного значення.

Постановами Уряду врегульована питання створення Міністерства з визначенням ключових завдань діяльності, та регламентовано права, обов'язки та функції установи.

Основні засади державної військово-промислової політики, цілі реформування обороно-промислового комплексу визначено Стратегією розвитку оборонно-промислового комплексу України (надалі – Стратегія) прийнято згідно із рішенням Ради національної безпеки і оборони України «Про Стратегію розвитку оборонно-промислового комплексу України» та затверджено Указом Президента України від 20.08.2021 №372/2021. Ухвалена Стратегія являє собою основу для створення та прийняття державних цільових програм з розвитку оборонно-промислового комплексу, що сприятимуть ефективному використанню ресурсів для забезпечення сталому розвитку оборонних потужностей країни, підвищення частки імпортозаміщення. Стратегія виступає плановим стратегічним документом, що передбачає створення в системі оборонно-промислового комплексу заходів стратегічного планування; здійснення корпоратизації оборонних підприємств; заходів із заміщення імпортованих технологій і ресурсів вітчизняними; створення умов для створення підприємств оборонного комплексу зі спільним (зарубіжним) капіталом.

В процесі впровадження міжнародних стандартів та кращих світових практик до національного законодавства Міністерством підписало міжнародні угоди. Для запровадження системи сертифікації у стратегічних галузях установою було прийнято відповідні накази. Наказом Міністерства з питань стратегічних галузей промисловості України «Про затвердження Критеріїв, за якими здійснюється визначення Міністерством з питань стратегічних галузей промисловості України підприємств, установ і організацій у сфері оборонно-промислового комплексу, промисловості, авіабудівній галузі та у сфері космічної діяльності такими, що мають важливе значення для національної економіки» від 26.12.2024 №192 (zareestrovano v Minnosti від 01.01.2025 за №5/43411) було затверджено Критерії, що визначають підприємства, установи та організації як стратегічні для економіки країни. Зазначені Критерії створюють механізм визначення стратегічних підприємств в галузях, що особливо важливими (оборонно-промисловий комплекс, промисловість, авіабудівній та космічна діяльності) для національних економічних відносин. До особливо важливими є суб'єкти, що є виробниками товарів, поставальниками робіт чи послуг щодо виготовлення, розробки, модернізації, ремонту та утилізації зброї і боєприпасів, спеціальної (військової) техніки, що використовуються військовими формуваннями та ЗСУ, а також іншими уповноваженими суб'єктами.

Відповідно до Положення про Міністерство з питань стратегічних галузей промисловості України, що затверджене постановою Кабінету Міністрів України «Деякі питання Міністерства з питань стратегічних галузей промисловості України» від 07.09.2020 №819, основними завдання та функціями Міністерства є: запровадження державної політики, що забезпечує ефективне функціонування стратегічних галузей економіки; контролювати ефективність проведення закупівель у сфері оборони; сприяти розвитку інноваційних технологій на підприємствах стратегічного значення; здійснювати поліпшення нормативно-правової бази стратегічного сектору країни. Перелічені вище завдання та функції займають значне місце в забезпеченні національної безпеки, здійснюють безпосередній вплив на економічний та технологічний розвиток держави. Держава в особі Міністерства виступає суб'єктом обороно-військового промислового співробітництва в світі та забезпечує сталий розвиток стратегічних підприємств.

Для забезпечення фінансування функцій установи уряд у відповідності до постановою Кабінету Міністрів України від 01.09.2021 № 9516 запроваджено державні програми розвитку, а саме: державна цільова науково-технічна програма розвитку авіаційної промисловості на 2021–2030 роки.; загальнодержавна цільова науково-технічна космічна програма України 2021–2030 роки (розпорядження Кабінету Міністрів України від 13.07.2021 № 15-р «Про схвалення Концепції Загальнодержавної цільової науково-технічної космічної програми України 2021–2030 роки»). Державні цільові науково-технічні програми розвитку авіа-космічної діяльності являє собою документи, що спрямовані на забезпечення сталого розвитку авіа-космічної промисловості шляхом:

– підтримки функціонування авіа та космічної діяльності та збереження статусу авіаційної та космічної держави;

- модернізація виробничих потужностей авіа-космічної техніки та збереження державних замовлень на певному рівні;
- формування транспортної інфраструктури авіа-космічного значення шляхом накопичення парку повітряних суден цивільної призначення на території країни;
- забезпечення науково-дослідного, технічного, технологічного підтримки для ефективної авіа – космічної діяльності;
- здійснення заходів розширення міжнародного співробітництва та забезпечення конкурентоспроможності України на ринках авіа – космічної діяльності.

Положенням також визначено, що пріоритетні напрями діяльності установи із забезпечення державної економічної безпеки, а саме:

1. Для адміністративно-правового забезпечення галузей стратегічного значення: розробка нормативно-правових актів, що належать до компетенції Міністерства та здійснюють підтримку підприємств оборонно-промислового комплексу; впровадження координація заходів з підтримки підконтрольних стратегічних підприємств, зокрема яким завдано шкоди внаслідок війни; забезпечення сертифікації продукції оборонно-промислового комплексу у відповідності до стандартів НАТО;

2. Для підвищення ефективності оборонно-промислового комплексу: запровадження програм з імпортозаміщення для зменшення частки іноземних комплектуючих, що використовуються у особливо важливих технологіях; організація випробувань зразків озброєння і техніки для ЗСУ; залучення інвестицій у розвиток національних стратегічних галузей промисловості;

3. Для забезпечення економічної стійкості в умовах військової агресії: підтримка в умовах війни стабільної роботи особливо важливих для економіки підприємств, зокрема в питаннях їх евакуації з місць бойових дій, відновлення пошкоджених об'єктів тощо; здійснення контролю за галузями, що є стратегічними для економіки країни та мають особливий інтерес з боку держави; здійснювати координацію та взаємодію з органами виконавчої влади для своєчасного реагування на виклики, що спричинені війною; підготовка пропозиції до нормативно-правових актів, що належать сфери безпеки держави; адаптації законодавства України до законодавства ЄС з питань, що відносяться до компетенції установи; регулювання в Україні космічної діяльності в межах юрисдикцією країни і за її межами.

Законодавством наділено установу значними повноваженнями в сфері проведення оборонних закупівель. При плануванні оборонних закупівель Міністерство згідно із статтею 5 Закону України «Про оборонні закупівлі» здійснює: з урахуванням пропозицій замовників складає зведені трирічні плани закупівель товарів, робіт/послуг оборонного призначення, а також вносить зміни та подає після затвердження комітетом Верховної Ради України, до повноважень якого належать питання національної безпеки, оборони та розвідки, в установленому порядку на розгляд Уряду; направляє на затвердження Ради національної безпеки і оборони України основні показники закупівель, а також вносить зміни до них на планові бюджетні періоди, та орієнтовні показники обсягів закупівель и на наступні два планові бюджетні періоди; здійснює контроль за діяльністю державних замовників на етапі планування та проведення оборонних закупівель, а також коригування трирічного плану закупівель; розглядає пропозиції від державних замовників щодо зведеного трирічного плану закупівель; координує впровадження роботи реєстру та його безперебійну роботу; здійснює консультативну підтримку державним замовникам з організації закритих закупівель розглядає звіти про результати здійснення оборонних закупівель від замовників щодо виконання державних контрактів (договорів) за закритими закупівлями; запроваджує порядок проведення переговорів та порядок укладення державного контракту (договору) з єдиним виконавцем; звітує перед Урядом про хід виконання оборонних закупівель та використання бюджетних коштів за закритими закупівлями проводить політику та приймає правила здійснення оборонних закупівель з дотриманням вимог законодавства про державну таємницю подає Уряду щорічні звіти про результати здійснення оборонних закритих закупівель в установленому порядку на звітні дати.

При планування оборонних закупівель Міністерство здійснює наступні заходи: замовляє маркетингові дослідження на ринку оборонних замовлень; складає плани закупівель

оборонного призначення з розробленими показниками; затверджує зведені трирічні плани закупівель, що здійснюються в закритому порядку; веде електронний реєстр учасників закупівель та виконавців державних контрактів (договорів); розміщення оголошень про проведення оборонних закупівель; заключення державних контрактів (договорів) за закупівлями, що здійснюються в закритому порядку; контролює виконання, коригування державних контрактів (договорів) та складанням звітів про виконання, що передбачено постановою Кабінету Міністрів України «Питання оборонних закупівель» від 03.03.2021 № 363.

З поміж іншого, установа виступає державним замовником оборонних закупівель. Адміністративно – правовий статус Міністерства як замовника у сфері оборони, що виступає суб'єктом забезпечення закупівель оборонного замовлення держави та органом виконавчої влади в одній особі. Тим самим, будучи центральним органом виконавчої влади одночасно виступає суб'єктом (головним органом) планування закупівель у сфері оборони та замовником оборонних закупівель. Як органу державної влади Міністерству визначено мету, завдання, функції та повноваження його діяльності, що інтегровані в забезпечення розвитку оборонно-промислового комплексу, та зрештою національної безпеки.

В кінці жовтня 2024 року установою прийнято наказ «Про затвердження Порядку здійснення службою державного замовника закупівель товарів, робіт і послуг оборонного призначення, що становлять державну таємницю, та укладення державних контрактів (договорів) щодо таких закупівель на період дії правового режиму воєнного стану» від 24.10.2024 №145 (zareєстровано в Мінюсті від 01.11.2024 №1651/42996), яким затверджено Порядок здійснення службою державного замовника закупівель товарів, робіт і послуг оборонного призначення, що становлять державну таємницю, та укладення державних контрактів (договорів) щодо таких закупівель на період дії правового режиму воєнного стану (надалі – Порядок). Порядок створено механізм здійснення ДП «Український центр «Безпека» закупівель оборонного значення, що складають державну таємницю, та укладання державних угод оборонних закупівель на період дії воєнного стану. Визначено Порядком умови для укладання угод, здійснення авансування за державними контрактами (договорами), супровід та контроль за станом виконанням укладених угод, звітування про результати виконання державних закупівель.

Сконцентровані в установі повноваження: управління суб'єктами обороно-промислового комплексу, забезпечення державної політики у сфері оборонного замовлення, визначення напрямів формування цільової науково-технічної програми розвитку стратегічної промисловості країни, створюють ризики зловживань, правопорушень у сфері корупції та загрози в галузі корпоратизації вітчизняних оборонних підприємств.

З аналізу наукових праць присвячених розвитку стратегічних галузей економіки країни, вченими виявленні категорії ризиків та викликів з яким в процесі своєї діяльності стикається Міністерство, зокрема: ризики управління стратегічними підприємствами – ефективність управління стратегічними галузями залежить від своєчасного прийняття управлінських рішень з впровадження методів індикації системних ризиків, та заходів з оцінки мінімізації шляхом зменшення витрат, забезпечення належного рівня конкурентоспроможності тощо; ризики інвестиційні – створення привабливого інвестиційного клімату в промисловості супроводжується ризиками постійних законодавчих змін, інфляційними процесами та іншими факторами, що перешкоджають сталому економічному розвитку країни; ризики з підприємництва – в процесі своєї діяльності стратегічні підприємства стикаються з фінансовими, виробничими та ринковими ризиками, що спонукають їх запроваджувати заходи сталого розвитку чи стратегії управління, з метою запобігання певних наслідків.

Теоретичні дослідження ризиків та викликів, що виникають під час діяльності Міністерства дозволяє забезпечити розвиток стратегічної промисловості країни, та національної безпеки у сфері оборонно-промислового комплексу. Оборонно-промисловий комплекс займає особливе значення в забезпеченні національної безпеки та оборони України. Російське вторгнення спричинило виникнення загроз для промисловості держави. Основними загрозами для стратегічного сектору та національної безпеки є: загрози військово-політичні: військові дії на території створюють загрози фізичного знищення унікальних підприємств оборони, ускладнення

міжнародної співпраці внаслідок запровадження санкцій та обмежень у сфері експорту технологій, що є стратегічними; загрози інформаційної безпеки: дезінформація та гібридні інформаційні атаки спричиняють дестабілізацію та підрив довіри до органів державної влади; загрози інноваційно-технологічному розвитку: недостатній рівень технологічного забезпечення впливає на забезпечення конкурентоспроможності стратегічного сектору економіки, нерозвинута галузь виготовлення передових військових технологій, сучасні компоненти та матеріали не доступні внаслідок запровадження санкцій, здійснення кібератак на виробничо-управлінські системи, недостатнє фінансування наукових (дослідних та конструкторських) установ; загрози фінансово-економічної стійкості: не забезпечення стабільності економічного розвитку, інфляційні процеси, та інші фінансові ризики, недостатність фінансування, відсутність довгострокового планування розвитку оборонних підприємств тощо; загрози професійного розвитку персоналу: витік професійних кадрів за кордон та недостатній рівень підготовки негативно безпосередньо загрожують розвитку підприємств стратегічного сектору; загрози корупційного та управлінського характеру: бюрократія та неефективна система державно управління затягують розвиток стратегічного сектору, корупція сфері оборонних державних закупівель, не запровадження прозорого механізму державно-приватного співробітництва.

Для мінімізації зазначених вище загроз Міністерство здійснює активні заходи із залучення громадських інституцій і союзи промисловців, та запроваджуючи комплексний підхід для подолання загроз та запобігання їх негативним наслідкам. Долаючи внутрішні та зовнішні загрози Міністерство прагне забезпечити сталий розвиток промислового сектору країни. Для подолання загроз Міністерство здійснює заходи: з посилення співпраці з зарубіжними інституціями з метою покращення технологічного та інвестиційного розвитку галузі; з реформування структури управління оборонної галузі, впровадження умов для прозорості проведення оборонних закупівель та з метою забезпечення державно-приватного партнерства; з розширення виробництва сучасних видів озброєння та військової техніки; з відновлення співпраці з науково-дослідними інститутами у сфері оборони та безпеки країни.

На розвиток оборонної промисловості також негативно вплинули такі чинники. Одним з них є масштабні руйнування оборонної інфраструктури та підприємств зайнятих в оборонно промисловому комплексі впродовж останніх 3 років. Руйнування цивільної та військової інфраструктури України загострюються в умовах браку фінансових ресурсів на відновлення, модернізації виробничих потужностей стратегічних підприємств. Другом є втрати фахівців, які були зайняті на підприємствах оборони через їх призов під час мобілізації чи еміграція за кордон, що призвело до втрати кваліфікованого кадрового ресурсу.

Підсумовуючі вище викладене слід наголосити, що Міністерство приділяє велику увагу вирішенню значних для економіки держави питань, зокрема щодо просування та модернізації оборонно-промислового комплексу. Для виготовлення сучасної оборонної продукції було розформування ДП «УкрНДІспецсталь» від початку утворення установи, та відкрито Центр сертифікації зі спеціальних сталей, сплавів та металургійного матеріалознавства (надалі – Центр). Створено такого Центру дало змогу зменшити витрати національних підприємств на здійснення на території країни відповідної сертифікації металургійної продукції.

У відповідності до проекту розпорядження Уряду «Про схвалення Концепції Державної цільової оборонної програми з реалізації в інтересах сектору безпеки та оборони України проекту з виконання наукових досліджень і розробок, розробок нових технологій» анонсовано створення державного підприємства «Агентство оборонних технологій», для впровадження інноваційних видів озброєння. Зазначена Агенція має стати українським аналогом Defense Advanced Research Projects Agency, що є Агентством інноваційних оборонних дослідницьких проєктів Міністерства оборони США. Вказаний проєкт наразі не пройшов процедуру затвердження. Агентство оборонних технологій матиме повноваження для формування розробок інноваційних технологій за участі науково-дослідних установ різної форми власності.

Висновки. Міністерство відіграє ключову роль у забезпеченні обороноздатності, особливо в умовах воєнного стану. Адміністративно-правове забезпечення діяльності Міністерства під час війни включає низку аспектів, спрямованих на ефективну реалізацію його функцій.

Діяльність Міністерства регулюється зокрема Законом України "Про правовий режим воєнного стану", який надає органам державної влади, включаючи установи, додаткові повноваження для забезпечення національної безпеки та оборони. Стаття 8 вказаного закону передбачає можливість використання ресурсів підприємств для потреб оборони, що є важливим для координації роботи стратегічних галузей промисловості. Адміністративно-правові норми визначають порядок створення та правовий статус суб'єктів, форми і методи управлінської діяльності, а також регулюють відносини між органами влади та підприємствами. Ці норми забезпечують чітке правове регулювання суспільних відносин у сфері публічного адміністрування, що є критично важливим під час війни.

В умовах воєнного стану необхідно забезпечити тісну взаємодію між Міністерством та іншими органами державної влади, військовим командуванням і підприємствами стратегічних галузей для оперативного прийняття рішень. Адаптація нормативно-правової бази: Важливо своєчасно оновлювати та адаптувати нормативно-правові акти, що регулюють діяльність стратегічних галузей, враховуючи поточні виклики та потреби оборони. Забезпечення законності: необхідно дотримуватись принципу верховенства права, забезпечуючи баланс між потребами оборони та правами суб'єктів господарювання, а також громадян.

Для ефективного управління стратегічною промисловістю за Міністерством слід закріпити повноваження у сфері державного експертного контролю. Створення дієвої системи тримання і переваг, Міністерство необхідно було б наділити повноваженнями з координації та контролю за суб'єктами, що є відповідальними за здійснення експорту та імпорту закупівель військового призначення. Відповідальності Міністерство полягала б: в державній підтримці експорту в галузі, що вважаються стратегічними для економіки країни; в підвищенні ефективності використання коштів державних підприємств у сфері оборони та в забезпеченні виготовлення високотехнічної продукції для експорту.

Використана література:

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>;
2. Про центральні органи центральної влади : Закон України від 17.03.2011 №3166-VI. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3166-17#Text>;
3. Про національну безпеку України Закон України від 21.06.2018 №2469-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>;
4. Про оборонні закупівлі : Закон України від 17.07.2020 №808-IX. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/808-20#Text>.

References:

1. The Verkhovna Rada of Ukraine (2003). Tsyvilnyi kodeks Ukrainy vid 16.01.2003 № 435-IV [Civil Code of Ukraine of January 16, 2003 № 435-IV]. *Ofitsiyni visnyk Ukrainy*, no. 11, art. 461. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>;
2. The Verkhovna Rada of Ukraine (2011). Pro tsentralni orhany tsentralnoi vlady: Zakon Ukrainy vid 17.03.2011 №3166-VI. [The Law of Ukraine “On the National Security and Defense Council of Ukraine”], URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3166-17#Text>;
3. The Verkhovna Rada of Ukraine (2018). Pro Radu natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 21.06.2018 № 2469-VIII [The Law of Ukraine “On the National Security and Defense Council of Ukraine”]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>;
4. The Verkhovna Rada of Ukraine (2020). Pro oboronni zakupivli: Zakon Ukrainy vid 17.07.2020 № 808-IX [The Law of Ukraine “On the National Security and Defense Council of Ukraine”]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/808-20#Text>;

Khanykin D. The Ministry of Strategic Industries of Ukraine as a Subject of Ensuring National Economic Security under Martial Law (Administrative and Legal Aspect)

To ensure the sustainable development of industrial sectors of the economy that are of strategic importance to the state, the Government decided to establish a new central executive body – the Ministry of Strategic Industries of Ukraine (hereinafter referred to as the Ministry, the institution) [1]. The Ministry is a responsible government body for ensuring, formulating and implementing state policy in the military-industrial sector. The prerequisites for the creation of the Ministry were the government's attempts to introduce favorable conditions for the development of Ukrainian defense enterprises and modernization of the military-industrial complex's production facilities.

The activities of the newly created Ministry were of particular importance in ensuring Ukraine's economic security during the introduction of martial law. For three years, the institution has been redistributing a significant portion of financial resources to support the sustainability of the national economy and measures to improve the state's defense capabilities. The Ministry coordinates and controls the activities of business entities that are of strategic importance for ensuring economic stability and defense of the state. The Ministry is also tasked with ensuring the formation of state policy in the industrial, military-industrial, and aerospace sectors of the national economy.

The functioning of the Ministry was studied, in particular, by the following scholars:

O.I. Amosha and V.M. Heets, who studied the issues of planning the activities of strategic industrial sectors;

I.I. Zalizniak and M. Bilov, who paid attention to the modernization of the national defense industry by introducing new production technologies and increasing the share of exports;

Y.I. Yakovlenko and O.M. Kovalenko – analyzed the cooperation of the Ministry with other structures (public and private sectors) in terms of implementing an innovative approach in strategic sectors of the economy;

V. Lysenko – studied the problems and risks faced by the Ministry in the context of the political crisis and military operations. The problems of lack of financial resources and bureaucracy stand out among others;

O. Dyachenko and other scholars studied the gaps in the legal acts regulating the Ministry's activities. The researchers concluded that the lack of detail in the legislation significantly complicates its practical application.

Key words: *defense procurement, defense industry, national security threats, public administration, economic sustainability of the state, administrative and legal support (aspect).*

НАШІ АВТОРИ

АНДРУСИШИН БОГДАН
ІВАНОВИЧ

доктор історичних наук, професор, заслужений діяч науки та техніки України, академік Української академії історичних наук, академік Української академії політичних наук, академік Академії наук вищої школи України, завідувач кафедри теорії та історії держави і права, Навчально-науковий інститут права Українського державного університету імені Михайла Драгоманова
abihorse@ukr.net

ДІДУС ДМИТРО ОЛЕГОВИЧ

аспірант, Навчально-науковий інститут права та політології Українського державного університету імені Михайла Драгоманова
didusdima@ukr.net

ЖМУДІНСЬКИЙ ВАСИЛЬ
ПЕТРОВИЧ

кандидат юридичних наук, адвокат
zhmudin@ukr.net

КІМ КАТЕРИНА
ВОЛОДИМИРІВНА

кандидат психологічних наук, доцент, завідувач кафедри правового забезпечення та адміністрування транспортної діяльності, Український державний університет залізничного транспорту
katerinkim72@gmail.com

МИРОНЧУК КАТЕРИНА
ЮРІЇВНА

здобувач вищої освіти, Навчально-науковий інститут права та політології Українського державного університету імені Михайла Драгоманова
22fjpsp.k.myronchuk@std.npu.edu.ua

ПРОДАЩУК СВІТЛАНА
МИКОЛАЇВНА

кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри управління вантажною і комерційною роботою, Український державний університет залізничного транспорту
SP7728@ukr.net

РУДІК НАЗАР
ВОЛОДИМИРОВИЧ

аспірант кафедри державного будівництва, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого
n.v.rudik@nlu.edu.ua

СУПРУНЧУК ОЛЕГ
ОЛЕКСАНДРОВИЧ

офіцер регіонального центру (з місцем дислокації н.п. Одеса), Головний центр оперативного документування та оперативно-технічних заходів Державної прикордонної служби України, аспірант, Національна академія внутрішніх справ
suprunchuk2015@ukr.net

ХАНИКІН ДМИТРО
ВАЛЕНТИНОВИЧ

аспірант кафедри правознавства та галузевих юридичних дисциплін, Український державний університет імені Михайла Драгоманова
dimh1@ukr.net

ШАПАТІНА ОЛЬГА
ОЛЕКСАНДРІВНА

кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри управління вантажною і комерційною роботою, Український державний університет

OUR AUTHORS

- ANDRUSYSHYN BOHDAN Doctor of Historical Sciences, Professor, Honored Worker of Science and Technology of Ukraine, Academician of the Ukrainian Academy of Historical Sciences, Academician of the Ukrainian Academy of Political Sciences, Academician of the Academy of Sciences of Higher School of Ukraine, Head of the Department of Theory and History of State and Law, Educational and Scientific Institute of Law of the Mykhailo Dragomanov Ukrainian State University
abihorse@ukr.net
- DIDUS DMYTRO PhD student, Educational and Scientific Institute of Law and Politics of Mykhailo Dragomanov Ukrainian State University
didusdima@ukr.net
- KHANIKIN DMYTRO Postgraduate student at the Department of Law and Sectoral Legal Disciplines, Mykhailo Dragomanov Ukrainian State University
dimh1@ukr.net
- KIM KATERYNA PhD in Psychology, Associate Professor, Head of the Department of Legal Support and Administration of Transport Activities, Ukrainian State University of Railway Transport
katerinkim72@gmail.com
- MYRONCHUK KATERYNA Higher Education Student, Educational and Scientific Institute of Law and Political Science of the Mykhailo Dragomanov Ukrainian State University
22fjsp.k.myronchuk@std.npu.edu.ua
- PRODASHCHUK SVITLANA Candidate of Technical Sciences, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Management of Freight and Commercial Work, Ukrainian State University of Railway Transport
SP7728@ukr.net
- RUDIK NAZAR Postgraduate Student at the Department of State Building, Yaroslav Mudryi National Law University
n.v.rudik@nlu.edu.ua
- SHAPATINA OLHA Candidate of Technical Sciences, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Management of Freight and Commercial Work, Ukrainian State University of Railway Transport
shapatina.uvkr@kart.edu.ua
- SUPRUNCHUK OLEH Officer of the Regional Center (located in Odesa), Main Center for Operational Documentation and Operational-Technical Measures of the State Border Service of Ukraine, Postgraduate, National Academy of Internal Affairs
suprunchuk2015@ukr.net
- ZHMUDINSKYI VASYL Candidate of Law, Lawyer
zhmudin@ukr.net
-

ЗМІСТ

Андрусишин Б. І., Мирончук К. Ю. ХРИСТИЯНСЬКЕ ВЧЕННЯ ПРО ШЛЮБ : СУЧАСНІ ВИКЛИКИ.....	3
Дідус Д. О. СУДОВА ПРАКТИКА ЩОДО ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ ЖЕРТВАМ ВІЙНИ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ.....	13
Жмудінський В. П. ПРАВОВА ПРИРОДА ПОДАТКОВИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ ПРИ ПРОДАЖІ МАЙНА НА ЕЛЕКТРОННИХ АУКЦІОНАХ.....	19
Кім К. В., Продащук С. М., Шапатіна О. О. ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОМПЕНСАЦІЇ ПІЛЬГОВИХ ПЕРЕВЕЗЕНЬ ПАСАЖИРІВ ЗАЛІЗНИЧНИМ ТРАНСПОРТОМ В УКРАЇНІ: АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ.....	25
Рудік Н. В. ПЕРЕРОЗПОДІЛ ФУНКЦІЙ ТА КОМПЕТЕНЦІЙ У ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ ТА МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ ЯК ПЕРЕДУМОВА ГАРМОНІЙНОГО РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ.....	35
Супрунчук О. О. ОРГАНИ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ: ІСТОРИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ.....	42
Ханикін Д. В. МІНІСТЕРСТВО З ПИТАНЬ СТРАТЕГІЧНИХ ГАЛУЗЕЙ ПРОМИСЛОВОСТІ УКРАЇНИ ЯК СУБ'ЄКТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ (АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ).....	49
НАШІ АВТОРИ.....	56

CONTENTS

<i>Andrusyshyn B. I., Myronchuk K. Yu.</i> CHRISTIAN TEACHING ON MARRIAGE: MODERN CHALLENGES.....	3
<i>Didus D.</i> JUDICIAL PRACTICE ON COMPENSATION FOR WAR VICTIMS: A COMPARATIVE ANALYSIS.....	13
<i>Zhmudinskyi V. P.</i> LEGAL NATURE OF TAX LIABILITIES WHEN SELLING PROPERTY AT ELECTRONIC AUCTIONS.....	19
<i>Kim K. V., Prodashchuk S. M., Shapatina O. O.</i> LEGAL SECURITY OF COMPENSATION FOR PREFERENTIAL PASSENGER TRANSPORTATION BY RAIL IN UKRAINE: CURRENT PROBLEMS.....	25
<i>Rudik N. V.</i> THE REDISTRIBUTION OF FUNCTIONS AND COMPETENCIES IN THE ACTIVITIES OF STATE AUTHORITIES AND LOCAL GOVERNMENT AS A PREREQUISITE FOR HARMONIOUS REGIONAL DEVELOPMENT.....	35
<i>Suprunchuk O. O.</i> BODIES OF PRE-JUDICIAL INVESTIGATION OF THE STATE CRIMINAL AND EXECUTIVE SERVICE OF UKRAINE: HISTORICAL AND LEGAL BASIS OF ACTIVITY.....	42
<i>Khanykin D.</i> THE MINISTRY OF STRATEGIC INDUSTRIES OF UKRAINE AS A SUBJECT OF ENSURING NATIONAL ECONOMIC SECURITY UNDER MARTIAL LAW (ADMINISTRATIVE AND LEGAL ASPECT).....	49
OUR AUTHORS.....	56

Наукове видання

**НАУКОВИЙ ЧАСОПИС
УКРАЇНСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ МИХАЙЛА ДРАГОМАНОВА**

Серія 18. Право

Випуск 44

Матеріали подані мовою оригіналу

Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за підбір, точність наведених фактів, цитат, економіко-статистичних даних, власних імен та інших відомостей.

Підписано до друку 28.02.2025.

Формат 60×84/8. Гарнітура Times New Roman.

Папір офсет. Цифровий друк. Ум.-друк. арк. 6,97. Обл.-вид. арк. 5,59.

Замов. № 0325/187. Наклад 300 прим.

Віддруковано з оригіналів

Видавничий дім «Гельветика»

73021, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1

Телефони: +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08

E-mail: mailbox@helvetica.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи

ДК № 7623 від 22.06.2022 р.